

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ *SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TARİH PROGRAMI

TRABZON MEBUSU NEBİZADE HAMDİ ÜLKÜMEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Güngör GÖRMÜŞ

EYLÜL-2006

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI**

TRABZON MEBUSU NEBİZADE HAMDİ ÜLKÜMEN

Güngör GÖRMÜŞ

Karadeniz Teknik Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce

Bilim Uzmanı (Tarih)

Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez'dir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 15.09.2006

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 14.09.2006

Tezin Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Mehmet OKUR

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Mesut ÇAPA

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Hikmet ÖKSÜZ

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Osman PEHLİVAN

EYLÜL-2006

TRABZON

ÖNSÖZ

Kurtuluş Savaşı'nın Türk milleti için arz ettiği önemi anlamak, bu dönemin en ince ayrıntısına kadar aydınlatılması ile mümkün olabilir. Ayrıca modern tarih eğitimi anlayışında da yerel tarih araştırmalarının önemli tutulması bu çalışmanın oluşmasında önemli bir paya sahiptir. Araştırmancının sonucunda; Kurtuluş Savaşı'nın kazanılma şartları ve Yeni Türk Devleti'nin kuruluş yılları da dikkate alındığında mücadele edenlerin mücadelesinin büyüklüğü bir kez daha anlaşılacaktır. Zira bu dönem diğer zor zamanların aksine yetişmiş ve ülkeyi hem kurtuluşa götürecektir hem de ilerleyen zamanlarda başka milletler karşısında ayakta tutabilecek insana çok ihtiyaç duyulan bir dönemdir. Biz bu dönemin önemli şahsiyetlerinden biri olan Nebizade Hamdi Ülkümen'i yeniden gündeme taşıyarak sahip olduğu bilgi birikimiyle ne kadar geniş bir alana hâkim olduğunu anlayacak bilgiler sunmaya çalıştık.

Çalışmanın konusunun belirlenmesinde Trabzon Milletvekilleri ile ilgili biyografi çalışmalarının eksikliğinin yanında O'nun bu özelliklerine rağmen insanımızca pek bilinmemesi önemli rol oynamıştır. Hakkında toplu bilgi içeren en önemli eser kendisinin 'Hümanist Atatürk' adlı hatırası, çalışmamızın bir bakıma rehberi olmuştur. Alakalı kişiler ile ilgili hatıralar, kendisinin gazete yazıları, T.B.M.M.'deki konuşmaları, T.B.M.M.'deki ve Emekli Sandığı'ndaki şahsi dosyaları da bu anlamda tezimizin çatısını oluşturmuştur.

Nebizade Hamdi Ülkümen gibi vatanseverliği, idealistliği ve örnek kişiliğiyle insanımıza yol gösterecek kişiliklerin bilinmesi veya gündeme getirilmesi en önemli amacımızdır. Ayrıca Kurtuluş Savaşı'nın gizli kahramanlarından birini insanımıza ve insanlığa tanıtmaya çalıştık.

Tez konumun seçiminde, kaynaklara ulaşmam konusunda tavsiyeleriyle, değerli katkılarını, kısıtlı zamanlarını bana ayırarak yardımcı olan sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Mehmet OKUR'a ve Yenises Gazetesi'nin orijinal nüshalarına ulaşmamda bana yardımcı olan Prof. Dr. Mesut Çapa'ya teşekkürlerimi sunarım. Çalışma konuma karar verdiğimde, bana memnuniyetlerini bildiren ve yardımcı olan, Nebizade Hamdi Ülkümen'in damadı, yazar ve yayıncı Kemal Demirel'in şahsında bütün Ülkümen ailesine ve çalışmam süresince kendilerine zaman ayıramadığım eşim Aslı ve kızım Beyza'ya, Ayrıca T.B.M.M. Kütüphanesi ve Mikrofilm Servisi çalışanlarına, Emekli Sandığı Arşivi çalışanlarına, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ve Milli Kütüphane çalışanlarına da yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa Nr.

0.Sunuş.....	I-X
0 0.Önsöz.....	III
0 1.İçindekiler.....	IV-VII
0 2.Özet.....	VIII-IX
0 3.Summary.....	X-XI
0 4.Kısaltmalar Listesi.....	XII
0 5. GİRİŞ.....	1-4
0 5 0. Özgeçmişi.....	1-2
0 5 1. Kişiliği.....	2-4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. T.B.M.M.'DEKİ ÇALIŞMALARI.....	5-44
1 0. I. Dönem (1920–1923) Milletvekilliği.....	6-16
1 0 1. Milletvekili Seçilmesi.....	6-9
1 0 2.I.Dönemde Meclisteki Çalışmaları.....	9-13
1 0 3. Ali Şükrü Bey Olayı ve Cenazesinin Trabzon'a Nakli.....	13-16
1 1. II. Dönem, (1923–1927) III. Dönem, (1927–1931) IV. Dönem, (1931–1935) V. Dönem, (1935-1939) VI. Dönem (1939-1942).....	16-20
1 1 0. II. Dönem Milletvekilliği.....	16-17
1 1 1. III. Dönem Milletvekilliği.....	17-18
1 1 2. IV. Dönem Milletvekilliği.....	18
1 1 3. VI.ve V. Dönem Milletvekilliği.....	18-20
1 2. Kastamonu İstiklal Mahkemesi Üyeliği.....	20-28
1 2 0. Kastamonu İstiklal Mahkemesi Üyeliğine Atanması.....	20-21
1 2 1. Kastamonu İstiklal Mahkemesi'ndeki Çalışmaları.....	22-28

1 3. T.B.M.M.'deki Konuşmaları	28-44
1 3 0. Yunanlıların İşgali Altındaki Yerlerde Yaptıkları Mezalimle İlgili Konuşması...	28-30
1 3 1. Lozan Konferansı Hakkında İcra Vekilleri Reisi H. Rauf Bey'in İzahatı Üzerine Yaptığı Konuşma	30-38
1 3 2. Lozan Görüşmeleri Sürecinde Misak-ı Milli Konusundaki Israrı.....	38-39
1 3 3. Devlet Demiryolları ve Limanları İşletmeleri İle İlgili Konuşması.....	39-44

İKİNCİ BÖLÜM

2. YAZARLIĞI VE FİKİRLERİ.....	45-98
2 0. Yenigün Gazetesi ve Nebizade Hamdi Bey.....	45
2 0 0. Yenigün Gazetesi ve Yayın Hayatında Nebizade Hamdi Bey'in Rolü.....	45-46
2 0 1. Nebizade Hamdi Beyin Anadolu'da Yenigün Gazetesindeki Yazıları.....	46-66
2 0 1 1. Mudanya Mütarekesi Hakkındaki Düşünceleri.....	46-51
2 0 1 2. Mudanya Ateşkes Anlaşması Sürecinde Misak-ı Milli İle İlgili Görüşleri.....	51-55
2 0 1 3. Türk Zaferinin Batıdaki Tesirleri ve İngiltere'deki Siyasi Gelişmeler.....	55-60
2 0 1 4. Batı Trakya Türkleri İle Yunan Esaretinden Kurtarılan Türklerin Durumu ve Mübadele Meselesi.....	60-64
2 0 1 5. Lozan Görüşmelerinin Kesilmesi Karşısında T.B.M.M.'nin Alması Gereken Tavır.....	64-67
2 1. Yenises Gazetesi ve Nebizade Hamdi Bey.....	67
2 1 0. Yenises Gazetesi'nin Kuruluş Süreci ve Amaçları.....	67-70
2 1 1. Nebizade Hamdi Beyin Yenises Gazetesi'ndeki İç Politika Konuları ile İlgili Baş Makaleleri.....	70-88
2 1 1 0. Muhalefet Partisi ve M. Kemal'e İzmir Suikastı.....	70-78
2 1 1 1. Türk Parasına Değer Kaybettirilmesi.....	77-79
2 1 1 2. Piyasadaki Spekülasyonlar ve İngiliz Lirası'nın Yükselişi.....	79-81
2 1 1 3. Yabancı Sermaye ve Şirketlerin İstismarı.....	81-83
2 1 1 4. Ekonomi Alanında İnkılaplara Bakışı ve Bazı Gelişmelere Değerlendirmesi.....	83-86
2 1 1 5. Ziraat Kooperatiflerinin Oluşturulması ve Ziraat Siyaseti.....	86-87

2 1 1 6. Alpullu Şeker Fabrikası'nın Açılışı.....	87-88
2 1 2. Nebizade Hamdi Beyin Yenises Gazetesi'ndeki Dış Politika Konuları İle İlgili Baş Makaleleri.....	88-98
2 1 2 0. Cemiyet-i Akvam'ın Saygınlığı ve Almanya'nın Üyeliği.....	88-91
2 1 2 1. Türkiye'nin Cemiyet-i Akvam'a Üyeliği Meselesi.....	91-93
2 2 1 2. İtalya'nın Avrupa'daki Faaliyetleri.....	93-95
2 1 2 3. Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğu Siyaseti.....	95-98

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. EĞİTİMCİLİĞİ VE EĞİTİM KURUMLARI.....	99-115
3 0. Cumhuriyet Devri Eğitim Durumuna Genel Bir Bakış.....	99-101
3 1. Eğitim ve Gençlik Hakkındaki Düşünceleri.....	101-106
3 2. Yuca Ülkü (İnkılap) Lisesi Anaokulu ve İlkokulu.....	106-107
3 2 0. Okulların Amaçları ve Eğitim Şekli.....	107-109
3 2 1. Kültürel Faaliyetler ve Dengeli Beslenme Alışkanlığının Kazandırılması.....	109
3 2 2. İnkılâp Liseleri'nin Basındaki Yankıları.....	109-115
3 2 2 0. Cumhuriyet Gazetesi.....	109-111
3 2 2 1. Vakit Gazetesi.....	111-113
3 2 2 2. Son Posta Gazetesi.....	113
3 2 2 3. Milliyet Gazetesi.....	113-115
4. SONUÇ.....	116-118
BİBLİYOGRAFYA.....	119-123
EKLER.....	124-134
Ek 1. Nebi zade Hamdi Bey'in Ailesine ait Nüfus Kayıt Örneği.....	124
Ek 2. Nebizade Hamdi Bey'in 1920 Yılı Mazbatası.....	125
Ek 3. I. Meclisin En Genç Mebusu Nebizade Hamdi Bey.....	126
Ek 4. N. Nazif Tepedelenlioğlu'nun Nebizade Hamdi Bey Hakkında Yazdıkları.....	127
Ek 5. Nebizade Hamdi Bey M. Kemal'le Birlikte.....	128
Ek 6. Öğrencilerle Söyleşi Yapan Nebizade Hamdi Ülkümen.....	129
Ek 7. Yuca Ülkü Okullarının Eğitim Spor ve Sosyal Faaliyetlerinden Bazıları.....	130
Ek 8. Yuca Ülkü Okullarında Sportif Faaliyetler ve Bayram Hazırlıkları.....	131

Ek 9. Günümüzde Bir Kamu Binası Olarak Kullanılan Yuca Ülkü Lisesinin Bugünkü Görünümü.....	132
Ek 10. Yenises Gazetesinin Yayınlanma Amaçlarının Ele Alındığı İlk Nüshası.....	133
Ek 11. Anadolu'da Yenigünde Yayınlanan Yunan Esareti Görmüş Türklerin Durumunu Ele Ele Aldığı Bir Makalesi.....	134
ÖZGEÇMİŞ.....	135

ÖZET

Bu çalışma, Nebizade Hamdi Ülkümen'in 1920–1942 yılları arasında parlamenterliği sırasındaki siyasi faaliyetlerini ve aynı zamanda bir taraftan yürütmeye çalıştığı gazetecilik ve eğitimcilik hayatını kapsamaktadır.

Hayat hikâyesini ana hatları ve kişiliğiyle ilgili bilgiler doğrultusunda ele aldıktan sonra altı dönem milletvekilliği sırasındaki belli başlı faaliyetlerini değerlendirdik. Daha sonra, milletvekili seçilmesi, Ali Şükrü Bey Olayı ve bu çerçevede Nebizade Hamdi Bey'in izlenim ve etkileri ele alınmıştır. Bu olayın aydınlatılmasında O'nun hatıralarını yeniden gündeme getirerek bir ışık daha tutmaya çalıştık. Meclis komisyonları ve diğer konularla ilgili çalışmaları ile bu çalışmalardaki etkisi ele alınmıştır. Birinci dönemdeki çalışmalarının en önemlilerinden biri de Kastamonu İstiklal Mahkemesi'nde boşalan üyeliği doldurmak üzere yaptığı çalışmalarıdır. Medrese kökenli ve mülki amirlerin yetki olarak daha altında bulunan mahkeme üyelerinin, özellikle asker kaçaklarını engellemede, yetersiz kalması üzerine; mahkeme üyelerinin yetkileri artırıldı. Bundan sonra yeni hukuk sistemine göre çalışacak eleman eksikliğini tamamlama konusunda Nebizade Hamdi, Sorbonne'da hukuk eğitimi gören biri olarak Atatürk'ün aradığı adamdı; başkomutan'ın emriyle bu göreve atandı.

Kurtuluş Savaşı'nın önemli bir alanının basın yayın yoluyla özellikle cehalete karşı yapılan mücadeledir. Bu anlamda Nebizade Hamdi Ülkümen'in önemli bir paya sahip olması bakımından örnek yazılarını ele alarak, milli mücadeleye katkılarını değerlendirdik. Gördük ki yazılarında vatanseverliğin, milliyetçiliğin, Atatürkçülüğün en nadir örnekleri vardır. İnkılâbın gayesini, mantığını ve amacını en iyi anlayanlardan biri O'dur. Edebi kurallara uygun, çağın gelişmelerini doğru değerlendirmede yabancılık çekmeyen yazıları, gelecekte izlenecek yolu tayin etmede dikkate alınması gerekli fikirleri içermekte idi. Bu amaçla Anadolu'da Yenigün Gazetesi'ndeki yazılarının önemlileri ile Yenises Gazetesi'ndekilerin tamamına yakınına değerlendirmeye çalıştık. Bu yazıların aralarında kullanılan üç nokta işareti, yazımın okunmadığı anlamına gelmeyip, makalelerin tamamını, bütünüyle teze alma imkânı olmadığından, anlam bütünlüğünü bozmayacak şekilde kısaltmak amacıyla yapılmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, en büyük problemlerden biri de eğitim ve bu işe ayrılacak para idi. Eğitim alanında Cumhuriyet'in ilk özel okullarından olan İnkılâp Liseleri'ni açmış ki

daha sonra Yuca Ülkü olarak isimleri değiştirilecektir, ilk ve ana kısımlarını da kurmuş ve bu alanda uzun süre hizmet vermiştir. Böylece eğitim alanında bugün çağdaş eğitimin belirlediği esaslara göre hizmet vermeye çalıştığını, ancak okulların maddi olanaksızlıklar yüzünden belirli bir süre sonra kapanmak zorunda kaldığını öğrendik.

Çalışmanın konusunun belirlenmesinde Trabzon Milletvekilleri ile ilgili biyografi çalışmalarının eksikliğinin yanında O'nun bu özelliklerine rağmen insanımızca pek bilinmemesi önemli rol oynamıştır. Hakkında toplu bilgi içeren en önemli eser kendisinin 'Hümanist Atatürk' adlı hatırası, çalışmamızın bir bakıma rehberi olmuştur. Alakalı kişiler ile ilgili hatıralar, kendisinin gazete yazıları, T.B.M.M.'deki konuşmaları, T.B.M.M.'deki ve Emekli Sandığı'ndaki şahsi dosyaları da bu anlamda tezimizin çatısını oluşturmuştur.

SUMMARY

In spite of some deputies' biographies of Trabzon have been written, Nebizade Hamdi Ülkümen's biography hasn't been written although he was an active person that is a reason of this thesis. This work reflects his educational character.

In preface, his life story, his character and the aim of this work will be given. In the first section, his deputyship and his activities during this work will be discussed. After this, his deputies, the event of Ali Şükrü Bey and in this frame his impressions will be analyzed. While we are showing this fact, we will analyze his memories. Furthermore, one of the most important works in the first part is his independence work in the Court of Kastamonu. Because this court was under the members theological schools and civil chief as an authority especially to prevent deserters this court's authorities were increased. After that, to find a new low system, by means of commanding of Atatürk, Nebizade was appointed.

In the second part, his authorship will be dealt with. We will evaluate his activities to the national struggle by the means of examining of his sample articles. We will see that, in his articles there are the samples of patriotism, nationalism and Kemalism. He understood the sense and purpose of revolution very well. His articles suited literary rules. His works included the road of future. With this purpose, his works in Yenises and Yenigün newspaper in Anatolia will be evaluated.

In the third section, his educationalist will be evaluated. One of the biggest problems in the first years of the republic was the financial source. He opened the revolutions high schools. These schools called Ülkü soon. He worked in these schools in a long time. So, we will learn that his schools had to close because of lack of money.

One of the aims of this thesis is to encourage doing the local history researchers. Especially we have noticed that there weren't many biographies works. Our aim is to introduce important characters like Nebizade who has patriotism, nationalism and idealism.

At the same time, this work contains Nebizade's political activities during his deputies between 1920-1942 years, and his journalist and educational life.

Firstly, although this work is a kind of biography, it gave a new version to his events by means of this thesis's documents. For examples, the approval of Hıyanet-i Vataniye Laws, and

his proposal that he gave with his friends to the parliament. Besides, we think that this work will be a sample to the local history research and researches.

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geen eser
A.g.s.	: Adı geen sayfa
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
ev.	: eviren
D.	: Dönem
Haz.	: Hazırlayan
M.E. B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
No.	: Numara
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
T.B.M.M.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.B.M.M. GCZ.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları
T.B.M.M. ZC.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri
v.s.	: Vesaire

GİRİŞ

0 5 0. Özgeçmişi

Nebizade Ahmet Hamdi (Ülkümen)1888'de bugün Yunanistan sınırları içinde kalan Siroz'da (Serez) doğdu. Kolağası Mazhar Nebi Bey ve Hayriye Şerife Hanım'ın oğludur. Trabzon'un ileri gelen ailelerinden, Nemlizadelerden Hakkı Bey ve Zahide Hanım'ın kızları 1893 doğumlu Hafıza Sıdika hanımla evli idi. Bu evlilikten Sevim, (3 yaşında ölmüştür.) İsmet Altan, Atila, Hayriye Suna, Sevim Türkan adlarında çocukları olmuştur.¹

İlk ve orta tahsilini Trabzon'da idadinin yedi yıla çıkarıldığı yıl tamamladı.² Bir süre Selanik'te bulundu. Zekeriya Sertel'le yazdığı Hayat ve Şebab (Hayat ve Gençlik) O'nun ilk yazarlık denemesi ve ürünüdür.³ M. Kemal'i ilk kez II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Temmuz 1908'de Selanik'te gördü.⁴ Ekim 1912'de Balkan Savaşı'na katıldı.⁵ Böylece Selanik'te geçirdiği günler O'na dünyadaki gelişmeleri yakından takip etme olanağı sağladı.

Bu durum Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde Hukuk öğrenimi sırasında devam etti. Ünlü filozoflar Emile Durkheim ve Henri Louis Bergson'dan dersler aldı.⁶ Türklerden başka her milletin öğrencisinin örgütlenmiş olması Zekeriya Sertel'le birlikte "Türk Talebe Yurdunu" kurmalarına neden olmuştur.⁷

I. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine İstanbul'a dönmek zorunda kaldı. Yunus Nadi'nin sahibi bulunduğu Yenigün Gazetesi'nde işgal aleyhinde yazılar yazdı. Milli mücadeleyi destekledi. Bu yazılardan dolayı tutuklama kararı çıkarıldığı için bir süre sonra Anadolu'ya geçerek Trabzon milletvekilliği ve Anadolu'da Yenigün'de yazarlık yaparak milli mücadeleyi desteklemeye devam etti.

¹ Trabzon Merkez İlçe Nüfus Müdürlüğü Arşivi, C. 2, H. 661; Bkz. Ek 1.

² Trabzon Lisesi 100. Yıl Albümü, 24-25-26 Nisan 1987, s. 129.

³ Ahmet Hamdi-Zekeriya, Hayat ve Şebab, Rumeli Matbaası, Selanik 1327, s. 1.

⁴ Hamdi Ülkümen, Hümanist Atatürk, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1994, s. 8.

⁵ Ülkümen, a.g.e., s. 8.

⁶ Ülkümen, a.g.e., s. 5.

⁷ Zekeriya Sertel, Hatırladıklarım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, s. 49.

Yirmi iki yıl (1920–1942) parlamenterlik yaptı ki ilk seçildiği zaman 32 yaşında idi.⁸ Bu arada Cumhuriyet'in ilanından sonra İstanbul'da Cumhuriyet Gazetesi'nden ayrılarak Zekeriya Sertel'le Yenises'i (1926–27) çıkarmaya başladılar.⁹ Yenises'in kapanmasından sonra tekrar Cumhuriyet'te yazmaya başlayan Nebizade otuzlu yıllardan sonra daha ziyade eğitim alanında milletine hizmet etmeye başladı. Fransızca ve İtalyanca bilen¹⁰ Nebizade Hamdi Ülkümen 23.02.1969'da İstanbul'da vefat etti.¹¹

0 5 1. Kişiliği

Zamanına göre iyi sayılabilecek bir eğitim gören Nebizade Hamdi Ülkümen dışarıda savaş içerde ise meşrutiyet dolayısıyla hürriyet rüzgârlarının estiği bir dönemde yetişti. Onu tanıyanlar ve yazdığı yazılardan anlaşılıyor ki bilgili, saygılı, vatansever ve hümanist bir insandı.

Ölümünden dört gün sonra N. Nazif Tepedelenlioğlu¹² şunları yazmaktadır:

“... Eski milletvekili, ajansçı, gazeteci ve yazar Nebizade Hamdi, II. İkinci Dünya Savaşı'na kadar adı sık sık duyulan aydınlardan biriydi. Ortaya çıkışı meşrutiyetle başlar.

“Sosyal hayatta son derece nazik, politikada ise dikine sertti.

“Ömer Seyfettin, Ali Canip, Hakkı Süha, İbrahim Nemci neslindendi. Yazılarında göze vuran üslup, genç kalemler damgasını taşır.

“Nebizade Hamdi 'Otuz Bir Mart' hadiselerinden sonra yapılan devamlı kadro tasfiyesi esnasında ittihatçıların emniyetli hizmetlerde yer verdikleri 'genç meşrutiyet' aydınlardan biriydi.

“Nebizade siyasi sahneye çıkışından ittihatçılığın yok oluşuna kadar 'merkez-i umumi' hatıralarına pek bağlı kalmıştır.

“Politikada vefalı oluşun en esaslı meziyet sayıldığı günlerin gençlerindendi. Delikanlı adamdı.

⁸ Bkz. Ek 5.

⁹ Fevzi Çelik - Sevgi Akyüz, T.B.M.M. Süreli Yayınlar Katalogu, T.B.M.M. Kütüphanesi Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1987, s. 322.

¹⁰ Kazım Öztürk, T.B.M.M. Albümü, (23 Nisan 1920–14 Ekim 1923) Ankara 1973, s. 70

¹¹ Emekli Sandığı Arşivi, Dosya No; VH.000.055.

¹² N. Nazif, Deniz Harp Okulu'ndan sonra Hukuk Fakültesinde Yüksek ticaret okulu okudu. Gazeteciliğe 1917'de başladı.16 Mart'ta İstanbul'un işgali üzerine Anadolu'ya geçerek Hâkimiyet-i Milliye Gazetesini çıkardı. Anadolu Ajansı'nın ilk müdürlüğünü yaptı. Pek çok eseri arasında tarih konuları içerenler çoğunluktadır. Bu konuda bkz. Fuat Süreyya Oral, Cumhuriyet Basın Tarihi, Ankara 1973, s. 348. Ayrıca bkz. Enver Behran Şapolyo, Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın, Ankara 1969, s. 196–197. Tepedelenlioğlu Ali Paşa büyük dedesidir ve çeşitli gazete ve dergilerde çalıştıktan sonra en son Yeni İstanbul'da siyasi fıkralar yazmıştır. Bkz. İhsan Işık, Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi, Elvan Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2002, s. 911.

“Durmadan ‘zade zade’ diyorum ve o da hayatı boyunca kendine hep ‘Nebizade’ dedirtmiştir ama benim bu rahmetli dostum öyle ‘zadegândan madegandan’ bir adam değildi.

“Nebiliği de Hazret-i Peygamber (R.A.) ile en ufak bir sıhriyet, akrabalık ifade etmez. Bu Nebizade tam bir halk adamıydı. Halktan gelmiş, halka katılmıştı. Ömrünü halkın öz davaları uğrunda seve seve harcadı.

“...Artık hakka kavuşmuş olan bu dostun açık alınla aramızda yaşamış ve aramızdan ayrılmış olduğuna inanmalıdır.

“ ‘Milli Ajans’ ile bizde ‘ajansçılığın’ ilk milli adımlarını atmış olan Nebizade Hamdi Bey basın tarihimizde elbette yazar olarak da derece derece kıymetlere sahiptir.

“...Üstelik bir de öğretmen, maarifçi ve özel okul kurucusu Nebizade vardır.

“Gazete sahipliğinde Nebizade Hamdi Bey’in en hatırlanacak eseri kırk dört yıl önce İstanbul’da kurduğu Yenises Gazetesi’dir.

“Ağa Han’ın mektubu hadisesinde, İstanbul’un birçok günlük gazetelerine tırpan atılınca, Nebizade boşluğu doldurmayı düşünenlerden biri olmuştu. Özellikle ‘Tanin’ ile ‘Tevhit’in¹³ sahnedeki çekilişi Nebizade’ye ümit vermiştir.

“ Muvaffak da olmadı değil...

“ Fakat en yakın siyasi dostları olan rakip gazete sahiplerinin, sabotajı O’nu bir gün pek fena yere serdiydi.

“O hadiseden sonra gazetecilik alanında Nebizade bir daha belini doğrultamadı.

“Burada Nebizade dostumun hatırasına hürmet için o ‘Yenises’in bir parlak gününü hatırlatmalıyım.

“O gün Türk nesrinin bu büyük volkanı bir korkunç yazı ile gene bütün lavlarını püskürtmüştü:

“Kâfir hakikat...

“ Evet, bu kâfir hakikat adlı yazı Nebizade Hamdi’nin ‘Yenises’inde neşredilmişti.

“O hafta Nebizade basın Türkiyesinin en parlak çehresiydi. Bu iyi adam benim dostumdu.”¹⁴

Nebizade Hamdi M. Kemal’e yakın kişilerden biriydi. Bir gün Atatürk’le aralarında şöyle bir diyalog geçtiğini anlatmaktadır ki bu diyalog yakınlığın derecesini göstermesi açısından önemliydi:

¹³ Yazarlığı bölümünde, ifade edileceği gibi Yenises’i ilk olarak Tevhid-i Efkâr Matbaası’nda yayınlacaktır.

¹⁴ Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, Yeni İstanbul, 27 Şubat 1969.

“Atatürk ‘Haydi çocuklar bu akşam Marmara Çiftliği’ne gidelim ve biraz Türk Sanat Müziği dinleyelim’ dedi. Oraya gittik, müzik dinledik. Klasik Türk Müziği’ni o kadar güzel dinliyorduk ki dinlediklerini yaşıyordu... Türk Müziği’nin yüceliğini bütün ihtişamı ile sanki yudum yudum içiyordu. Bir ara kalktı, yanıma geldi kolumdan tuttu. ‘Gel bakayım Nebizade’ dedi. Marmara Çiftliği’nde minyatür bir Marmara Denizi havuzu vardı. Onun Çanakkale kıyısına geldik. Bana ‘Atla karşıya Nebizade’ dedi. ‘Atlayamam paşam’ dedim. ‘Atla ya’ dedi ‘atlayamam paşam’ ‘Neden atlayamazmıydın’ ‘Atlayamam çünkü orada Mustafa Kemal var’ dedim güldü.”¹⁵ Bu olay O’nun Atatürk’e yakınlığının ve nüktedan kişiliğinin güzel bir örneğidir.

M. Kemal, Latife Hanım’la evlenirken bile O’nu kendisine yakın görecekti ki O’na fikrini sormuş, O’da evlenmesinin doğru olmadığını ifade etmişti. Daha sonra M. Kemal Latife Hanım’dan boşanma niyetini kendisine açtığı anda ise buna karşı çıkmıştı. N. Hamdi Bey bu boşanmanın nedenini, M. Kemal’in kendisine anlattığını ve bir ara eşiyile Latife Hanım’ı ziyarete gidişini şöyle ifade ediyor:

“...Kısa bir müddet sonra Latife Hanım, Atatürk’ün sofrada arkadaşlarına karşı olumsuz tavır takınmaya başladı... ‘Bak Nebizade ben sana anlatayım bazı şeyler, Sivas’tan dönmüştük. Bir generalin eşi yanımda oturuyordu. Bilmiyorum ne oldu. Beni o hanımın ayağına bastım zannetti. Ve eğildi kulağıma kötü bir söz söyledi. Sustum kadın kıskançlığı deyip geçecektim...Latife Hanım bir ara balkonda dolaşıyordu. Bilirsin balkonun altındaki bahçe kapısında Türk askeri nöbet tutar. O’nun duyabileceği şekilde bana kötü bir söz söylemez mi!... Sonradan yaptığından pişman olmuş olacak ki içeri gitti bayıldı. Ben de köşkün doktoru Ragıp’ı çağırdım. Bak bakalım sahiden mi bayılmış, yoksa taklit mi yapıyor dedim. Doktor biraz sonra yanıma geldi. Üzgün bir ifadeyle ‘bayılmamış paşam’ dedi. Fena halde canım sıkıldı. Biliyorsun bana yaptıklarını sofraya inmez, arkadaşlarımı sevmez... İşte o anda boşamaya karar verdim. Kendisine bir mektup yazdım. ‘Ne istersen al git ortak hayatımız sona ermiştir’ diye yazmıştı.

“Latife Hanımı eşimle Kabataş civarındaki evinde ziyaret ettik. Bizi görünce çok sevindi... Bu haberi bana kızar ve tepki gösterir düşüncesiyle O’na (Atatürk) iletmişlerdi. Ancak O insanlık ve dostluk bunu gerektirirdi dedi... Yukardan Latife Hanım’ın yazdığı mektuplardan birini yukardan getirdi ve bize göstererek ‘bana her hafta mektup yazar. Ben de onlara memnuniyetle ve seve seve okurum ama cevap yazmam... Siz iyi etmişsiniz,

¹⁵ Ülkümen, a.g.e., s. 50.

gitmişsiniz.”¹⁶ Bunları Nebizade Hamdi’ye söyleyen M. Kemal’dir ve kendini Nebizade Hamdi’ye bu kadar yakın hissediyordu.

¹⁶ Ülkümen, a.g.e., s. 33-34.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. T.B.M.M'.DEKİ ÇALIŞMALARI

I.T.B.M.M.'deki milletvekillerinin öncelikli amacı vatanın kurtuluşunu gerçekleştirmektir. Ancak savaşın zaferle sonuçlanmaya yüz tutması üzerine gruplar yavaş yavaş seslerini duyurmaya başlamışlardır. İlk meclisteki gruplardan Tesanüt, İstiklal, İslah-ı Halk, Halk Zümresi mecliste kendiliğinden oluşmuş gruplardı. Yeşil Ordu Cemiyeti'nin kurulmasına M. Kemal izin vermişti (Kurucuları: Maliye Vekili Hakkı Behiç, Dâhiliye Vekili Nazım, Yunus Nadi, Eyüp Sabri, Hüsrev Sami, Çerkez Ethem'in Kardeşi Reşit, İzmit Mebusu Sırrı, Ferit Vakkas idi.) ki amaç Ruslardan alınan yardımın devamını sağlamaktır. Celalettin Arif Bey'in kurucusu olduğu Mukaddesat-ı İslamiye Cemiyeti'nin saldırıları karşısında kapatılmıştır.¹⁷

Yine 1 Ocak 1921'de yüz seksen kişilik bir grupla Hacı Bayram Veli Cami civarında bulunan bir milletvekilinin evinde örgütlenen Halk İştirakiyun Partisi, Lenin'in İslam milletleri için yayınladığı belgeleri tercüme edip dağıttırarak propaganda yaptığını, Çorum Mebusu Mustafa Bey'in haber vermesi üzerine kapatılmıştır. Rusya'nın dostluğunun devamını sağlamak amacıyla kurulan Türk Komünist Partisi de 1 Mayıs 1921'de eski Halk İştirakiyun Cemiyet'i üyelerinin bu partinin kongresine katılması gerekmesiyle kapatıldı.¹⁸ Bu Sosyalizm yanlısı oluşumları bir tarafa bırakırsak Birinci Gruba (Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti) en önemli muhalefeti, İkinci Gurup (Anadolu Müdafa-i Hukuk Cemiyeti) gerçekleştirmiştir.

Meclisteki muhalefet halka kadar yansıyınca, mecliste Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuş ve bu cemiyete Misak- ı Milli'yi gerçekleştirme hedefi verilmişti. Aynı zamanda bütün milli mücadele oluşumlarını içine alan bir gurup değil üyeleri M. Kemal tarafından belirlenen bir gurup olacaktı. Bu diğer milletvekillerinin farklı bir amacı varmış gibi yorumlanıp, mecliste kırgınlıklara sebep oldu. Örneğin Trabzon'un yerlisi olan Ali Şükrü

¹⁷ Cumhur Odabaşoğlu, Trabzon Belgeleriyle Milli Mücadele Yılları, (1919–1923) Trabzon 1990, s. 160.

¹⁸ Odabaşoğlu, a.g.e., s. 160-161.

Bey'in bu gurubun dışında tutulması, göçmen olan Nebizade Hamdi'nin grubun içinde yer alması şaşkınlıkla karşılanmıştı. Kuruculardan Şeref Bey küskünlükleri yatıştırıcı bir konuşma yaparak bazı kişilerin yanlışlıkla Birinci Gurup'a alınmadıklarını ifade etmiştir. Oysa bu istenenleri almak için değil istenmeyenleri almamak bir çare olarak düşünülmüştü. Böylece mecliste ilk belirgin ve önemli kutuplaşma başladı. Bunun üzerine diğer üyeler de İkinci grubu kurduklarını meclis başkanlığına sunarak birinci yılın sonuna kadar muhalefete geçtiler.¹⁹

1 0. I. Dönem (1920–1923) Milletvekilliği

1 0 1. Milletvekili Seçilmesi

Meclis-i Mebusan adayı da olan Nebizade Hamdi Bey'in²⁰ T.B.M.M.'ye Trabzon milletvekili olarak seçilmesi Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin kurucusu İzzet Bey'in Ankara'ya giderken Çarşamba'da eşkıyalar tarafından öldürülmesi²¹ üzerine gerçekleşmiştir.²² 9 Ocak 1921'de seçilerek 28 Ocak'ta meclise katıldı.²³ Nebizade Hamdi Ülkümen Yenigün Gazetesi'nin sansürsüz yayınlanmasından dolayı arandığı sırada Anadolu'ya geçişini ve Trabzon Milletvekilliği'ne seçilmesini şöyle anlatmaktadır:

“Eşim Sıdıka Nemli'nin akrabası olan Nemlizade Şevki Bey²⁴ “Ben seni Trabzon'a kaçırdım” dedi. O'nunla birlikte Kabataş'ta denize karşı olan evine gittik. Bir iki gün uğraştı. Saçımı sakalımı, kılık kıyafetimi değiştirdi, ne gerekiyorsa yaptı. Beni hamal şekline soktu. Elime büyük bir bavul verdi. Yanıma da ailemizin yakınlarından İsmail Efendi'yi verdi. İsmail

¹⁹ Mahmut Goloğlu, Birinci Büyük Millet Meclisi, Baha Matbaası, Ankara 1971, s. 160, 162 ve 165.

²⁰ Sabahattin Özel, Milli Mücadelede Trabzon, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 92.

²¹ Olay yerinde tutulan tutanak için bkz. Mahmut Goloğlu, Üçüncü Meşrutiyet, Ankara 1970, s. 352–357.

²² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, I. Devre., C. 8, Ankara 1961, s. 4; M. Reşit Tarakçıoğlu; Trabzon'un Yakın Tarihi, Trabzon 1986. s. 57; Özel, a.g.e., s. 63. İzzet Bey'in öldürülmesini Trabzon Müdafai Hukuk Cemiyeti Katibi Hacı Şerif Efendizade cemiyet kayıtlarına şöyle geçmiştir; Ahiren Trabzon Mebusluğuna seçilen İzzet Efendi Trabzon'dan hareketle Ünye'ye kadar denizden gitmiş ve oradan araba ile Samsun'a geçerken Çarşamba ile Samsun arasındaki Orta Köprü Mahalde önlerine çıkan eşkıya, Kelkit Mebusu Ziya Bey'le vurulup Samsun'da her ikisi de vefat etmiştir. Çifte cenaze Trabzon'a getirilerek Trabzon'da misli görülmemiş bir merasim ile imaret kabristanında mahalli mahsusta yan yana olarak defnedilmişlerdir. Bkz. Faik Ahmet Barutçu, Siyasi Hatıralar Milli Mücadele'den Demokrasiye, 21. Yüzyıl Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2005, s. 327. Seçilen milletvekilleri arasında Trabzon Valisi Hamit Bey de vardır, ancak süresiz izinli sayıldığından yerinde kalmış diğerleri ise 3 Mayıs 1920 de Ünye de eşkıyalarca öldürülmüşlerdir. Bkz. Hüseyin Albayrak, Trabzon'dan Atatürk'e, “Milli Mücadele'nin Başkenti”, Trabzon 1981, s. 164.

²³ Fahri Çoker, Milli Mücadele ve T.B.M.M., I. Dönem, (1919–1923) C. 3, T.B.M.M. Yayınları, Ankara 1995, s. 927.

²⁴ Trabzon Muhafaza-i Hukuki Milliye Cemiyeti'nin merkez kurucu üyesidir ve bu cemiyetin ilk kongresi de Nemlizadeler'in Uzunsokak'daki evinde yapılmıştır ki bu cemiyetin başkanlıklarına seçilen Servet ve İzzet beylerdir. İzzet Bey daha sonra I.T.B.M.M' ye katılmak üzere Ankara'ya giderken öldürülmüştür. Bkz. Mesut Çapa; Rahmi Çiçek, Yirminci Yüzyıl Başlarında Trabzon'da Sosyal Yaşam, Serander Yayınları, I. Baskı, Trabzon 2004. s. 118.

Efendi ile birlikte Kabataş'a indik. Oradan Sirkeci'ye inen bir sandala bindik... Şan Vapuru ile Trabzon'a gidecektim... İngilizler gelip, hareketten önce gelip vapuru arayacaklardı. Bu genel bir kuraldı... Aramak için adamlar ambarın kapağını açınca kokudan tekrar kapattılar. Dört gün sonra Şam vapuru Trabzon'a yanaştı...

“Trabzon'da eski ittihatçılar egemen durumda idi. Bunların başında Barutçu Hacı Ahmet vardı. Onlar kendi seçtikleri Trabzon mebusunun adı sanırım Serhat Bey'di²⁵ Ankara'ya giderken yolda öldürülmesinin nedenini yanlış olarak Atatürk'ten biliyorlardı. Bu yüzden de Atatürk'e karşıydılar. Bunun üzerine Atatürk'ün Trabzon için yaptığı mebus listesinden bir kişiyi çıkararak beni listeye koydular ve seçildim. Böylece T.B.M.M.'ye Atatürk'e muhaliflerin desteğiyle girmiş oldum.”²⁶

“Dâhiliye Vekili Ferit Tek geldi.(Atatürk'e) 'Paşam 'dedi gülererek 'Nebizade Hamdi iki kusuru ile var aramızda. Birinci Meclisin yaşı tutmayan tek mebusu, ikincisi sizin listenizde olmayan tek mebusu!' dedi.”²⁷

I.T.B.M.M.'nin açılışından 6.dönemin sonuna kadar geçen 22 yıllık parlamenterliği sırasında sürekli Birinci Gurup (Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti) içinde yer almıştır.²⁸

Nebizade Hamdi Bey I. Meclisle ilgili ilk izlenimlerini şöyle anlatmaktadır:

“T.B.M.M.'de... Her çeşit kanaate sahip insan vardı. Gariptir, mecliste bu insanlar o şekilde oturmuşlardı ki ilerici olan Müdafaa-i Hukuk Grubu solda, tutucular ve gericiiler sağ tarafta idiler. Merkezde de sağa ve sola meyledenler vardı. Kasten ayrılarak değil, kendiliğinden bu yönler meydana gelmişti. Bu meclisin tuhaf insanları vardı... Dindar ve mutaassıp görünen adamlar vardı. Ülke sorunları ve yurtseverlik söz konusu olunca taassup hislerini susturmayı ve bir yana itmeyi bilmişlerdi. Bunların içlerinde sarıklılar da vardı. Buna karşılık sarıksız olan yobazlar da vardı ki bunlar sarıklı olan o muhterem adamların çok gerilerindeydiler. Bir kısım tatminsiz muhteris insanlar da vardı. O kadar ki Atatürk'ü bertaraf etmek için başvurmadıkları hile, desise kalmamıştı. Onlar başkumandanlığın Atatürk'e verilmesine 'O nasılsa bu işi başaramayacak 'kanaatinde oldukları için evet dediler. Yani Kurtuluş Savaşı'ndan umutları yoktu...”²⁹

Ankara'daki ilk günlerindeki izlenimlerini ve Ankaralıların mili mücadeleye verdiği destek ile M. Kemal'in azmini şu cümlelerle ifade etmektedir:

²⁵ Serhat Bey değil İzzet Bey olacak.

²⁶ Ülkümen, a.g.e., s. 14-15.

²⁷ Ülkümen, a.g.e., s. 16.

²⁸ Ahmet Demirel, Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup, İletişim Yayınları, İstanbul 1994. s. 125 ve 221.

²⁹ Ülkümen, a.g.e., s. 17-18.

“...Ankaralılar bize çok yardım ettiler. Özellikle unutmayacağım bir kişi olan Ankara Müftüsü Börekçizade Rıfat Efendi bize yardım için öyle canla başla çalıştı ki hayret ettim doğrusu. Ankara halkından Ankara valisine kadar herkesle ilişki kurdu. Bize para topladı... İstanbul hükümetinin memuru yani padişahın adamlarıydılar... Bunların içinden memleketini seven, Atatürk’ü seven inkılâplara bağlı pek çok aydın kafalı din adamı vardı... Bugün hacı hoca deyince Cumhuriyet ve Atatürk düşmanı, inkılâpların düşmanı insanlar kastediliyor. Bu kötü politikacıların desteklediği bir haksızlıktır. Bir camianın topunu birden töhmet altında bırakmak ayıp ve günahdır...”

“...İstanbul’dan gelenler ister Atatürk’e karşı olsunlar, ister O’nun yanında olsunlar yine de büyük cesareti yaptıkları. Şöyle ki sizler Osmanlı Mebusan Meclis’i üyesi olun, sonra da kalkın padişaha isyan etmiş illerde kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’nin özünü teşkil edecek Ankara’daki Millet Meclisi’ne katılın. Bu en başta bir inançlılık davasıdır...”³⁰

“...Biz Ankara’nın ilk günlerini yaşarken düşman Polatlı’ya kadar gelmişti. Atatürk devamlı olarak olanca gücü ile savaşa ilgilenir, takip ederdi. Bir yanda bir devlet kuruluşu, bir yandan düşmanlar ve savaş, bir yandan İstanbul ve saltanat sorunlarıyla karşı karşıyaydı. Tarih bir yöneticiyi nadiren böylesine güç şartlarla, olanaksızlıklar içerisinde bırakmıştır... O sık sık cepheye giderdi. Oraları dolaşır, kumandanlarla konuşur onlardan fikir alır, onlara fikir verirdi. Kumandanların hemen hemen hepsi inançla ve ümitle bakarlardı gelecek günlere. Yalnız Ali İhsan Sabis Paşa ‘Bu dava çıkar dava değil’ derken Nurettin Paşa ‘Yaparız Paşam, sen başta olduktan sonra bu iş olur demiş Atatürk’e.’ ”³¹

Ancak Kurtuluş Savaşı insanın kuşkularını artıracak kadar fazla düşmana karşı veriliyordu. İstanbul Hükümeti, İtilaf Devletleri, azınlıklar en önemlisi de cehalet... Ankaralıların yardım ve destekleriyle milletvekillerinin ayakta kalmaya çalıştığı sıralarda milletvekilleri merkez kıraathanesinde derin sohbetlere dalıp dertleşirken birbirlerine ve halka da cesaret vermeye çalışıyorlardı. Bu kuşkuları Nebizade Hamdi Bey de taşıyor ve yapılabileceklerin ne olduğunu anlamaya çalışıyordu. Hakkâri Milletvekili Mazhar Müfit Bey, (Kansu) Bekir Sami Bey’i Londra Konferans’ı dönüşü eleştirdiği konuşmasında şunları söyledi:

“Biz ya hakkından ya toprağından ya onurundan bir şeyler feda edemeden yaşayamaz bir millet miyiz? İlle üste vermeye mi mahkûmuz? Bu İngiliz kumaşından yapıp

³⁰ Ülkümen, a.g.e., s. 19-20.

³¹ Ülkümen, a.g.e., s. 29-21.

mış kefeni şimdi yırtmazsak bir daha hiç yırtamayız.”

Buna karşılık Nebizade Hamdi Bey de:

“Ne yapabiliriz” diye sorunca Mazhar Müfit Bey:

“Üzülme kardeş! Bir çaresi bulunur elbet diyerek O’nu teskin etmeye çalışmıştı.³²

1 0 2. I. Dönemde Meclisteki Çalışmaları

Bilindiği üzere T.B.M.M. Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nin Misak-ı Milli Kararı üzerine kapatılmış üyeleri Malta Adası’na sürülmüş, başarabilenler ise Anadolu’ya kaçabilmişti. Böylece Anadolu Hareketi’ne kendi meclisini kurma imkânı doğmuş oldu. İstanbul’daki bu karışıklıklar sırasında Nebizade Hamdi de İstanbul’da işgal aleyhinde yazılar yazdığı için arandığı bir sırada yukarıda da belirtildiği üzere İzzet Bey’in öldürülmesi üzerine Trabzon Milletvekili olarak meclise katılmıştı.

Nebizade Hamdi Bey, mecliste bütçe komisyonunda çalıştı. 8 Eylül 1921’de başkomutan’ın emriyle 2. Dönem Kastamonu İstiklal Mahkemesi³³ üyeliğine atandı³⁴ ve bu göreve 24 Temmuz 1922’ye kadar devam etti. Meclisin kabul ettiği 249 Sayılı yasa ile tekrar meclisteki görevine dönmüştür.³⁵ I. Dönemde gizli celsede bir toplamda yedi konuşma yaptı, üç soru önergesi verdi.³⁶

Mustafa Kemal’in başkomutan seçilmesi için verilen önergeyi Dr. Rıza Nur’un başkanlığında veren sekiz kişilik heyetin içinde bulundu.³⁷

Bu dönemde mecliste yaptığı çalışmaların önemlilerinin ‘Ali Şükrü Bey Olayı’ ve Kastamonu İstiklal Mahkemesi üyeliği ile ilgili olanlara daha geniş yer verileceğinden ayrı başlıklarla ele alınacaktır. Bu dönemde meclisteki bazı girişimlerini sırayla ele alalım:

Mucur’da³⁸ köylülerden bazı kişilerin ‘ben şimdiye kadar verdiklerimden bir fayda görmedim beş para vermem’ diyerek iane vermek istemesi üzerine tutuklanmaları dolayısıyla bu kişilerin mahkûmiyetten kurtarılmak istenmesiyle ilgili kanuni düzenleme yapmak amacıyla gerçekleştirilen oturumda Nebizade Hamdi Bey şunları söyledi:

³² Turgut Özakman, Şu Çılgın Türkler, Bilgi Yayınları, 44. Baskı, Ankara 2005, s. 65.

³³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için; Bkz.Ergun Aybars, İstiklal Mahkemeleri, (1920–1927) C. 1–2, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1988.

³⁴ Eyüp Akman, Açıksöz Gazetesine Göre Kastamonu İstiklal Mahkemeleri, Gazi Kitabevi, Ankara 2005. s. 6 ve 35; Çoker, a.g.e., s. 927.

³⁵ Akman, a.g.e., s. 145.; Çoker, a.g.s. ve s. 1019.

³⁶ Çoker, a.g.e., s. 927.

³⁷ Çoker, a.g.e., s. 204.

³⁸ 1924’te Kırşehir’in il olmasıyla birlikte nahiye olan günümüzde ilçe olan Mucur önceleri Niğde Sancağı’na bağlıydı.

“Efendim okunan iki mazbatadan altı kişinin masum olarak aylardan beri orada mevkuf tutulduğu anlaşılıyor. Evvelce tanzim edilen kanunda isnat edilen filler sabit olmadığı halde müfteriler hakkında takibatı kanuniye icra edileceği musarrahtır. Acaba encümen bunu nazarı itibara almış mıdır? Bu bapta isnadatta bulunanların takibi için, bu bapta tahkikat yapılması için sarahat yoktur. Encümente ittihaz olunan kararda sarahat yoktur. Bu cihet izah edilsin.”³⁹ (9 Mayıs 1336 da) Sonuçta bu olayın kanunun neşrinden önce olması dolayısıyla haklılığına değinilmiş yine de jandarma ve kaymakamlığın aldığı kararın yanlış olmadığı ortaya koyulmuştur.

Trabzon Mebusu Hamdi Bey’in bir diğer girişimi, işgal altındaki arazide Yunanlıların ika ettikleri mezalimin önüne geçmek için ne gibi siyasi tedbirleri ittihaz edildiğine dair suali ve Hariciye Vekâleti Vekili Muhtar Bey’in şifahi cevabı üzerine gerçekleşmişti. Meclis Başkanlığı’na sunduğu ve aynen kabul edilen teklifi şöyledir;

Riyaseti Celileye

Yunanlıların gerek işgalleri altında bulunan ve gerek ahiren harp ve ricat sahalarını teşkil eden arazimizde icra ettikleri ve hala da etmekte buldukları mezalim ve tahribatın mümkün mertebe önüne geçilmek üzere ne gibi tedbiri siyasiye ve diplomatikiye ittihaz edilmiş olduğunun Hariciye Vekâleti’nden sualini teklif ederim.

Trabzon Mebusu

Nebizade Hamdi

Bir başka girişimi ise Bursa’nın Yunanlılar tarafından işgali dolayısıyla celsenin yirmi dakika tatil edilmesine ve Riyaset kürsüsü’nün siyah örtüyle örtülmesine dair otuz bir arkadaşıyla verdiği takrirdir. Bu takrirden aynen şu ifadeler yer alıyordu.

Riyaset-i Celileye

Birinci makarrimiz olan Bursa’nın sefil Yunanlılar tarafından işgali ve bu işgal neticesiyle orada din ve vatan kardeşlerimizin duçar olduğu mezalimin teessüratına iştirak ettiğimizin bir nişanesi olmak üzere celsenin yirmi dakika tatili ile Riyaset kürsüsünün puşidei siyah ile örtülmesini teklif eyeriz.

10 Temmuz 1336

Trabzon Nebizade Hamdi(ve diğerleri)⁴⁰

Trabzon Mebusu Hamdi Bey’in işgal altındaki arazide Yunanlıların ika ettikleri mezalimin önüne geçmek için ne gibi tedbiri siyasiye ittihaz edildiğine dair suali ve Hariciye

³⁹ TBMM ZC I. Devre, C. 2, s. 220–221.

⁴⁰ TBMM ZC, I.Devre, C. 2, s. 217.

Vekâleti Vekili Muhtar Bey'in şifahi cevabından sonra Nebizade Hamdi Bey ise bu tür zulüm hareketleri üzerine dışişlerimizin neler yaptığını sormuştur:

Riyaseti Celileye

Yunanlıların gerek işgalleri altında bulunan ve gerek ahiren harp ve ricat sahalarını teşkil eden arazimizde icra ettikleri ve hala da etmekte buldukları mezalim ve tahribatın mümkün mertebe önüne geçilmek üzere ne gibi tedbiri siyasiye ve diplomatikiye ittihaz edilmiş olduğunun Hariciye Vekâleti'nden سوالini teklif ederim.

Trabzon Mebusu

Nebizade Hamdi

Hariciye Vekili Muhtar Bey, işgalin yabancı devletler nezdinde protesto edildiğini açıklamıştır.⁴¹

26. 02. 1337'de Adana'daki Fransız mezalimine dair mecliste yapılan görüşme ve Hariciye Vekili'nin izahatının özetlenerek Londra'daki murahhas heyetimize gönderilmesine dair tahrir sundu ki söz konusu tahriri ilgili vekâlete havale edilmiştir.⁴²

Evkaf İdaresinin hidematı umumiyesi için avans itasına dair kanun layihası ve Muvazenei Maliye Encümeni için 778 118 lira avans itasına dair kanun teklifinin kabul edilen "Mülga devairi nezaret memurinden açıkta kalanlara bir defaya mahsus olarak nısıf maaş ve nısıf tahsisatı fevkalade ita edilir" şeklindeki 4.maddeye karşı çıktı. Nebizade Hamdi Bey gerekçe olarak şunları söylemişti:

"Dördüncü maddeye lüzum yoktur. Çünkü İstanbul'da açıkta bulunanlar yalnız Evkaf Nezareti'nin memurları değildir. Diğer nezaretlerin de memurları vardı. Bunlar için umumi bir şeyler yapmak lazımdır. Evkaf Vekâleti bütçesine ayrıca bir şey ilave etmek doğru değildir." şeklindeki beyanatına Şeriye ve Evkaf Vekili Vehbi Bey Muvazenei Umumiye ile Evkaf bütçesinin ayrı olduğunu ifade edince Nebizade Hamdi Bey şöyle devam etmiştir:

"Efendim Evkaf Vekaleti memurları, Muvazenei Umumiye'den maaş alacak memurlardan ayrı bir muameleye tabi olacaklar mı?(hayır sesleri) Bütçesi ayrı.. Fakat arada tahsis ediliyor ki bunlara nısıf maaş verilecektir, şu tarzda nısıf maaş, nısıf tahsisat verilecektir, deniyor. Yoksa Muvazene-i Umumiye'den maaş alanlardan ayrı muamele mi görecektir."⁴³ Diyerek mağdur olacaklar hakkında endişelerini dile getirmiştir.

⁴¹ TBMM ZC, I.Devre, C. 25, s. 364.

⁴² Huriye Karnap, Kurtuluş Savaşından Cumhuriyete Trabzon I-II. Dönem T.B.M.M. Milletvekilleri, MK Yayınları, Ankara 2006, s. 170.

⁴³ TBMM ZC, I.Devre, C. 25, s. 422-424.

Evkaf Vekâleti hidematı umumiyesinin ifası için 20 Kanunievvel 1338 tarihli Avans Kanunu'yla verilmiş olan yedi yüz elli bin liralık tahsisata ilaveten dört yüz bin doksan dokuz liranın avans olarak itasına dair kanun teklifinin dördüncü maddesine dair Hamdi Bey'in verdiği taktır:

Riyaseti Celileye

“Dördüncü maddenin Avans Kanunu'yla alakası olmadığından beşinci madde ile beraber bu kanundan tayyedilerek berayi tetkik Evkaf Encümeni'ne gönderilmesini teklif ederim.

“Bendenizin taktırimde iki teklif vardır. Birisi tayyı diğeri Evkaf Encümenine gönderilmesi hakkındadır. Binaenaleyh; Evkaf Encümenine gönderilmesini reye koymanızı teklif ederim.” Nebizade Hamdi Bey'in bu teklifi İsmet Bey (Çorum) tarafından da savunulmuş, fakat onların istediği şeklin aksine aynen kabul edilmiştir.⁴⁴

Trabzon

Nebizade Hamdi

Paris Mümessili Ferid Bey'in Fransa Hükümeti'ne verdiği beyanattan ‘Dışışleri'nin haberi olup olmadığına’ dair 06.11.1338'de Riyaset-i Celile'ye şu taktiri verdi:

“T.B.M.M. Hükümeti'nin Paris mümessili Ferid Bey'in hükümet-i matbuasının İstanbul üzerine yürümek maksadını takip etmediğini Fransa Hükümetine beyan ettiği haber veriliyor. Hariciye Vekili'nin bundan malumatı olup olmadığını ve Paris mümessiline bu tarzda beyanatta bulunmaya müsait talimat verip vermediğinin vekâlet-i müşarünileyhadan sual edilmesini teklif ederim.”⁴⁵ Taktir üzerine Yusuf Kemal Bey ise Fransız Hükümeti'ne beyanatta bulunmadığını ifade etmiştir.

Her defasında milli mücadelenin gücüne inanmış, bu güce inanmayan ve dışarıya güçsüzlüğümüzü gösteren her türlü tavır ve davranışı eleştirmiştir. 21.11.1338'de T.B.M.M. Hükümeti'nin Londra muhafili maliyesinden istikraz akdi yapılp yapılmadığını öğrenmek için Riyaset-i Celile'ye şu suali sordu:

“Londra'dan bazı Avrupa gazetelerine aksettirilen haberlere göre Hükümeti Milliye'miz Londra muhafili maliyesine bir istikraz akdi hususunda müracaat etmiş, sulh konferansının arifei inikadında bu gibi haberler ifşa edilmekte, vaziyetimiz zayıf gösterilmek, dostlarımız şüpheye düşürülmek isteniliyor. Maliye Vekili Beyefendi'den keyfiyetin şifahen sual

⁴⁴ TBMM ZC, I.Devre, C. 27, s. 408.

⁴⁵ Karnap, a.g.e., s. 171.

edilmesini teklif ederim.”⁴⁶ Bu takrir içinde yer alan ifadeler doğrultusundaki endişeleri sadece savaş döneminde değil bütün siyasi hayatı boyunca sürüp gitmiştir. Bundan sonraki bölümlerde özellikle yazarlığını ele alacağımız bölümde sıkça bu tür ifadelerine değineceğiz.

1 0 3. Ali Şükrü Bey Olayı ve Cenazesinin Trabzon’a Nakli

Bilindiği üzere Ali Şükrü Bey, Mebusan Meclisi azalığı da yapmış, I. Meclisin en renkli simalarındandı. II. Gurup’un önde gelenlerinden biriydi.1923 yılının ilk günlerinde II. Gurup’un muhalefeti M. Kemal’in vatandaşlıktan çıkarılma girişimiyle su yüzüne çıkar. Lozan görüşmeleri sırasında meclisteki oturumlardaki tartışmalar, II. Grup’un, kendilerinden bir şeyler saklanıldığı kanısına kapılmalarına neden olmuş, bu yüzden de uzlaşmaz bir tavır takınmışlardı. Hatta M. Kemal ve Ali Şükrü Bey birbirlerinin üzerine yürüyerek hakaretlerde bulunmuşlar, Meclis Başkanı A.Fuat Bey elindeki çanı atarak büyük bir olayı engelleyebilmişti.⁴⁷ Bu sebeple ölümü bazı çevrelerce Atatürk’ten bilinir. Ölümü o dönemde milli mücadelenin devam etmesine rağmen yankı uyandıran bir mesele olmuş ve olmaktadır. Daha sonraları Atatürk bu olayı Nebizade Hamdi Bey’e şöyle anlatmıştır:

“Ben Ali Şükrü’yü sevmezdim, aleyhinde de konuşurdum. Topal Osman da cahilliğinden beni memnun edeceğini sanmış. Ben kesinlikle karşıyım böyle hareketlere. Medeni memleketlerde, medeni yönetimlerde olmaz böyle şey. Suikastlar tehlikeli bir yoldur. Böyle yola çıkanların da başına gelebilir.”⁴⁸ Bu olaydan sonra Topal Osman yakalanarak idam edilmiş ve komutanı bulunduğu Giresun Muhafız Alayı da lağvedilmiştir.⁴⁹

Bu olay üzerine İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey meclis kürsüsünde Ali Şükrü Bey’in katillerinin bulunup cezalandırılmasına çalışılacağını söylemiş, ailesine ve milletine baş sağlığı diledikten sonra Erzurum milletvekili Hüseyin Avni Bey söz alarak:

“...Zavallı Şükrü Bey! Kabahatin ne idi? Efendiler gittim cismi mübareğini gördüm vahşiler canavarlar elinde ezilmiş, kesilmiş.(lanet sesleri)Ey gaddar el! Ne istiyordun bu vatanperverden? Ey zalim Ne istiyordun bu biçareden? Acıamaz mısın O’nun milletine, acıamaz mısın O’nun hâkimiyetine hürriyetine acıamaz mısın yetim kalarak meleyen kuzularına? Deyince Nebizade Hamdi Ülkümen de:

⁴⁶ Karnap, a.g.e., s. 171.

⁴⁷ Mahmut Goloğlu, Türkiye Cumhuriyeti, Binnur Matbaası, Ankara 1971, s. 52, 53 ve 113.

⁴⁸ Ülkümen, a.g.e., s. 36-37.

⁴⁹ Vakıf, 3 Nisan, 1923. Bu nüshada ayrıca, Nebizade Hamdi Bey’in cenazesinin nakli için meclise başvurusundan, Vakıfkebir’e çektiği uzun telgraftan, Rauf Bey’in meclise verdiği izahattan, bahsedilirken cenazesinin naklinin İzmit ve İstanbul üzerinden Trabzon’a nakledileceğinden bahsedilmektedir.

“Millet bakar evlatlarına Avni Bey” diyerek acılı arkadaşını teselli etmeye çalışmıştır.⁵⁰ Ardından Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı ile ‘Ali Şükrü Bey’in ailesine taziye telgrafi çekilmesine’ dair tavrilerini meclise sunmuşlardır:

Riyaset-i Celileye

Aziz refikim şehidi muhterem Ali Şükrü Bey’in çok elim ve feci akıbeti münasebetiyle ailesi efradına meclis namına beyanı taziyet edilmesini teklif ederim.

Trabzon
Nebizade Hamdi

(Tavrilerin hepsi okunsun sesleri)

Reis-“Hepsini okuyoruz “der ve hepsi okunur”⁵¹

Reis-Efendim arkadaşımızın cenazesini Trabzon’a getirmek üzere iki arkadaşımızın mezuniyeti hakkında meclis kararı vardır.

Trabzon Mebusu Nebizade Hamdi Bey’e izin itasına dair Divan-ı Riyaset kararı meclis zabıtlarına şu şekilde geçmiştir:

Heyet-i Umumiye’ye

Trabzon Mebusu Hamdi Bey’in bir ay müddetle mezun addı Divan-ı riyasetçe tensip edilmiş olmakla Heyet-i Umumiye’nin nazar-ı tashihine arz olunur.

T.B.M.M. Reisi Sanisi Ali Fuat

Reis -Efendim Hamdi Bey’in mezuniyetini kabul edenler lütfen elini kaldırsın, kabul edilmiştir.

Böylece cenazenin nakliyle Trabzon Mebusu Nebizade Hamdi ve Lazistan Mebusu Ziya Hurşit ve Dr. Abidin görevlendirilmiş oldu.⁵²

Olayın bundan sonrası için Nebizade Hamdi Bey, Atatürk’e cenazeyi trenle İstanbul’a oradan da vapurla Trabzon’a götürmeyi söyleyince “Sen deli misin seçim arifesin de ortalığı karıştırmak için bahane arayanlar var. Can sıkıcı olaylara sebep olmayalım. Git Rauf Orbay’ı gör bir çaresine baksın”⁵³ der. Rauf Orbay da O’nu Kazım Karabekir Paşa’ya gönderir.⁵⁴ M. Kemal’in isteği doğrultusunda hareket edilmeye karar verilmiştir.

⁵⁰ T.B.M.M. Z.C., I. Devre, C. 28, Ankara 1961, s. 306.

⁵¹ T.B.M.M. Z.C., I. Devre, C. 28, s. 308.

⁵² T.B.M.M. Z.C. I. Devre, C.28, s. 310.; Özel, a.g.e., s. 171; Cumhuriyet Odabaşoğlu, Trabzon Belgeleriyle Milli mücadele Yılları, (1919-1923) Trabzon 1990. s. 397; Rauf Orbay, Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım, Emre Yayınları, İstanbul 1993, s.131.

⁵³ Birinci Grup üyesi olan Nebizade Hamdi Bey’in de cenazenin naklini Kastamonu-İnebolu -Trabzon üzerinden aktarmaya taraftar olduğunu ifade ediyor. İkinci Grup üyesi Ziya Hurşit ve arkadaşlarının İstanbul’a uğranıldıktan sonra Trabzon’a gitmek istemesine rağmen Atatürk’ün ‘memleketin asayiş ve güvenliğinden başka, özellikle üç buçuk yıllık yeni bir hayata sahip olan yeni Türkiye’nin mutluluğu ve esenliği bakımından bazılarının zavallı bir

Çankırı valisinin aldığı önlemlerle olay çıkmasına fırsat verilmeden cenaze İnebolu'ya götürüldü. Burada cenazeyi mahşeri bir kalabalık karşıladı. Fakat sessiz bir gösteri oldu bu defa. Sinop ve Samsun sakin geçti, buradan Giresun'a varıldığında cenazeyi Trabzon'dan gelen başlarında azledilmiş vali ve ileri gelen ittihatçılardan Deli Hamit'in bulunduğu 15 kişilik heyet karşıladı. Bu heyetle birlikte Trabzon'a varıldı.⁵⁵

Olayın bundan sonraki kısmını N. Hamdi Bey şöyle anlatıyor:

“Aralarında eşim Sıdika Nemli'nin akrabalarından Trabzon Mebusu Daniş Bey de vardı. Beni gördüler hiç birisi bana selam vermediler. Suratlarını astılar, cüzamlıymışım gibi benden kaçıyorlardı... Trabzon'a gittik. Bütün Trabzon rıhtıma dökülmüştü. Vapurla rıhtım arasında yüzlerce sandal. Doğrusu ben de dehşete kapıldım. Bir ara eşimin dayısının oğlu Afif Saruhan ki Trabzon eşrafındandır, benim halimden anlamış olacak ki 'kulak asma bu kalabalığa bizi zorla getirdiler buraya' dedi. Sonra cenazeyi buradan belediye meydanına naklettik. Meydanda Trabzon İttihat ve Terakki Başkanı Hacı Ahmet Barutçu'nun oğlu Faik Ahmet Barutçu çektiği nutukta sık sık 'Çankaya katilleri' diye bar bar bağıyordu, bununla Topal Osman'ın Ali Şükrü'yü öldürüşünün Çankaya'nın emriyle olduğunu kastediyordu... Bu olayı endişe içinde şifreli bir telgrafla Atatürk'e iletmek istedim. Bunun için vali İhsan Bey'e gittim. 'Bu şifreli telgrafı Atatürk'e gönderelim' dedim. 'Olmaz' dedi İhsan Bey 'ama ben mebusum, telgrafı çekeceğim insan da Atatürk' dedim. Vali 'kanuna aykırıdır' dedi. İhsan Bey aslında haklıydı ama o aslında bize karşı olduğu için direniyordu. Ondan sonra Posta Müdürü Zühtü Bey'e gittim. 'Önemlidir' dedim 'Atatürk'e şifreli bir telgraf çekeceğim.' Posta müdürü 'bireyler şifreli telgraf çekemez, olmaz' dedi. Durum kritikti, bir an önce Atatürk'e bilgi vermek istiyordum... Aklıma Askerlik Şubesi Başkanı Zühtü Bey geldi, O'na gittim. Senin şifrenin arasına benim şifreyi de koy Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği'ne Atatürk'e verilmek üzere bu telgrafı çek dedim. Kabul etti ve telgrafı çekti.”⁵⁶ Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi seçimlerin yenilenmesini hızlandırmıştır. Zira daha önce I.Meclis'e katılmak üzere Ankara'ya giderken eşkıyalarca öldürülmesinden dolayı Trabzon Mebusu İzzet ve Gümüşhane Mebusu Ziya beylere ve ailesine şehitlik maaşı bağlanmasına rağmen Ali Şükrü Bey'in ailesine Birinci Gurup'un engellemesi yüzünden bu maaş bağlanamamış⁵⁷ bu da meclisteki muhalefeti

ölüden medet umarak çıkar sağlamak isteyenleri olabileceği' gerekçesiyle bu fikre karşı geldiği biliniyor. Bkz. Goloğlu, Türkiye Cumhuriyeti, s. 167-168.

⁵⁴ Ülkümen, a.g.e., s. 37.

⁵⁵ Ülkümen, a.g.e., s. 38-39.

⁵⁶ Ülkümen, a.g.e., s. 39-40.

⁵⁷ Goloğlu, Türkiye Cumhuriyeti, s. 168.

iyice artırmıştı. Oysa şimdi yapılacak çok iş vardı ve muhalefet'in üzerine gittiği konulardan daha acil konular gündemdeydi.

1 1. II. (1923–1927) III. (1927–1931) IV. (1931–1935) V. (1935–1939) VI. (1939–1942) Dönem Çalışmaları

1 1 0. II. Dönem Milletvekilliği

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması kesinleşmeye başlayınca meclisteki muhalefetin (İkinci Gurup) sesi yükselmiş Ali Şükrü Bey'in muhalefetiyle kendini göstermişti. Çünkü muhalefet savaşın kazanılmasından sonra eski rejimin yaşatılmasını istiyor. Birinci Gurup'un inkılâp taraftarlığına kesin bir dille karşı çıkıyordu. Oysa 11 Ağustos 1923 günü toplanan II. T.B.M.M. geçici Başkanı Abdurrahman Şeref'in de ifade ettiği gibi Birinci Meclis 'vatanın kurtarıcısı' olmuş ikincisinin ise 'ulusal egemenlik temeli üzerine yeni düzene uygun kanunlar çıkarmasının zamanı gelmişti.'⁵⁸

Nebizade Hamdi Bey, 1923 Seçimleri'nde tekrar milletvekili seçildi ve mazbatası 19.08.1923'te onaylandı.⁵⁹ Nebizade Hamdi Bey, II. Meclis'te İstida, Mübadele, İmar ve İskân, Hariciye, Layiha komisyonlarında çalıştı. Milletlerarası takvimin kabulüne dair kanun tasarısını inceleyen özel komisyonun kâtipliğini yaptı. İstida, Hariciye, Layiha komisyonlarının sözcülüğüne seçildi. 03.10.1923'te İstanbul'un kurtuluş törenlerine katıldı.16.11.1925'teYozgat'a gidecek ilk trende yer alan heyet arasında bulundu. 03.11.1926'da meclisin tebriklerini cumhurbaşkanına sunan heyette yer aldı.⁶⁰

İki önerisi, Genel Kurul'da da bir konuda konuşması vardır. Saruhan Mebusu Vasıf Bey ile Tevhit-i Tedrisat Kanunu'nun kabul edilmesiyle ilgili 3 Mart 1924'te kanun teklifi veren milletvekilleri arasında yer aldı.⁶¹

1 1 1. III. Dönem Milletvekilliği

Üçüncü dönem seçimleri, M. Kemal 02.09.1927'de bir bildiri yayınlarak kendisinin de dâhil bulunduğu C.H.F.'nin inkılâbın doğal partisi olduğu, inkılâpları sadece bu partinin

⁵⁸ Goloğlu, a.g.e., s. 213.

⁵⁹ T.B.M.M. 416 Nolu Şahsi Dosya; Bkz. Ek 2.

⁶⁰ Kazım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi, (T.B.M.M. II. Dönem,1923–1927) T.B.M.M. Vakfı Yayınları, C. 3, Ankara 1995, s. 764.

⁶¹ Mehmet Kaplan - İnci Enginün - Zeynep Kerman - Necat Birinci - Abdullah Yuman, Atatürk Devri Fikir Hayatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 601–604.

gerçekleştirebileceği kendi hazırladığı listenin başarılı olacağına duyduğu inancı belirten beyanatının ardından 316 mebusun seçimiyle gerçekleşti. Meclisin 01.11.1927'deki ilk toplantısında M. Kemal 208 oyla ikinci kez cumhurbaşkanı seçilmişti. Yeni hükümeti kurma görevi İsmet Paşa'ya verilmişti. O da meclisten güvenoyu alarak şimdilik muhalefetsiz bir dönem başlamasını sağlıyordu.⁶²

Nebizade, 1927 Seçimleri'nde 745 oyla milletvekili seçildi.11.09.1927'de mazbatasını aldı. 01.11.1927'de meclise katıldı. 02.11.1927'de mazbatasını onaylandı.⁶³

Bu dönem de Dışişleri Komisyonu'nda görev yaptı.

Bu dönemde mecliste esen hava, kanunların oybirliğiyle kabul edilmesine sebep olsa da oylamalara zaman zaman 150 milletvekilinin katılmadığı görülmüştür. Ancak gazeteci mebusların yasama dokunulmazlıklarının kaldırılması hakkında hükümet tezkereleri arka arkaya meclise gelmeye başlayınca kabul edilmemiş dönem sonuna bırakılmıştır. Söz konusu milletvekilleri arasında Resimli Ay Dergisi'nin imtiyaz hakkını üzerine almış olan Nebizade Hamdi de vardır. Savcının davalarda tarafsızlığı sağlamak amacıyla davayı Bursa'ya nakletmek üzere yargıtaya yaptığı başvuru kabul edilmiş, bu başvuru başta Yunus Nadi olmak üzere gazetecilerin tepkisine sebep olmuştu.⁶⁴ Burada Nebizade Hamdi'ye isnat edilen suç Reis-i Cumhuriyet'e hakaretti. 20 sıra numaralı ve 44 Sayılı kanunla dokunulmazlığı kaldırılmış dava dönem sonuna bırakılmış, daha sonra suçsuzluğu anlaşıl原因 olarak dokunulmazlığı iade edilmiştir.⁶⁵

1 1 2. IV. Dönem Çalışmaları

Bu dönemde 317 milletvekili seçilmiş, Kazım Paşa'nın meclis başkanlığını devralmasından sonra cumhurbaşkanlığı seçimi gündeme gelmiş ancak bu seçimler erken yapıldığı için dört yılın dolmamasından dolayı sonraya bırakılabileceği iddia edilmiş sonuç olarak M. Kemal'in üçüncü kez seçilmesi karara bağlanmıştır. Yeni hükümeti tekrar İsmet Paşa kurmuştur.⁶⁶

1931 seçimlerinde 677 oyla tekrar milletvekili seçildi. Oyların kazalara dağılımı şöyledir; Trabzon Kazası: 144, Sürmene Kazası: 123, Of Kazası: 146, Maçka Kazası: 51,

⁶² Goloğlu, Devrimler ve Tepkileri, Başnur Matbaası,1972. s. 239.

⁶³ Öztürk, a.g.e., s. 601.

⁶⁴ Goloğlu, Devrimler ve Tepkileri, s. 273–274.

⁶⁵ Kazım Öztürk, Parlamento Tarihi (1927–1931), C. 2, s. 311.

⁶⁶ Mahmut Goloğlu, Tek Partili Cumhuriyet, Kalite Matbaası, 1974. s. 11–12.

Akçaabat Kazası: 101, Vakfıkebir Kazası: 112dir. 24.04.1931'de meclise katıldı. 25.04.1931'de mazbatasını onaylandı.⁶⁷

Dönem boyunca Dışişleri Komisyonu'nda çalışmıştır.

Genel Kurul'da Devlet Demir Yolları Bütçesi'nin görüşülmesi sırasında bir konuşma yaptı.⁶⁸

1 1 3. V. ve VI. Dönem Milletvekilliği

İlk kez kadınların da sayılabileceği V. Dönem seçimleri 08.02.1935 günü yapıldı. 399 sayılab seçildi.16 bağımsız sayılab içinde İstanbul Sayılabı Refet Bele de vardı. Biri Trabzon'dan olmak üzere 18 kadın seçildi. Toplam milletvekili içinde, ilk kez seçilen 4 Hıristiyan milletvekili de vardı. 01.03.1935'te Meclis, Abdulhalık Renda'nın başkanlığında ilk toplantısını yaptı. M. Kemal 386 oyla cumhurbaşkanı seçildi. 07.03.1935'te İsmet Paşa'nın kurduğu hükümet güvenoyu almıştır.⁶⁹

Bu dönemde 856 oyla 08.02.1935'te yeniden seçildi.19.02.1935'te Trabzon Seçim Kurulu'nun onayladığı mazbatayı 07.03. 1935'te T.B.M.M. onaylamıştır. Bu dönemde aldığı oyların kazalara dağılımı şöyledir. Trabzon Kazası:140, Sürmene Kazası 191, Of Kazası: 202, Maçka Kazası: 66, Akçaabat Kazası:103, Vakfıkebir Kazası: 154'tür.

Ayrıca bu dönem mazbatasında mesleği muharrirlik olduğu ve milletvekilliğinden şikâyet edilmediği not olarak ilgili kısma yazılmıştır.⁷⁰

Olağanüstü toplantıda Maarif Encümeni kâtipliğine, diğer toplantı yıllarında da üyeliğe seçildi. Bunu o yıllarda kendisinin oluşturduğu eğitim kurumlarıyla pekiştirecektir.

Vilayetler hususi idareleri kanun layihası ile hususi idareler, belediyelerde çalışan baytarların muamelelerine dair kanun layihası, Spor Teşkilatı Kanunu muvakkat encümenlerinde üyelik ve kâtiplik yaptı. Erzincan Demir Yolu İstasyonu'nun işletmeye açılma töreninde hazır bulunmak üzere oluşturulan guruba Umumi Heyet'çe seçildi. Genel Kurulda, "Maarif Vekâleti Merkez Teşkilat ve Vazifeleri" kanun layihası hakkında kendine göre eksiklikleri ifade etti ve görüş bildirdi.⁷¹

⁶⁷ T.B.M.M. 416 Nolu Şahsi Dosya; Oy sayısının azlığının nedeni seçimlerin iki dereceli olmasından kaynaklanmaktadır.

⁶⁸ Çoker, a.g.e., s. 567.

⁶⁹ Goloğlu, Tek Partili Cumhuriyet, s. 154-157.

⁷⁰ T.B.M.M. 416 Nolu Şahsi Dosya

⁷¹ İhsan Güneş, Türk Parlamento Tarihi, (T.B.M.M. V. Dönem, 1935-1939) C. 2, T.B.M.M. Vakfı Yayınları, Ankara 2001, s. 719.

Refik Şevket İnce'nin kanunun önemine binaen kabulünün uygunluğunu belirttiikten sonra layihanın öz Türkçe yazılması için hükümetin ve Maarif Encümeni'nin muvaffakiyetsizliğini ve bazı kelimelerin değişik kullanımlarının aynı anda layihada yer almasını eleştirmiştir. Refik İnce, devamla dilin en önemli dava olduğunu, kanun layihalarında bulunan bu tezatların giderilmesini istedikten sonra sözü Nebizade Hamdi Ülkümen aldı ve 20.05.1935'te şunları söyledi:

“Encümende ilk gayret olarak, Büyük Önder'in gösterdiği yolda yürümek için bu kelimelerin, kanundaki kelimelerin öz Türkçe karşılıklarını bulmak oldu. Bir gayret sarf edildi, emek sarf edildi, aranıldı, Tabî ki bu kelimeleri encümendeki arkadaşlar kendi muhayyelelerinden çıkarmış değildirler. Bu layiha encümende tetkik edildiği zaman kılavuz kısmen çıkmıştı. Bu kanunda mevcut kelimelerin hangisi kılavuzda çıktı ise onu yerine koyduk. Diğerlerini bıraktık. Refik İnce layihanın bazı yerinde Maarif Bakanlığı, bazı yerinde Kültür Bakanlığı yazıldığını söylediler. Bunlar belki bir daktilo hatasıdır, olamaz mı? Tertipte hata olur. Encümen Kültür Bakanlığı olarak kabul etmiştir. Encümenin burada kullandığı kelimeler kılavuzdaki karşılıklarının aynısıdır. Bakanlıktan gelen layihada dramatik, plastik vs. gibi kelimeler vardı, bunlara karşılık bulamadığımız için aynen alınmıştır. Arkadaşlar Öz Türkçesini bulurlarsa, bu hususta başka bir yol gösterirlerse onu yapalım.”⁷² Bu ifadelerden sonra Sırrı İçöz, Maarif Vekili Abidin Özmen Refik Bey, Kazım Sevüktekin, söz alarak sorunun zamanla çözüleceğini ortaya koyan beyanatlarda bulundular.

27.01.1939'da Refik Saydam Hükümeti'nin güvenoyu alması sırasında görüşlerini ve hükümete güvenoyu vermesinin gerekçelerini Refik İnce ve Ruşeni Barkın'dan sonra söz alarak şöyle açıkladı:

“Arkadaşlar, ben Refik İnce'nin bir sözü üzerinde duracağım. Dediler ki; biz başvekile itimat edeceğiz. İhtimal ki sarih fikri bu değildir, Fakat böyle bir telakkiye müsait olur diye arz ediyorum. Biz parti programını tatbik etmek vazifesi ile karşımıza çıkan hükümetlere itimat beyan etmek vaziyetindeyiz, dediler. Ben zannederim ki, hepimiz burada böyle bir vaziyet tanımıyoruz. Her birimiz reylerimizi kullanmakta serbestiz. Biz Refik Saydam'a yalnız parti programını tatbik edeceği için değil, kendisine ve heyetini teşkil eden bütün arkadaşlarına sarsılmaz itimadımız olduğu için reylerimizi kullanacağız.”⁷³

⁷² T.B.M.M., Z.C., V. Devre, C. 1, s. 152-153.

⁷³ T.B.M.M., Z.C., VI. Devre, C. 1, s. 220.

Bu konuşmadan sonra Refik İnce sürçü lisan eylediğini kabulle Refik Saydam'ın disiplin ve çalışkanlığını dile getirmiştir. 341 sayıav oy birliğiyle güvenoyu vermiş ve Refik Saydam bir konuşma yaparak teşekkürlerini bildirmiştir.

1 2. II. Dönem Kastamonu İstiklal Mahkemesi Üyeliği

1 2 0. Kastamonu İstiklal Mahkemesi Üyeliğine Atanması

T.B.M.M.'nin açılışından iki gün sonra Karahisar-ı Sahip Mebusu Şükrü Bey tarafından 'bilerek veya bilmeyerek düşmana hizmet ve bozgunculuk yapan kişilerin idam edilmelerini' öngören bir teklif verildi. Zira bu gibi zararlı hareketler zamanında cezalandırılmadığı için gerekli ibreti vermiyor, ihtilalin getireceği yeni düzenin şimdiden saygınlık oluşturmaya imkân sağlamıyordu. Osmanlı'dan kalma sıkıyönetim kanunlarına göre çalışan harp divanları ve bidayet mahkemeleri üyelerinin çoğu medrese kökenli ve eski düzen savunucusu idiler. Hem de buldukları yerlerdeki mülki amirlerin makam olarak altında olmaları, onları bu amirlere -özellikle asker toplama konusunda gevşeklik göstermesi gibi durumlarda- müdahaleci olmaktan alıkoyuyordu. 28 Nisan'da bu sistemin çalıştırılması denenmiş, ancak aksamaların çıkması üzerine, 20 Temmuz'da Hıyanet-i Vataniye ve Hıyanet-i Harbiye olarak 14 madde halinde kabul edilen kanunlardan Hıyanet-i Vataniye'ye öncelik verilmesi Bakanlar Kurulu'na kararlaştırılmıştı. Nebizade Hamdi ve arkadaşlarının Yunan işgalindeki yerlerde yapılan mezalim üzerine meclis kürsüsünün siyah örtüyle örtülmesi için verdiği önerge bu konudaki duyarlılığı artırmış, işgal altındaki yerlerde alınacak tedbirlerle ilgili çeşitli önerilerin ortaya atılmasına sebep olmuştur. Nihayet 16 Eylül 1920'de Selahattin Bey ve arkadaşlarının İstiklal mahkemelerinin seçimi ve mahkemelerin nerelerde açılacağı ile ilgili teklifi uzun tartışmalardan sonra 26 Eylül'de kabul edilmiştir.⁷⁴ Nebizade Hamdi Sorbonne Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde tahsil görmüş bir hukukçu olarak biçilmiş kaftandı.

Kastamonu 1.Bölge olup; 1.dönemde, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Bolu, Zonguldak'ı kapsarken 2.dönemde genişletilerek aynı illerin yanında Çorum, Bolu ve Adapazarı'nı da kapsar. Nebizade'nin mahkeme üyeliği boşalan üyeliğin doldurulması amacıyla Baş Komutan'ın emriyle 9 Eylül 1921'de başlamıştır. 2.dönemde 9.016 davaya bakılmış; 3 kişi

⁷⁴ Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, Milliyet Yayınları, İstanbul 1997, s. 33–36, 39.

gıyaben, 5 kişi doğrudan idam edilmiş, 648 kişi beraat etmiş, 7.477 kişiye muhtelif cezalar verilmiştir.⁷⁵ Ülkümen üyeliğe atanmasını ve mahkemelerin çalışma şeklini şöyle anlatıyor:

“Sakarya Savaşı başlamadan önce İstiklal Mahkemeleri kurulmaya başladı. Bunlar birkaç bölgede, Meclis tarafından seçilen üyelerle çalışıyorlardı. Üyeler dörder kişi oluyordu. Kastamonu bölgesi için teşkil edilen İstiklal mahkemesi'nin üyeleri seçilmeye başladı. Meclis Ordu Mebusu Hamdi (Yalman), Muğla Mebusu Neşet (Akkor) ve Mustafa (Necati) olmak üzere üç kişiyi seçmiş, dördüncüyü seçmemişti. O zaman bir Baş Kumandanlık Yasası vardı. Bu yasaya göre Baş Kumandan meclis yetkisine sahipti. Atatürk beni çağırdı. ‘Kastamonu Bölgesi için seni ben seçtim’ dedi... Kılıç Ali bir yazısında bu olaya değinirken beni meclisin seçtiğini söylüyor, tabii yanılıyor...”⁷⁶

Kastamonu'da yayınlanan Açıksöz Gazetesi'nin⁷⁷ 8 Eylül 1921 tarihli Kel Raif ve çetesinin yargılanmasıyla ilgili haberinden anlaşılacağı üzere; Nebizade Hamdi Bey'in Kel Raif Davası'nda İnebolu'da bulunması⁷⁸ görev yerine aciliyetten dolayı zamanından önce gitmesiyle açıklanabilir.

1 2 1. Kastamonu İstiklal Mahkemesi'ndeki Çalışmaları

Nebizade Hamdi, ilk olarak Kel Raif ve çetesinin yargılanmasında bulunmuştur. Mahkûmların idam cezalarının infazını kesinlikle hiçbir zaman göremeyecek kadar duygusal olan Nebizade, en ilginç davalardan biri olan Kel Raif davasıyla ilgili duygu ve düşüncelerini şöyle anlatmaktadır:

“İnebolu'da ünlü bir eşkıya reisi vardı. Adı Kel Raif'di. İnebolu da bizim istiklal mahkemesine bağlı idi Kel Raif çok acımasız ve hunhar bir insandı. Bir yığın vahşice suçlar işlemişti. Bunlar arasında biri de sakladığı parasını meydana çıkarması için yaşlı bir kadının kulağına kaynar zeytinyağı dökmek suretiyle öldürmesi idi. Olayı bize şöyle özetlemişti: ‘ne yapayım onda para vardı, bize de para lazımdı. Bir türlü vermiyordu.’ dedi ve kesti. O'nu uzun uzun yargıladık. Demek istediğim onunla uzun uzun konuştuk. Eşkıya Raif ve arkadaşları

⁷⁵ Aybars, a.g.e., s. 110,112,114 ve 115; Mustafa Safran, Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu, “Kastamonu İstiklal Mahkemeleri”, Kastamonu 1988, s. 119.

⁷⁶ Ülkümen, a.g.e., s. 21-22.

⁷⁷ Bu gazete Hüsnü Açıksöz ve Hamdi Çelenk tarafından 1919–1932 tarihleri arasında Kastamonu'da çıkarılan milli mücadele yanlısı bir gazetedir.

⁷⁸ Akman, a.g.e., s. 34.

suçlarını saydılar. Biz de mahkeme heyeti olarak aramızda karar verdik. Raif'i ve sanırım 10 kadar arkadaşını asacaktık. Ben mahkemede bir usul koymuştum. İdam mahkûmlarının kararlarını yüzlerine karşı tebliğ etmiyorduk.

Bu kadar eşkıyalık faaliyetinde bulunmuş biriyle bile diyalog kuracak ve O'nun iç dünyasını anlamaya çalışacaktı. Olayı daha iyi tahlil etmek ve biraz da İstiklal Mahkemeleri'nin çalışma düzenini anlamak için Nebizade Hamdi'nin ifadelerine dönelim:

“İstiklal Mahkemeleri normal hukuk mahkemeleri değildi. Meclis'in tam yetkisini taşıyan olağan üstü durumlara göre çalışan mahkemelerdi... Kel Raif ve arkadaşları asılacaklarını çoktan anlamışlardı. Yalnız aralarında Raif son derece rahattı. Başına gelene açıkça rıza göstermişti. Bu rahatlık içinde olduğu için ben de arada bir gider O'nunla şuradan buradan konuşurdum. Her halde bu yakınlığımıza güvenerek hapisshanede arkadaşlarına bir ziyafet çekmek istediğini, buna izin vermemizi istedi. O gün son yargılaması yapıyordu. Hiç unutmuyorum bu eşkıyanın garip bir düşüncesini anlatmak isterim. Yığınla suçlarının arasından birinde ifade veriyordu. İfadesinin arasında bir jandarma yüzbaşısı söze karışarak ‘yalan söylüyor’ diye bağırdı. Kel Raif sertçe başını jandarma yüzbaşısına çevirerek ‘ben jandarma değilim yalan söylemem’ dedi. Kel Raif ayrıca bir jandarma düşmanıymış da...

Mahkûmları, ayrıntılarına kadar tanıyarak onlar hakkında karar verdikleri şu ifadelerden açıkça anlaşılmaktadır:

“Aralarında bir de Rum vardı. Onun pek çok suçları arasında bizce en önemlisi; gerek iane ve gerekse başka yollardan ordu için toplanan paraları Yunanistan'a kaçırmıştı... Ertesi gün asılacağını biliyormuş ve bunun için de kara kara düşünüyormuş O'nun bu halini gören Kel Raif ‘Yahu ne düşünüp duruyorsun öyle pis pis. Bu iş o kadar önemli değil. Dışını çektirsen daha çok acı duyarsın. Meraklanma’ demiş.

“Ertesi gün de İnebolu'nun pazarı. Bizde (istiklal mahkemelerini kastediyor) özellikle kalabalık olur, köylerden gelen insanlar bu ibret verici idam olayını görürler diye o güne bırakmıştık. Pazaryerinde sehpalı kurulmuş, infaz başlayacak. Çıkarmışlar bunları sehpa. Ben hiçbir infazda bulunmazdım. Buna karşılık değerli dostum daha sonra Milli Eğitim Bakanı olan Necati de hiçbir infazı kaçırmazdı. Gerisini O bana anlattı. Kel Raif sehpa yanına gelen çingeneyi kenara itip, kendi ipini boynuna takmış ve başlamış nutka : ‘Ey ahali, bizi yargılayan bu adamlar haklı. Biz kötü yoldaydık, cezasını görüyoruz. Anam belki buradadır. Burada değilse onu tanıyanlar selam söylesin’ demiş ve ayağı ile sandalyesini itmiş.”⁷⁹

⁷⁹ Ülkümen, a.g.e., s. 24-25.

11 Eylül 1921 tarihli Açıksöz Gazetesi istiklal mahkemesi üyelerinin tekrar göreve başlamasını (Nebizade Hamdi Bey ilk kez) ve Kel Raif'in yargılanmasını şu yazıyla okuyucularına duyuruyordu:

“ İstiklal Mahkemesi muhterem heyetinin dönüşü” başlıklı yazıda:

“ Yedi sekiz gün evvel İnebolu'ya teşrif buyuran İstiklal Mahkemesi muhterem heyeti bir iki gün orada mahkeme kurarak işlerini bitirip evvelki gün azadan Çankırı Mebusu Neşet ve Samsun (Canik) Mebusu Hamdi ve dün akşam da mahkeme reisi Necati ve Nebizade Hamdi Beyefendiler teşrif buyurmuşlar. Bu günden itibaren şehrimizde faaliyetlerine başlamışlardır.” İfadelerine yer veriliyordu.

Bu nüshada mahkeme heyetinin gördüğü ilginç bir dava olarak Kel Raif'in idamıyla sonuçlanan davaya değinilmiştir. Çeşitli soygunculuk, adam yaralama ve eziyet gibi suçlarla yöre halkını canından bezdiren 'havalinin yegane' dikeninden halkı İstiklal Mahkemeleri'nin kurtarması büyük bir memnunlukla karşılanmıştır.⁸⁰

25 Şubat 1922 tarihli sayının başlığı “İstiklal Mahkemesinde Çok Maceralı Bir Kadın”dır Bu dava şu şekilde yayımlanmıştır:

“Perşembe günü İstiklal Mahkemesi mühim birkaç dava rüyet etmişse de bunlardan en ziyade şayan-ı dikkat ve tetkik olan Hatice Baise Hanıma ait dava idi. Hatice Baise Hanım, Yunan ordusuyla teşriki mesai ederek Müslümanlar aleyhinde casusluk yapmak için Anadolu'ya geçerken derdest edilmiş otuz yaşlarında, keskin nazarlı, zeki uzunca boylu hassas bir hanımdı. Heyet-i hâkime: Saruhan Mebusu Mustafa Necati, Canik Mebusu Hamdi, Trabzon Mebusu Nebizade Hamdi beylerden mürekkep bulunuyordu. Salon yüzlerce samiin ile dolmuştu. Hatice Baise Hanım salondan gayet merdane bir tavırla ilerleyerek maznunlara mahsus iskemleye oturdu. Mahkeme reisi Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey hüviyeti hakkında suale başladı:

İsminiz: Hatice Baise

Pederinizin ismi: Halil

Kaç yaşındasınız: 23

Nerelisiniz: Şile

Mücerret misiniz: Evet

Mahkumiyet-i sabikanız var mı?: Hayır⁸¹

⁸⁰ Akman, a.g.e., s. 35.

⁸¹ Akman, a.g.e., s. 129.

“...Bu konuşmadan sonra iddianame okunmuş (Rusya’nın Ankara’ya para yardımı yapıp yapmadığını, Anadolu’da İngiliz esiri olup olmadığını, milli hükümetin askerlerine nasıl baktığını Yunanistan’a ifşa etmek suçu) ve ertesi gün devam edilen mahkemede mahkeme heyetiyle sanık arasında şu konuşmalar geçmiştir:

Reis: Mademki şimdi vazife-i vataniyeni ifa için Anadolu’ya geldin ne için evvelce Ziver Bey’in vali olduğu ve düşman işgali altında bulunan Bursa’ya gittiniz?

Hatice Hanım: Efendim ben ne de olsa bir kadınıym. Öyle uzunca düşünemedim. Cehalet yaptım affedersiniz.

Reis: Dediniz ki Yunanistan’da hapis idim Hâlbuki bu fotoğraflar ve madalyonlar gösteriyor ki siz Yunanistan’da öyle bir hapis hayatı yaşamamışsınız.

—Evvvela hapis ettiler efendim. Fakat bilahare vuku bulan müracaatım üzerine beni serbest bıraktılar. Hem efendim polis müdürü İrfan Bey’le evvelce de arz ettiğim veçhile husumetimiz vardır. O’nun icra ettiği hakikati kabul edemem

Reis: Zonguldak’a geldiğin zaman paran var mıydı?

—Evet, efendim 110 lira param vardı. Bu parayı aldılar ve beni müzayakada bıraktılar. Oturduğum otelde pek ziyade sıkıldım. Bir gün karakolda otururken mutasarrıf bey geçti. Kendisine rica ettim. Nihayet Meloma namında birisinin oteline geçtim.

Reis: Evrak-ı tahkikiyede bir mektup meselesinden bahis olunuyor...

—Evet, efendim oturduğum otelin sahibi mutasarrıf beyin de evinin sahibidir. Bu otelcinin iki kızı vardır. İkisi de İstanbul’da olup Yunan zabıtlarına nişanlıdırlar. Bir gün otelcinin madamı Madam Zoi ile otururken Madam Zoi’ye hitaben bir mektup geldi.

Canik Mebusu Hamdi Bey: Bursa’da işgal olunan hastanede çalışan operatör Mehmet Ali Bey bizim tarafta mı yoksa Yunanlıların işgal ettiği kısımda mı çalışıyor?

—Ben ilk defa vali beyin tavsiyesi üzerine ve Şefik Lütfi’nin dalaletiyle hastaneye girdim. Bu Mehmet Ali Bey de hastanede çalışıyordu.

Trabzon Mebusu Hamdi Bey: Zonguldak’a gelince 110 lira paran varmış bu para ne parasıdır.

—Yunanistan’a giderken para yoktu. Gelirken 250 frangım vardı. İstanbul’a gelince Dâhiliye Nezareti’ne, esaretten gelip yardıma muhtaç olduğuma dair dilekçe üzerine bana 10 lira para verdiler ve Anadolu’ya parasız nakil için Denizbank müdüriyetine bir tezkere yazdılar.

Bu 114 lira ise merhum biraderimin mirası olarak bana kalan ve Şeriye Mahkemesi veznesinde bulunan paradır.⁸² Soruşturma beraatla sonuçlanmıştır.

24 Haziran 1922 tarihli Açıksöz; “ İstiklal Mahkemesi heyeti bu Cuma sabahı İnebolu’ya müteveccihen hareket etmiştir. Çankırı Mebusu Neşet Bey evvelce Ankara’ya gitmiş olduğundan heyet Necati Bey ile Trabzon Mebusu Hamdi ve Canik Mebusu Hamdi beylerden terkip ettiğini haber verdikten sonra 29 Haziran 1922 tarihli bir idam kararını ve davanın seyri ile işlenen suçları “ Birkaç gündür İnebolu’da bulunan İstiklal Mahkemesi atideki kararı ittihaz etmiştir.” Başlığını kullandıktan sonra şu şekilde yayınlamıştır:

“ Teşkil ettikleri çete ile müctemian ve müsellehan birçok köyleri basmak yolları kesmek suretiyle halkın emval-ü eşyasını ahz-ı gasp etmek ve Küreli Ayıcioğlu Molla Mehmet’i katl, Haliloğlu İzzet’le Kamil’i cerh, Yayla karyesinden Şerife’ye tavada kaynattıkları yağı başına dökmek suretiyle zulüm ve işkence yaptıkları, takip müfrezesiyle müsademe ederek bir neferin şahadetine sebebiyet verdikleri hakkında kanaati vicdaniye hâsıl olan Küre’nin Sarpın Karyesi’nden Mehmetoğlu Salih, Köni Karyesi’nden Dursunoğlu Durmuş’un İnebolu’da icra kılınan mahkemeleri neticesinde İnebolu’da salben idamlarına...”⁸³ karar verilmiştir.

Önemli muhakemelerden biri de 9 Mart 1922’de yapılan Kambur Kadı ve çetesinin yargılanmasıdır. Açıksöz Gazetesi ‘Beş Şakinin İdamı’ nı şöyle yayınlamıştı:

“ Dün İstiklal Mahkemesinde cereyan eden mühim muhakemelerden sonra Safranbolu havalisinde işkence ve kötülükler yapan Kambur Kadı çetesinin muhakemesine başlandı. Ve gece saat ikiye kadar devam eden muhakeme neticesinde altı kişiden mürekkep olan Kambur Kadı çetesinin beşinin yüzüne karşı ve birisinin gıyaben idamına hüküm edilmiştir. Hâkim heyeti Saruhan Mebusu Necati, Trabzon Mebusu Hamdi, Canik Mebusu Hamdi Beyefendilerden oluşuyordu.

“Savaş sırasında cepheden defalarca firar ederek teşkil ettikleri çete ile toplanarak ve silahlı olarak dağlarda kırlarda gezerek rast geldikleri yolcuları soymak ve hane basmak zulm ve işkence eylemek ve asker ailelerini dağa kaldırmak vesair ile suçlanan oğlu Efe Hasan, Afşa Köyü’nden Kethüdaoğullarından Eminoğlu Emin, Yağcağan Köyünden Abdullah oğullarından Hasan oğlu Şaban ve Arıncak Köyü’nden Kısa Recepoğullarından Ali oğlu Kul İsmail ve Kamil teşkil ettikleri çetenin yapmış olduğu kötülük ve meluniyet dolayısıyla Safranbolu’nun civar köylerinin çoğunluğu davacı olarak mahkemeye gelmişti.

⁸² Akman, a.g.e., s. 61.

⁸³ Akman, a.g.e., s. 145.

Sekiz on tane de yataklık yapan kadının olduğu dava esnasında sanıklar ise ‘iftiradır efendim, yalandır’ dan başka mazeret gösteremediler. Müzakereden sonra heyet mahkeme salonuna gelmiş ve ‘başkanlık makamından defalarca cepheden firar ederek zavallı ve biçare köylülerin önüne geçen ve bütün paralarını gasp eyleyen evlere taarruz ederek Müslüman halkın istirahatını bozan, düşman sinesine düşman sokmak için eline verilen silahı kardeş katline boşaltan bu çete fertlerinden beşinin hakkında... gıyaben ve oybirliğiyle idamına karar verildiği tebliğ olunarak ve yataklıkla maznun olan kadınların ve ihtiyarların yattıkları müddet kafi görülerek tahliyelerine karar verildiği okundu’. Mahkeme sona erdiğinde herkes adaletin sağlanmasından memnun olarak ayrılmış ve mahkeme heyetine candan dualar edilmiştir. “Halkın hemen hepsi özellikle Safranbolu ve havalisi halkı bu muzır çetenin yok olduğunu görmekten pek memnun kalmışlardır...”⁸⁴

Nebizade Hamdi Bey, T.B.M.M.’nin 31 Temmuz 1922’de kabul ettiği 249 Sayılı Kanun ile mahkemenin görevine son verilmesinden dolayı Ağustos sonunda milletvekilliği görevine geri döndü.⁸⁵ Açıksöz’ün 2 Ağustos 1922 tarihli ve “ İstiklal Heyetinin Uğurlanması” başlıklı yazısından da anlaşılacağı üzere “İstiklal Mahkemesi’nin faaliyetini tatil ettiği,”⁸⁶ heyetin ise daha sonra 24 Ağustos 1922 tarihinde buradan ayrıldığı teyit edilir:

“ Bugün İstiklal Mahkemesi muhterem heyeti Ankara’ya gittiler. Azadan olup bu kere bir numaralı istiklal mahkemesine seçildiklerini yazdığımız. Canik Mebusu Hamdi Bey, evvelce seçim dairesine gitmiş olduğundan burada yalnız reis Necati Bey’le azadan Nebizade Hamdi ve Neşet Beyler kalmışlar ve teslimi muameleleriyle meşgul olmuşlardı. Bu muamelatin tamamlanması için Millet Meclisince kendilerine verilen yirmi günlük izin dahi son bulduğundan heyet, bugün Ankara’ya hareket eylemiştir. Reis Necati Bey aynı zamanda bir numaralı İstiklal Mahkemesi başkanlığına seçilmiş olduğundan O dahi Ankara’da yeni arkadaşlarına katılarak Amasya’daki vatani vazifesine gitmek üzere buradaki arkadaşlarıyla beraber Ankara’ya hareket etti. Heyetin bu sabah, alaturka saat on ikide şehrimizi terk edecekleri malum olduğundan hemen herkes uğurlanma için hazırlanıyordu. Hakikaten bugünkü uğurlama, hem pek parlak, hem pek samimi oldu. Sabahleyin muhterem yolcuları uğurlamak üzere belediye dairesinde toplanılması kararlaştırıldığından herkes on bir bucuktan itibaren belediye dairesine gelmeye başladılar. Muhterem heyetin şehrimizde adalet icra eylediği bir sene zarfında memlekete yaptıkları hizmetten başka belediye emirlerinde dahi yardım ve hizmeti ebediyen unutmayacak olan belediyemiz, yolcular şerefine bir sütlü çay

⁸⁴ Akman, a.g.e., s. 63-64.

⁸⁵ Çoker, a.g.e., s. 927.

⁸⁶ Akman, a.g.e., s. 76.

partisi tertip etmiştir. Belediyenin salonu insanlar ile dolmuştu... bütün dairelerin memurları ve reisleri... doktorları, sonra müftü efendi, Nakip'ul Eşraf Şeyh Ziyaeddin Efendi, başta olmak üzere halk ve ahaliden bir çok tüccar ve esnaf uğurlama için belediyeye gelmişlerdi. Belediyenin her tarafını dolduran bu kişilerden başka bir kısım halk, İstiklal Mahkemesi'nde bekliyor, bilhassa yerlilerden pek çok kimseler de tedarik ettikleri atlarla muhterem heyeti şehir haricinde bir saat mesafeye kadar uğurlamak için Olukbaşı'nda bekliyorlardı. Ayrılık vakti gelince belediyede bulunanlar caddeyi dolduran kalabalıkla, heyeti İstiklal Mahkemesi'nin önüne kadar getirdiler. Mahkeme önünde uğurlanmaya gelmiş birçok zattan başka bayraklı mızraklarıyla İstiklal Mahkemesi muhafazasına memur askeri müfreze selam vaziyeti almıştı. Burada etkili ve pek çok kimsenin gözlerini yaşartan veda merasimi başladı. Belediye Reis Fazıl Berki Bey titrek, tesirli bir seda ile heyete samimi ve kısa bir veda nutku verdi. Heyetin bir seneyi aşan bir zaman içinde memlekete yaptığı hizmeti yâd ve bütün Kastamonuluların kalplerinde nasıl unutulmaz hatıralar bıraktıklarını, bütün Kastamonulular namına hakiki bir tercüman olarak söyledikten sonra kendilerine hayırlı yolculuklar temenni eyledi. Bu nutka Necati Bey mukabelede bulundular... Kastamonululardan gördükleri muhabbet ve hürmeti şimdi Kastamonu'dan ayrılırken hicran ve tesiri anlatırken hepimiz de ağlıyorduk ki bu sözler kalpten gelen samimi ve sıcak birer hıçkırıktır... ıslak bakışlarımız önünde uzaklaşmışlardı.”⁸⁷

Kastamonu İstiklal Mahkemeleri'nin en dikkat çekici tarafı; suçların hukuk dilinde adi suç diye tanımlanan türden olması dolayısıyla cezalandırmaların halkın huzurunu sağlayarak takdirini toplamış olmalarıdır. Bu anlamda olağan üstü dönemde gerçekleştirilen yargılamaların en dikkati çekenini kendini suçlu bularak sandalyesini çeken Kel Raif davasıdır.

Nebizade Hamdi Bey, daha sonra İstiklal Mahkemeleri'nde görevlendirilmeleri nedeniyle 22 Nisan 1925 tarihli ve 144 Sayılı, 1801 sıra numaralı kararla kırmızı-yeşil şeritli madalya almaya hak kazanmıştır.⁸⁸

1 3. T.B.M.M.' deki Konuşmaları

1 3 0. Yunanlıların İşgal Altındaki Yerlerde Yaptıkları Mezalimle İlgili

Konuşması

Başlarında Lloyd George olmak üzere, Lord Curzon, Winston Churchill gibi İngiliz devlet adamları, Osmanlı Devleti'nin çöküşünü kaçınılmaz görmüşler, Osmanlı azınlıkları

⁸⁷ Akman, a.g.e., s. 76-77.

⁸⁸ Çoker , a.g.e., C. 1, s. 656.

üstündeki hâkimiyeti Rusya'ya kaptırmamak adına Yunanistan'ın politikalarının Rusya'yla çatışmasından da yararlanarak Yunanistan'ı yanlarına çekmeyi yararlı görmüşlerdir. Venizelos'un başarıları bir müttefik olarak Yunanistan'ın değerini artırmıştır. Venizelos'un zekâsı Lloyd George'nin Türk düşmanlığı ile birleşince Anadolu'nun işgali belirginleşti. Lloyd George'nin ısrarı kesin Türk zaferine kadar ve Venizelos yerine Konstantin'in geçmesine rağmen sürüp gitmiştir.⁸⁹

Londra Konferansı'nda Lloyd George Konstantin Hükümetinin temsilcisine kasıtlı sorular sorarak Türkleri Anadolu'dan atmak için ki bunu ifade için huzur ve sükûnu sağlamak tabirini kullanıyor ne kadar zamana ihtiyaç duyduklarını sorar. Bir bakıma Yunanistan'ın kendilerine ne kadar yardımcı olabileceğini anlamaya çalışır.⁹⁰

Paris Barış Konferansı'nda Yunanistan'a İzmir ve hinterlandı verilmişti. Bir buçuk ayda burayı işgal edip kalmışlardı. Çünkü İngiliz politikası buna müsaade etmiyordu.1921 ortalarından sonra Venizelos'un iktidarda olmamasına rağmen ısrarcı tavırları karşısında Anadolu'nun işgaline izin vereceklerdi.⁹¹

Yunan işgali öncesi Osmanlı Hükümeti ise Bursa'ya gönderdiği valilerle Kuva-yı Milliye'ye engel oluyordu. Vali vekilleri Gümülcineli İ. Hakkı ve Nemrut Mustafa Paşa'nın uygulamaları en büyük engeli oluşturdu. Bursa'nın savunma gücünü kıran başka bir olay ise Londra ve İstanbul destekli Aznavur Ayaklanması'dır. Çerkez Ethem'le aralarındaki çarpışmada birçok Bursalı genç hayatını kaybetti. Bekir Sami Bey Mart 1920'de Bursa'nın kontrolünü ele aldı. Ancak 23 Haziran 1920'de İngiliz bombardımanı eşliğinde önce Mudanya ve Gemlik işgal edildi. 20 000 kişilik Yunan kuvvetleri daha sonra Balıkesir'i, Mustafa Kemal Paşa'yı Karacabey'i işgal etti. Yunanlılar Bursa'daki azınlıklar tarafından coşkuyla karşılandı.

Uydurma gerekçelerle halk tutuklandı, rutubetli ve havasız yerlere hapsedildi, bir kısmı da Yunanistan'ın çeşitli yerlerine sürüldü. Halifelik makamının desteğini sağlamak için de eski idarecilere dokunmadılar.15 Eylül 1921'de toplanan Yunan Savaş Meclisi geri çekilme kararı aldı. Böylece tarihin en kanlı geri çekilme serüveni başladı. Geçtikleri yerlerde akla hayale sığmayacak acılar yaşattılar.⁹²

⁸⁹ Alexander Anastasius Pallis, Yunanlıların Anadolu Macerası, (Çeviren: Orhan Azizoğlu) Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1997, s. 64-65.

⁹⁰ Sebahattin Selek, Anadolu İhtilali, Burçak Yayınevi, 4.Baskı, İstanbul 1998, s. 536-541.

⁹¹ Selek, a.g.e., s. 402.

⁹² Saime Yüceer, Bursa'nın İşgal ve Kurtuluş Süreci, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 2001. s. 7, 16, 33, 37, 71, 91 ve 98.

Hariciye Vekâleti'ne, işgalci devletler nezdinde ne yapıldığının sorulmasının ardından Nebizade Hamdi Bey de yaptığı konuşmada şunları söyledi:

Efendim vakit çok geç. Bir kaç kelime söyleyeceğim. Mondros Mütarekesi'nden beri ne vakit Avrupa'ya karşı hakkımızdan başka bir şey istemiyoruz dediysek onlar mütemadiyen Ermeni meselesini başımıza vurdular. Ondan evvel geçmiş olan vakayii hiç hatırlamadılar ve düşünmediler ki, ne Erzurum, ne Van ve ne de Bitlis kalmıştır, oradaki İslamlar perişan olmuştur. Onları düşünmediler. Bugün aynı vekayı karşısında bulunuyoruz. Yunanlılar, işgalleri sahasında bulunan mahallerde yapmadık zulüm bırakmadılar. Kesiyorlar, ırza, mala tecavüz ediyorlar, tahribat yapıyorlar. Hepimiz işitiyoruz, Ne Bilecik kalmış, ne Söğüt kalmış, ne türbelerimiz ve ne de mesacidimiz kalmış. Hiç bir şey kalmamıştır. Dönerken tahribat yapıyorlar. Bu yaptıkları tahribata karşı elbette millet intikamını alacak. Fakat ordumuzun varamadığı yerler vardır ve oradaki kardeşlerimizi düşünmek mecburiyetindeyiz. Bunlara karşı ne yapmalıyız? Ancak siyaseti hariciye ile mani olmaya çalışılır. Halkımızın fevkalade galeyan ve heyecanda olduğunu ve işgal sahasından tardedilen düşmanların arkasından gidecek olan ordumuzla beraber yerlerine varacak olan ahalimizin bu intikamı almak için yapacakları afalın mesuliyetini kabul etmeyeceğimizi Avrupa'ya bildirmektir. Halk ordunun arkasından gidince evinin yıkılmış olduğunu, camisinin yok olduğunu görürse yapacağını bilir ve yapar. Bunu Avrupa'ya bildirmeli. Hariciye Vekâleti'nden bunu sual ediyorum”⁹³

Nitekim Hariciye Vekâleti Vekili Muhtar Bey verdiği cevapta;

Yunanlıların, “...İslam köylerini ihrak-ı binnar ettikleri gibi bu defa da çekilirken ahaliyi katl ve ifna ediyorlar. Hatta Söğüt ile Yenişehir arasında bulunan kura-yı İslam ve bunların içerisinde bulunan bilcümle cevamii şerife ihrakı binnar edilmiştir.” (kahrolsun sesleri) deyip Nebizade Hamdi Bey'i onayladıktan sonra “İnşallah da ordu kemali azim ve şiddetle takip ettiği maksadını istihsal ettikten sonra bu cinayeti şecaatkaränenin, eğer ele geçebilirse, failleri hakkında aynı şiddet ve tedbirleri ittihaz edeceğine şüphe yoktur... Londra Konferansı'na gönderilmiş olan Heyeti Murahsamıza ve İtalya'da bulunan mümessili siyasimize, gerek konferans nezdinde ve kendileriyle elan... şedit lisanlarla protesto etmeleri için lazım gelen tebligatta bir an tereddüt edilmemiştir... İngiliz Hariciye Nezareti'ne yazmış olduğum şedit'ül-meal protestoyu okumak isterim” ifadelerinde bulunmuşlar ve 28 Şubat'ta Bekir Sami Bey'e bu konuyla ilgili çekilen telgraf sureti okunmuştur.⁹⁴

⁹³ TBMM ZC, I. Devre, C. 2, s. 365.

⁹⁴ TBMM ZC, I. Devre, C. 25, s. 365.

İsmail Suphi Bey de mecliste yaptığı konuşmada Nilüfer Sultan'ın bir Türk'le evlenmiş olmasından dolayı türbesinin bombalanmasının ibret verici bir olay olduğunu hatırlatmıştır.⁹⁵

1 3 1. Lozan Konferansı Hakkında İcra Vekilleri Reisi Hüseyin Rauf Bey'in İzahatı Üzerine Yaptığı Konuşma

Mondros Mütarekesi'nden Lozan'a kadar Türk Milli Mücadelesi'nin her safhası başta İngiltere olmak üzere itilaf devletlerinin şartları kendi lehlerine çevirmek için geliştirdikleri çeşitli planlarla doludur. Türk Milleti bu savaşta kazandıklarını safha safha ve bedelini son damlasına kadar ödemiş oldu. Bu sebeple Kurtuluş Mücadelesi'nin her safhasında kazanılan diplomatik başarının arkasında mutlaka askeri bir başarı yer aldı.⁹⁶

Her başarımız onların ağır şartlar taşıyan Sevr'i gözden geçirme ihtiyaçlarının sebebi olmuştur ki 12 Mart 1921'deki Londra Konferansı'ı bu anlamda en dikkate değer süreçtir. Bir başka Sevr'i yumuşatma teklifi 22.03.1922'de Paris'te itilaf devletlerinin dışişleri bakanları toplantısında tekrarlanacak, ancak Lozan'da milli bir devlete yaraşır şartlarımızı kabul etmek zorunda kalacaklardır.⁹⁷ Bu süreçte işgal kuvvetleri çetin ama yine de tam bağımsız bir devlete layık görülemeyecek şartları tekrarlamaktan vazgeçemediler. Türk milleti imkânsızlıklara, olumsuzluklara ve bütün yalnızlığına rağmen yılmayarak onurlu mücadelesine taze kan bulmasını bildi.

Türk milletinin en çok ihtiyaç duyduğu şeylerden biri de moraldi. Şüphesiz bu konuda en büyük görevlerden birini milli mücadele yanlısı gazeteler yapmıştır. O günlerde Anadolu'da Yenigün'ün yazı kadrosunda yer alan Nebizade Hamdi Bey ara sıra Hâkimiyet-i Milliye'de de yazılar yazarak milli mücadeleye manevi güç kazandırmaya çalışmıştır. Bu arada işgalci zihniyet, Osmanlı saltanatını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmayı denemiş ama T.B.M.M.'yi milletin gerçek temsilcisi olarak karşısında bulmuş, dikkate almak zorunda kalmıştır.

Eski alışkanlıklarını kolay kolay terk edemeyerek T.B.M.M.'ye de aynı yaklaşımı sergilediklerini, Nebizade Hamdi Bey'in 14 Mart 1921'de kaleme aldığı "Ankara'da Babiâli

⁹⁵ Goloğlu, Üçüncü Meşrutiyet, s. 221.

⁹⁶ Lord Gürzon, Lozan'da istekleri kabul edilmeyince şartları kastederek bunu cebime koyuyorum. Para bende. Para bulmak için bize geleceğiniz zaman bunları size takdim edeceğim demiştir. Cumhuriyet devri ekonomi politikasının devletçilik olarak belirlenmesinde bu durumun etkisi büyüktü. Bkz. F. Rıfki Atay, Çankaya, BATEŞ A.Ş., İstanbul 1998, s. 351.

⁹⁷ Aptülahat Akşin, Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 106-107.

Zihniyeti Aranıyor” başlıklı makalesini okumadan anlamak mümkün değildir. Bu makale yalnız son cümlemizi değil baştan beri ifade ettiklerimizi ispatlar. Burada İtilaf Devletleri, Sevr Anlaşması’nın bağımsızlık ve hâkimiyetimizi engelleyici şartlarını, Kurtuluş Savaşı’ndan sonra gözden geçirmek zorunda kalmışlardı. ‘Yunan izzet-i nefsinin kırılmış’ olduğu bu zamanda İngiliz diplomasisinin, Ankara’da Osmanlı Devleti’nin eski diplomatlarının bulunması halinde istedikleri sonuca ulaşması mümkün olacaktı. Milliyetçilerin ise bu tür oyunlara gelmeye hiç niyeti yoktur. Ancak bu devletler, Türklerin görünüşü değil tam bağımsızlık için savaştığını anlamamış anlayamamışlardı. ‘Zannediyorlar ki... Türk bu kadar fedakârlıktan sonra da mukadderatı meselesinin yine garp emperyalistlerinin elinde oyuncak olacak suver-i tesviyeye mahut diplomasi kombinezonlarına, raptı suretiyle halledilmesine’ rıza gösterecek. Türkün bu emperyalistlere verdiği cevabın çok kesin olduğuna tarih şahit olmuştur.

Nebzade Hamdi’ye göre; bunun daha o zamandan en büyük göstergesi, milletimizin çok yorucu bir savaştan imkânsızlıklarla çıkmış olmasına rağmen silaha sarılmakta tereddüt etmemesi’ idi. Türk milletinin, geleceğini, hayat ve namusunu hiçbir şekilde İngiliz hakemliğine bırakmasının mümkün olmadığı anlaşma masasında, İngiltere’nin takip ettiği şu veya bu maksada göre hareket etmekte kendisini mecbur görmesi gereksin. İngiltere’nin ortaya çıkmasını istediği sonuç bu idiyse elçilerimizin Londra’ya gitmesine gerek yoktu. Bu konuda devamla şunları ifade eder:

“Sevr Muahedesi’nin tebdil-i şekil-ü kıyafet etmiş kuyudunu, İtilaf Devletleri’ne günün birinde elimizi ayağımızı bağlamak iktidarını verecek her hangi bir sulh şartını da kabul etmemize katiyen manidir...

“Bu milletin ne mali ve iktisadi hususatta ecnebiler için müstakbel devletlerin kabul edemeyecekleri bir hakk-ı salahiyet tanımasını ne de İzmir’de, Adana’da ve Antalya’da ve alelumum ‘Misak-ı Milli’ dâhilinde her hangi bir şekilde olursa olsun, bir vaziyet-i fevkalade vücuduna tahammül etmesi imkân ve ihtimali vardır!

“... Türk Anadolu’da yeni ve Osmanlı İmparatorluğu’nun mazisinden daha şanlı bir istikbale namzet milli bir bina kuruyor. Bu binayı kurarken, çürüklüğü pek acı tecrübelerle sabit olmuş hiçbir harç kullanmayacaktır... Aynı zamanda total bir istiklalın esaret demek

olduğunu, siyasi veya iktisadi esaretin ise kendini sulh ve sükûndan katiyen mahrum etme hakkına hiç kimse sahip değildir”⁹⁸ diyerek onların gerçek niyetlerini ortaya koyar.

Nebizade Hamdi Bey, barış konusunda, İtilaf Devletleri'nin samimiyetsizliğine bu denli inandığı için bizim tarafımızdan İtilaf Devletleri'ni barışçı görenleri de hiç hoş görmemektedir. Meclis'in gizli oturumda ele aldığı önemli bir konu da Lozan öncesi hükümetin izlediği barış siyaseti idi. Nebizade Hamdi Bey, H. Rauf Bey'i acımasızca eleştirerek İtilaf Devletleri nezdinde en ufak bir tavize meydan vermemek niyetinde olduğunu ortaya koymuştur. H. Rauf Bey'le Nebizade Hamdi Bey arasında geçen konuşma bu açıdan dikkate değer. H. Rauf Bey, Nebizade Hamdi'nin tepkisine yol açacak konuşmasında şunları söylemişti:

“...Lozan ile Ankara arasındaki muhaberat, endişe bahş olacak kadar sakat cereyan etmektedir. Resmi kanallardan şikâyetlerimizi tekrar ettik. Ayrıca murahhasımız da teşebbüsü lâzımede bulunacaktır. Telgraflar da takaddüm ve tehhür gittikçe çoğalmaya ve aynı zamanda şifrelerin en mühim kısımlarının birkaç satırları halledemeyecek şekilde gelmişlerdir. Bittabi bu hususta ve şüphesiz mukabil tarafta murahhaslarımız müşkülât görmektedirler. Vaziyeti tahlil edemiyorlar. Buna karşılık kuryelerimizi takibe başladık” ...(konferansta söz konusu olan maliye ile ilgili kısmı okur) ve işgalcilerin 30 000 000 lira işgal masrafı istediklerini ifade ederek devamla şunları söyler:

“Harbi umumi esnasında tedavüle çıkarılan evrakı nakdiyenin bir tertibinin mukabili olan altınlar ki malumu âliniz müsadere etmişlerdi. Bunları da şimdiden mahsup etmek istiyorlar. Kendi tebaalarına ait zararları şimdiden istiyorlar. Tabii murahhaslarımız bunu gülünç bulmuşlar; hiçbir suretle işgal masrafı kabul etmemişlerdir, bilakis bize, işgalleri yüzünden verdikleri zararın tazmini lazım geldiğini söylemişlerdir. Şahsi zararlar hakkında müteakabilen zararların tazmini esası tabii muvafık görülmüştür. (Tebaamızın zararlarını tekrar okudu.)

“Tesviye için bir hazine tahvilatı çıkaracakmışız ve ashabı matluba verilecek bu hazine tahvilatına karşılık olmak üzere yeni teminat gösterecekmişiz... Esnayı harpte kendilerinden gayri memleketler halkına teminat olarak gösterilen menabi vesaireyi de keenlemyekün addedeceklermiş... (Oooh sesleri)

“Duyunu Umumiye mesailinden 1914'e kadar olan borçlarımızı hududu millimiz haricinde kalacak olan memalike tevziini kabul etmişler. Biz ise 1918'e kadar tevziini talep ediyoruz kabul etmiyorlar... Memleketlerin hududu milliyemiz haricinde kalan aksamının

⁹⁸ Mehmet Kaplan - İnci Enginün - Birol Emil - Necati Birinci - Abdullah Uçman, Devrin Yazarlarının Kalemile Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal, Kültür Bakanlığı Yayınları, C. 1, İstanbul 1981, s. 503-507.

varidatlarına göre, borçları tediye etmek var, nüfusuna göre, mesahai sathiyesine göre ve daha sairesine göre borçları tediye etmek var...

“Harbi umumi esnasında tedavüle çıkardığımız evrakı nakdiyenin de bu meyanda tevzii ve Berlin Konferansı’nda esasları kabul edilmiş olan Duyunu Umumiye bakayasının da mahsup edilmesini teklif ediyoruz kabul etmiyorlar...”

“Gümrük mesailine gelince: Hukuku mütesaviye ve müteakabile üzerine gümrük usulünü iddia ediyoruz. Bunu esas itibariyle kabul eder gibi görünerek muvakkat bir rejimden yani usulden bahsediyorlar... Onların teklifi şu tarzda imiş efendim:

“İki sene müddetle rayiç usulünü vasati %4 zamla ve %21’den fazla resim almamak, Tarife %15 ile %20 arasında olacak ve %15 meri olacaktır...”

“Kapitülasyonlar mesaili: Eski usulün yerine diğerk bir usul ikamesi mevzu bahis...”⁹⁹ Bolu Mebusu Hilmi Bey’in Antakya için bir şey yapılmadığını ileri süren konuşmasından sonra Burdur Mebusu İsmail Suphi Bey de sadece boğazlarla ilgili oda tamamen aleyhimize olmak üzere bir konuda anlaşıldığını ve söz konusu önerilerin yurdu yolgeçen hanına çevirdiğini iddia eden konuşmasından sonra sözü Trabzon Mebusu Nebizade Hamdi Bey alarak şunları söyledi:

“Efendim, bendeniz Rauf Bey’i sulh konferansının aldığı cereyandan mütehayyir gördüm ve şaşıtm. Niçin gayri memnundur? Vaziyette fevkaladelik yoktur. Mudanya’da ne ektilerse onu biçiyorlar. Mudanya’da bizce hiç lüzum yokken hiçbir zaruret yokken Heyet-i Vekile’nin Meclis-i Ali’de yaptığı tesir üzerine mukaveleyi akdettik. Bu mukaveleyi akdetmek demek itilaf devletlerinden lütuf beklemek demektir. Onların lütfünü beklemekliğimiz demektir. İtimadımız demektir. Heyet-i Vekile onların bu samimiyetine itimat ederek heyet-i celile üzerinde müessir oldu. Harp olacaktır, bunu imza etmezseniz dedi ve Meclis-i Ali de kabul etti. Mudanya mukavelesi akdedildiği zaman vaziyet bizim için gayet müsait idi. Eldeki kuvvetle eğer biz ileri harekâtımıza devam etseydik, bizi ne Fransızlar ne de İngilizler durduracaktı. Hâlbuki biz harekât vaziyetini durdurduk ve onlara söz verdik. Onlar vaziyetlerini takviye ettiler, şimdi Rauf Beyefendi bize inkitadan bahis buyuruyor. Ya beyefendi soracağım o zaman onların vaziyeti çok fena idi. Şimdi mesuliyet ne olacaktır? (Bravo sadaları) Bendeniz arz edeceğim, şimdi söyledim de meseleyi zat-ı âlinize... Hatır-ı âlinizdedir efendim.

“Burada Rauf Beyefendi dediler ki, mütarekeyi ya imza edersiniz veya kabul etmezsiniz. Bendeniz de dedim ki bir ultiatom mu verdiler? Ültimatom ihtimalinden mi

⁹⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, TBMM Yayınları, C. 3, Ankara 1980, s. 1146–1155.

bahsediyorsunuz? Hayır vermediler. Ültimatom vermedikleri halde güya biz o mütarekeyi o gün kabul etmezsek harp olacak diyordu. Harp yapmak istemiyordu. Yani mütarekeyi kabul etmekle zaten de olmayacaktı. Şimdi niçin inkitadan bahsediyorlar? Sonra Efendim buraya geliyorlar, konferans hakkında malumat veriyorlar. Efendiler verdikleri malumat nedir? Heyet-i Celile'nizden istirham ederim. Burada bize verdikleri malumat bu kadar mı? (Bu kadar sadaları) Gazetede ne ise onu söylüyor, acaba sulh müzakeratı bu mudur? Heyet-i Vekile'nin, hükümetin hariciyemizin bildikleri bunlardan ibaret midir? Efendiler bunlardan ibaret ise bir şey olmayacaktır, gafil avlanacağız. (Yozgat Mebusu Ali Bey Hüseyin Cahit'in gazetede daha tafsilatlı bilgiler yazdığını da söyler.)

“Bendeniz anlarım, konferans hakkında Heyet-i Murahhasa'mızın, birinci komisyon, ikinci komisyon bunlar lafı güzaftan ibaret. Asıl muhavereler, müzakereler (kulisler) arasında olmuş... Aynı bizim Heyet-i Murahhasa'mız azası orada hususi surette İngilizlerle görünmüşler midir? Hususi surette Fransızlarla görüşmüşler midir? Bunlar hakkında ne gibi ihtisas hâsıl etmişlerdir? Bunlardan malumatları var mıdır? Bundan haber versinler anlayalım. Yoksa tali komisyonlar şunu demiş, şu şunu demiş bunlardan bir şey çıkmaz. Sonra; Heyet-i Vekile Reisi, öyle zannediyorum ki, şark sulhu meselesi, yalnız Lozan'da halledilecek ve mütalaatını münhasıran o yolda yürütülüyor.

“Hayır, efendiler Heyet-i Vekile'nin bilmesi lazımdır ki, Londra Konferansı olacak, Brüksel Konferansı olacak, fakat bunlar ayrı ayrı şeyler değildir. Hariciye Vekâleti'nin bundan malumatı var mıdır? Heyet-i Vekile, Hariciye Vekâleti mümessillerinden malumat almış mıdır? Bunlar Lozan Konferansı ile alakasını görüyor mu? Londra Konferansı'nda ne cereyan etmiştir ve niçin toplanmıştır? Lozan Konferansı ile alakası var mıdır? Bize bunlardan malumat versinler. Heyet-i Vekile Reisi bunları bize söylemiyor. Bendeniz bilmiyorum Hariciye Vekâleti bu bapta rapor almış mıdır? Almamışsa istememiş midir? Bundan malumatımız yok. İşte arkadaşlar Lozan Konferansı böyle cereyan ediyor. Sonra mütarekeyi malum olan şerait dairesinde akdettiler. Mütarekeyi akdetmekle hata ettiler. Bundan sonra da Heyet-i Vekile bu hata ile de kalmayarak aradan kırk beş gün geçtiği ve ordumuzun en kuvvetli bulunduğu bir zamanda 97-98-99-300 tevellütlü efradı terhis edeceğim dedi. Bize bin dereden su getirdiler ve efradı terhis ettiler. Heyet-i Celile'nize bunun esbabını arz etsinler. O zaman efradı, terhis etmek demek, harp zamanında orduyu terhis demektir. Eğer paramız yoktu ise, eğer memleket ziraata muhtaç idi ise mademki istiklal harbi yapıyorduk ve harbi muvaffakiyetle intaç için her fedakârlığı göze aldırımıştık, bunu bir müddet için daha idame edebilirdik. Biz 97-98-99-300 tevellütlüleri terhis ettik. Fakat memalik-i müstahlasadan asker alındı mı bilmiyorum. Asker

alınmak imkânı var idiyse ve eğer aldınızsa daha olmalı idi. Yani bir olacağına üç olmalı idi. Ordunuz daha kuvvetli olurdu. Bir kuvvetli o zaman üç kuvvetli olurdu. Niçin böyle yapılmadı? Görüyoruz ve anlıyoruz ki neticeden katiyen ümit var idiler. Şimdi de inkıta ihtimalinden bahsediyorlar. Sonra efendiler; Heyet-i Vekile Reisi bu inkıta meselesinden bahsettikleri halde yine ihtiyatsız, yine tedbirsizlik eseri olmak üzere bundan birkaç gün evvel evvelkilere ilaveten daha başka tevellütlerin terhisine emir vermiştir. (Isparta Milletvekili Hacı Tamir Efendi 308 tevellüdüne kadar diyerek araya girer.)

“Efendim; Heyet-i Vekile Avrupalıların samimiyetine, hüsnüniyetine o kadar aldandılar ki hiçbir tedbir ittihaz etmediler. Bugün de Hariciye Vekili Bey konferans inkıtaından bahsediyorlar. Bunlardan bahsedilmesinin manası yoktur. Daha mütareke akdedildiği zaman bu ihtimali nazar-ı itibara almalı ve efradı terhis etmemeli idiler. Fakat birinci olarak mütareke akdedilir akdedilmez efradı terhis ettiler.

“Efendiler Şarki Trakya’ya girdik. Vaziyete hâkim olduk, oradaki ecnebler gitti. Bendeniz geçenlerde İstanbul’a gittim. Orada teşkilat yapıldığını zannediyordum ve bunu kuvvetle ümit ediyordum. Acaba hükümet haricin enzarından gizli olarak bir şey yapıyor mu, tedbir ittihaz ediyor mu diye sordum? Soruşturdum. Refet Paşa Şarki Trakya’da ne bir asker almışlar ve ne almak istemişlerdir ve ne de hiçbir şey. Yalnız idareyi mülkiye ve jandarmayı tesis etmişlerdir. O kadar öylece bekliyorlar. Garbi Trakyalılar da sizin gönderdiğiniz murahhaslar üzerine nevmidiye düştüler kıyam ettiler ve dediler ki siz bizi ihmal ediyorsunuz; biz de başımızın çaresine bakalım. Bunların adamları var heyetleri var.

“Oraya başvurular, buraya başvurular dediler ki Anadolu kendi başına çalıştı, kendi kendine fedakârlık yaptı, kendisini kurtardı ve biz de kendimizi kurtaracağız ve ümit var bir vaziyetteyiz. Bize de bir parça yardım edin de biz de kendi kendimizin çaresine bakalım. Sizden başka bir şey istemiyoruz dediler. Efendiler, dertlerini kimseye anlatamadılar. Dertlerinin çarelerini aramaya başladılar ve kıyam ettiler. Sonra efendiler, o yok, bu yok. Bekliyoruz, İngilizler bize lütfedecekler de biz sulh yapacağız. Belli ki Avrupa bizim kuvvetli olduğumuzu görürlerse sulh yapacaklardır. Fakat azıcık zaafımızı hissedecek olurlarsa sulh yapmayacaklardır. Bu aşikâr bir şeydir. Sonra gerek Heyet-i Murahhasa ve gerek Heyet-i Vekile erkânı başta Hariciye Vekâleti Vekili olduğu halde daima sulhtan bahsediyorlar. ‘Sulhperveriz, sulhperveriz’ adeta yalvarıyorlar gibi her yerde bunu tekrar ediyorlar. İllallah yahu. Sulhperver olduğunuzu anladık ve bunu bütün millet bilir. Fakat onlar anlamadılar.

Bizim mütemadiyen sulhperveriz diye söylediğimiz sözleri onlar zaafımıza hamlediyorlar. Bu şerait dâhilinde sulh olmayacağına kaniim.”¹⁰⁰ (Herkes söylesin sadaları)

Hüseyin Rauf Bey, bu konuşmanın ardından söz alarak Nebizade Hamdi Bey’e teşekkür etmiş ve arkasından kendini şu şekilde savunmuştur:

“... Hamdi Bey buyurdular ki ‘bize Mudanya mukavelenamesinde geçen sözleri söylediler... bunları biz biliyoruz’...Ben size sulh konferansında olanı söyledim... Bu benim kabahatim midir? (Hüseyin Cahit Bey mufassalan yazıyor seleri) Hüseyin Cahit Bey’in yazması benim kabahatim midir? (Soysallıoğlu İsmail esrar mıdır? Diye araya girince) ... Bu buhran şeklinin dışarıdan duyulması caiz değildir.” Der ve devamla şunları ifade eder:

“Konferans’ta buhran var... Hamdi Beyefendi beyanatta bulunurlarken kendilerinin o zarif kalemlerine yakışır bir surette söz söylemediler. Lafı güzaf, gaflet vesaireden bahsettiler, meseleyi hakikat üzerine isnat ettiler.

“Konferansta arkadaşlarım lafı güzaf yapmıyorlar. Hakkın hukukun müdafaası için azami gayret sarf ediyorlar. Sonra Hamdi Bey ‘...bugünde inkıtadan bahsediyorlar...’ Arkadaşlar Mudanya Mukavelenamesi akdi ve tekmil malumatı, bildiğimizi Heyet-i Aliye’nize arz ettik. Heyet-i Aliye’niz de kabul etti. Hata mı yaptık? ...Mukaveleyi arkanızdan mı yaptık?

“Sonra Hamdi Bey buyurdular ki kulislerde perde arkalarında müzakerat oluyor... Lord Curzon’un, Barrere’nin muhayyilesinden geçirdiğini ve beyninin içindeki düşüncelerini keşfedecek kehanet bende yoktur...

“Sonra Beyefendi buyurdular ki ‘...ordumuz kuvvetli idi. Heyeti Vekile gaflet etti’ Heyeti Aliye’nize söyledik. Esbabını arz ettik... Şunu da Hamdi Beyefendi dinlesinler. Bugünkü ordumuz o günkü ordumuzdan bir kıl kuvvetsiz değildir... Sonra Hamdi Bey’ Avrupalıların hüsnü niyetlerine itimat ederek böyle yaptılar’...Avrupa’ya itimat etmeyenlerin biri de ben olmaklığım lazımdır. Refet Paşa’nın vaziyetinden çok şey beklerlermiş... Çok nahak bir tenkittir...

“Sonra Hamdi Bey; ‘Garbi Trakya’da hiçbir şey yapmadılar... ‘Garbi Trakya’da şöyle teşkilat yapılmış, böyle hareket yapılsın demek için mesuliyet almak lazım. Orada müteferrik çete harekâtı yapmak hayatına çalıştığımız ahalinin katliamına sebebiyet verir... Biz Türklüğe merbut değil miyiz? (Cebelibereket Milletvekili Hüseyin İhsan Bey ‘sulhperverliğimizin dışardan feryat biçiminde duyulduğunu’ ifade ederek araya girer.)

“...Sulhperverliğimizi söyledik fakat kuvvetimize ne kadar iman ettiğimizi de burada sarahaten söyledim. Onun için ben takip edilen siyasetin Hamdi Bey arkadaşımızın tenkit ettiği

¹⁰⁰ TBMM GCZ, C. 3, s. 1155–1158.

şekilde olduğuna kani değilim. Garbi Trakya’da hükümetin hareketi dürüsttür. Misakı Milli ile muayyen olan hususları murahhaslarımız müdafaa ediyorlar. Ondan başka bir şekli Heyet-i Aliye’niz muvafık görür ve Heyet-i Vekile’ye tevdi ederse, onu da vazife telakki ederim. Memlekete nafi olduğu için, bu itibarla tekrar ediyorum, Hamdi Beyefendi, yanlış yollardan ve muhik olmayarak tenkidatta bulunmuştur.”¹⁰¹ Diyerek Rauf Bey de kendini savunmuştur.

1 3 2. Lozan Görüşmeleri Sürecinde Misak-ı Milli Konusundaki Israrı

Bilindiği üzere Misak-ı Milli, Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nin Mondros Mütarekesi’nin imzalandığı tarihteki sınırlarını esas alan, bunu milli bir yemin olarak kabul edip Kurtuluş Mücadelesi’nin amacı haline getiren karardır. Lozan ise bu sınırlar konusunda çetin görüşmelerin tanığıdır. Bu süreçte gelişmeleri değerlendiren Nebizade Hamdi, İtilaf Devletleri’ni uzlaşmaz tavırlarından dolayı kendi üslubuyla eleştirmekten geri kalmamıştır.

03.01.1923 tarihli konuşmasında Misak-ı Milli¹⁰² meselesi konusunda; Lozan’da bulunan heyetin, meclisin, bu konuda kesinlikle taviz verilmemesini istemesinden dolayı çok zorlandığını, görüşmelerin tıkanma noktasına gelmesinde Avrupa Devletlerinin ısrarlarını şu şekilde dile getirmişti:

“Karaağaç meselesinde konferansta bize karşı gösterilen vaziyete onlar adına hicap ediyorum. İngilizlerin de dâhil olduğu Mudanya Mütarekesi’nde sıkışmışlarken bize İngiliz murahhası hazır olduğu halde; isteklerinizi yapacağız. Yeter ki siz bizim sözüme itimat ediniz dediler. Biz de sözlerine itimat ettik, bin türlü tecrübelerimize rağmen; utanmadan ve hayâ etmeden hepsi sözlerini geri aldı.

“Diyorlar ki; ekalliyetler için biz şu şu mevaddı istiyoruz ve bu mevaddın tatbikinde Cemiyet-i Akvam namına bir sefir bulunsun, derken zannediyorum ki biz Cemiyet-i Akvam’ın ne olduğunu bilmiyoruz, zannediyorlar. Biz Cemiyet-i Akvam’ın İngiltere’nin, Fransa’nın, İtalya’nın elinde kendi emperyalizmlerine alet olduğunu bilmiyoruz zannediyorlar...”¹⁰³

¹⁰¹ TBMM GCZ, C. 3, s. 1158–1159.

¹⁰² Osmanlı Mebusan Meclisi’nin son toplantısında alınan bu karara göre; Osmanlı Devleti’nin tekrar Mondros Ateşkes Anlaşması sırasındaki sınırlarına kavuşması hedefleniyordu. Bu anlamda Misak-ı Milli Mondros Mütarekesi ve Sevr anlaşmalarının da reddi anlamını taşıyordu.

¹⁰³ Bu konu ile ilgili görüşlerini, Anadolu Yenigün Gazetesi’nde defalarca ele almış, Cemiyet-i Akvam’ın saygınlığını ve cemiyetin, kurucu devletlerinin elinde oyuncak olduğunu dile getirmişti. Bu mesele Yazarlığı ve Fikirleri bölümündeki ‘Cemiyet-i Akvamın Saygınlığı’ ve ‘Türkiyenin Cemiyet-i Akvama Üyeliği’ konularında daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

“Onlar bizim kanaatlerimizi layıkıyla anlamamışlardır. Onlar bizi tehdit etmekle tehditten korkacağız ve kaçacağız zannediyorlar. Hayır efendiler. Biz biliyoruz ve Avrupa’yı görüyoruz ve biliyoruz. Onlar kuru gürültülerle bizi tehdit ederken biz gayet sağlam, azimkâr, metin bir kuvvetle onlara azim ve iman ve kudret sahibi olduğumuzu ispat edeceğiz.”¹⁰⁴

04.01.1923 tarihli konuşmada da Musul ve boğazlar meseleleriyle ilgili konuşmasında daha önce Anadolu’da Yenigün Gazetesi’nde sık sık gösterdiği ve ilgili bölümde değineceğimiz hassasiyeti göstererek şunları söyledi:

“Bana öyle geliyor ki azınlık sorununda biz hala bir İslamlık-Hıristiyanlık mücadelesi karşındayız. Boğazlar sorununda da samimi değildirlere askerlik dışı laflarıyla bizi kandırıp günün birinde üzerimize saldıracaklardır. Musul sorununda İngilizler Milletler Cemiyeti’nden manda hakkı almışlardır. Bir kez biz milletler cemiyetini tanımıyoruz. Sonra Milletler Cemiyeti o yerdeki halkoyuna başvurmamıştır. Bu yer herhangi bir sözleşme, anlaşma ile bizden ayrılmamıştır. İngilizlere verilmemiştir. Milletler Cemiyeti de bize bir şey sormamıştır. Buna rağmen Musul’a sahip çıkıyorlar ve Milletler Cemiyeti’nin kararı olmadan geri vermeyiz diyorlar. Öyle ise kendi başlarına sınır değişikliğine nasıl razı oluyorlar? Bir yandan da kapitülasyon istiyorlar. Onu da kabul etmeyeceğiz. Bizi dinlememekte ve yanlışlıklarına devamda direnirlerse mademki güçlüyüz ve haklıyız delegelerimizi geri çağıralım.”¹⁰⁵ Görüldüğü üzere O’nun bu doğrultudaki görüşleri sabit kaldı ve O, Misak-ı Milli’de her zaman direndi.

1 3 3. Devlet Demiryolları ve Limanları İşletmeleri İle İlgili Konuşması

Osmanlı Devleti’nin en önemli meselelerinden biri olan demiryollarının inşası ve işletilmesi meselesi, Cumhuriyet devrinde mesele olmaktan çıkarılmak için önemli çabalar sarf edilmiş ve bugün sahip olduğumuz demiryollarının önemli bir kısmı Cumhuriyet Devri’nde millileştirilmiştir. Ancak batı dünyasının Genç Cumhuriyet üzerinde uyguladığı ekonomik baskılar zaman zaman sıkıntılara yol açmıştır. Bu tür sorunların kaynağında da aynı durumun yattığı anlaşılmaktadır. Zira Batılı Devletlerin Genç Cumhuriyet üzerinde uyguladıkları ekonomik baskılar demiryolu konusunda başarılı olmayı engellemiştir. Demiryollarının yapımının yanında işletilmesi ve girdi maliyetleri en önemli sorunlardandı. Bu bakımdan demiryollarının işletilmesinde mümkün olduğu kadar milli enerji kaynakları kullanmaya

¹⁰⁴ Karnap, a.g.e., s. 169–170.

¹⁰⁵ Goloğlu, Türkiye Cumhuriyeti, s. 39.

çalışmıştır. Çekilen sıkıntının boyutu Nebizade Hamdi Bey'in Manisa Milletvekili Refik Şevket Bey'den sonra söz aldığı 1933 Yılı Bütçesi Hakkında 1/512 Numaralı Kanun Layihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası hakkındaki konuşmasından açıkça anlaşılmaktadır. Hükümet girdi maliyetlerinin yüksek olmasından dolayı taşıma ücretlerini artırarak aradaki açığı kapatma yoluna gidince Nebizade Hamdi Bey'in eleştirisine maruz kalmıştı. O'na göre indirim bile yapmak mümkündür. Şimdi bu konuşmada kullandığı ifadelere yer verelim:

“Bir defa bu indirim meselesini (taşıma ücretleri) Nafia Vekili Beyefendi hemen hemen gayri kabil görüyorlar, fakat benim kanaatimce gerek varidatı artırmak ve gerek memlekette seyrüseferi, ticari nakliyatı kolaylaştırmak için bu lazımdır ve kabildir. Eğer Devlet Demiryolları açık veriyor denilirse görüyorsunuz ki bütçede açık yoktur, çünkü Demiryolları ciheti askeriye ve posta idaresi hesabına badema nakliyat yapmaktadır. Demiryollarında seyahat edenler ayrıca bir buçuk milyon lira vergi veriyorlar. Bunu yalnız yolculara tahmil etmek doğru değildir. Sonra Adana-Mersin arasında bir tenzilat yapıldı, o zaman yolcu ve varidatın arttığı görüldü. Binaenaleyh bugün de tenzilat yapmak kabildir ve faydalıdır. Gerek bu tenzilatın temin edeceği fazla nakliyat itibarı ile ve gerek Devlet Demiryollarının yolcudan alıp devlet hazinesine ödediği varidat nokta-i nazarından doğru bir şey olur.

“Raporda deniliyor ki: Bazı hatlarda günlük katarlar ihdas ettik, bu sayede nakliyat inkişaf etti. Nasıl ki bu günlük katarların ihdası ile nakliyat kolaylaşıyor ve varidat inkişaf ediyorsa indirim yapmak suretiyle yine bu menfaatler temin edilebilir.

“İkinci bir nokta ki bu gayet mühimdir, Vezirhan ile Eskişehir arasındaki hat eskiyor, bu hattın tamiri için 350 bin lira sarf edersek bu hat mühim bir varidat getirir. Hâlbuki halen bütçede böyle bir şey yoktur. Bu hattın akıbeti ne olacaktır diye telaş ediyorum. Bu hususta izahat rica ediyorum. Belki gayri muntazam söyleyeceğim, sırası ile arz etmek istediğim için böyle olacak. Devlet Demiryolları idaresi memurları için bir iltimas istiyorlar. Bu iltimas nedir? Bu rakamla ifade edilmemiştir.

“Diyorlar ki bizim evvelce bir tasarruf sandığımız vardı. Bu kaldırıldı. Meclisten bir tahsisat istedik. Vermediler. Memurlar ne olmuştur, açıkta mıdır nedir? Meclisten ne istiyorlardı, verilmedi mi? Bunu anlamak lazımdır. Ne istemişler de verilmemiş? Memurların çocuklarının sefil ve aç kalmalarını istemeyiz.”¹⁰⁶ Görüldüğü üzere Nebizade Hamdi Bey, konuyu en ince ayrıntısına kadar bilmektedir ve fikirlerini söylemekte çekinmemektedir. Aynı konuşmasına şu sözlerle devam ederek konunun diğer ayrıntılarına girer:

¹⁰⁶ TBMM ZC, IV. Devre, C. 14, s. 85.

“Bir nokta daha: Bendeniz hükümetin teklifi ile encümenin teklifi arasında hayli farklar gördüm, mütehayyir oldum. Hâlbuki bunların hesaba müstenit olması lazımgelir. Mesela mektep bulunmayan yerlerdeki memur çocukları için yardım, bu 30 bin lira teklif edilmişken 25 bin liraya indirilmiş. Bu bir hesapsız iş midir ki encümen 5 bin lira indirim etmiş? Bir tane daha: Avrupa’da tahsil masrafı. Hükümet 2 500 lira teklif etmiş encümen 2 000 liraya indirmiş. Bu da hesapsız mıdır, yoksa götürü müdür? Kilometre tazminatı 260 000 lira. Encümen bunu da 250 000 liraya indirmiş. 10.000 lira fark var. Bu fark nedir? Sigortaya verilecek para malum değil midir?

“Bir nokta daha: Fasıllar ve maddelerde hükümet tarafından hiçbir şey teklif edilmediği halde bizim encümen cömert mi davranmış ki bir takım rakamlar koymuş. Hükümet bunu sonradan mı düşünmüş? Merak ettim. Bir iki misal söyleyeyim: Toros tahkimatı için hükümet bir şey teklif etmemiş. Encümen 80 000 lira koymuş. Demir köprüler tahkimatı ve demir inşaatı için hükümet bir şey teklif etmemiş. Encümen 73 000 lira koymuş. Mubayaa olunacak demiryolu otobüsleri için encümen 50 000 lira kabul etmiş. Bunlardan bir şey çıkaramadım.

“Sonra garip bir şey; Beylik Köprü ile Ankara arasında tahkimat yapmak lazımmış kravzot vakti zamanı ile gümrükten çıkarılmaması yüzünden bu tahkimat gecikmiş. Gümrükler bu hükümetin değil midir? Para mı verilecekti? Niçin vaktiyle kravzot çıkmamışta bu tahkimat geç kalmıştır. Sonra bu Devlet Demiryollarının güzel bir fikri var. Diyorlar ki biz kömür için çok masraf ediyoruz. Kendi kömürümüzü kendimiz tedarik etmek istiyoruz ve bunu kendimiz istihsal etmeğe başladık. Şimdilik Çeltik Havzası’ndan 5.000 ton kömür alıyoruz. Bunu 10 000 tona çıkarmak istiyoruz. Bütçede bunun teminine bir çare bulamadık. Acaba bu istihsalatın artırılması neye mütevakıftır. Paraya mı? Paraya ise meclis bunu seve seve verir. Sonra Değirmisaz ocaklarından istifade edelim diyor. Kömür çıkaracakmış. Fakat sahibi ile bazı kanuni sebepler yüzünden anlaşılamamış. Hükümet bizim elimizde. Bu kanuni bir muamele olduğuna göre istimplâk kanunu var, şu var bu var. Bu ocaklardan bir an evvel istifade edilir.

“Sonra Devlet Demiryolları’nın tasarruf için yaptığı tedbirlerden bazı ekspres seferlerinin kaldırıldığı söyleniyor. Mesela Ankara ile İstanbul arasındaki ekspresin kalkması gayet doğru bir tasarruftur. Fakat bu şayanı dikkat bir zihniyete delalet etiği için arz ediyorum. Ankara-Toros ekspresini de haftada bir defaya indirdik ve bunda da bir istifade temin ettik. Bunun üzerine ara istasyonlarda bazı şikâyetler hâsıl oldu. Şikâyetler fazlalaştı. Biz de buna alıştık, halk evvelce şikâyet etti etti, nihayet sustu diyorlar. Fakat halkın susması memnuniyetten değildir ki haftada bir defa muayyen istasyonlara trenin uğramaması yazık bir şeydir. Bu ekspresin vaktinden biraz feda etmeli, halkı iki gün, üç gün trensiz bırakmamalı.

Bunu yapmak kabil değilse ekspresi kaldırmalı. Biz halk hükümetiyiz, küçük istasyonlardaki halkı düşünmeliyiz.

“... Esbabı mucibe mazbatasında diyorlar ki ‘Biz hatları artırdık, fakat memurlarımız pek az arttı’. Bütçenin birinci faslının birinci maddesinde ücret olarak 4.293.000 lira görülüyor. 213.000 liralık fazlalık var. Memur azaltılmış, böyle olduğu halde 4 milyon liralık bir rakam için de bu kadar tezayüdü anlayamadım. Ya rakamda bir şey var, ya benim rakam hesabım biraz kıt. Hem memur az arttı diyorlar, hem de bu kadar fark?

“Sonra ecnebi mütehasıs için mevzu 45.000 lira bu para üç ay içindir. Üç ay içinde ecnebi mütehasıs ne yapacaktır? Ayda 15.000 lira mı veriyoruz? Niçin? Eğer ecnebi mütehasıs lazımsa üç ayda bir şey yapabileceğine kani değilim. Lazım değilse mesele yoktur. Üç ay için 45.000 lira bendenize fazla geldi.¹⁰⁷ Bütün bu konuşulan sorunların, dünya genelinde o yıllarda genel bir ekonomik kriz olmasına rağmen öz kaynakların kullanılmasında ihtiyaç duyulan sermaye yokluğunun en büyük nedeni olduğu kolaylıkla anlaşılacaktır. Nebizade Hamdi Bey, konuşmasının son bölümünü, bir halk adamı olarak halk için önemli bir sorun olan kontrol meselesine ayırdı:

“Devlet Demiryolları idaresinden ve Nafia Vekâleti’nden halk namına bir ricada daha bulunacağım Gayet basit bir şey. Trenlerde kontrole çok ehemmiyet veriliyor. Tabii lazım bir şey. Fakat halk uzaklardan geliyor, istasyonlarda beklemiştir, tren memurları tak tak köylü dayıyı uyandırıyorlar, bilet kontrolü yapıyorlar. Bendenize kalırsa buna başka bir şekil bulmalı” şeklindeki sözlerini Nafia Vekili Hilmi Bey ‘mesela’ diye kesince O da:

“Gelirken baksınlar, inerken baksınlar. Eskişehir’le İstanbul arasında dört defa kontrol gelir, tak tak uyandırır. Bu noktayı başka şekle bağlarsak faydalı olur kanaatindeyim. (Bravo sesleri) dedikten sonra Süleyman Sırrı Bey söz almış ve demiryollarını vatandaşın sadece yük taşımak amacıyla kullandığını eleştiren bir konuşma yapmış ve yolcu taşımacılığında tenzilata gidilmesini istemiştir. Ardından Nafia Vekili Hilmi Bey söz alarak Nebizade Hamdi Bey’i şu şekilde cevaplamıştır:

“Hamdi Bey Devlet demiryolları bütçesinde açık vardır... Tarifelerde tenzilat yapılabilir buyurdular. Bu hususta encümen mazbatasının bir cihetinde bulunan ‘sülüs olarak nakledilmekte bulunan eşhas ve emtiadan hiç olmazsa maliyet bedeli derecesinde ücret alınır ve tenzilat yapılır’ şeklindeki mütealaya isnat ediyorlar... Efendiler ben tenzilatı iki kısma ayırdım. Memlekin inkişafında tenezzül dolayısıyla yapılacak hizmetten gelecek senelerde o bütçelere varidat temini melhuz olan tenzilat cihetine gidilemediğini, memleketin beş on sene

¹⁰⁷ TBMM ZC, IV. Devre, C. 14, s. 86.

sonra gideceği kanaldan bahsettim ve bunun bu günden derpiş edilemediğinden bahsettim. Devlet demiryolları bütçesi bu sıkıntılı zamanlarda daima açıkla gelirken bu açığı soran arkadaşlar olur, derakap nakliye ücretlerinin fazlalığından bahsederler. İtiraf ederim ki bu arzuları tamamı ile tatmin edemediğimiz için bu gibi sözleri bir eza ile dinlemekteyiz... Şimendiferin işleminde mevaddı iptidaiye olan kömür ve yağ gibi mevaddın fiyatlarında bir tenezzül mahsus olmadığı için matlup tenzilat yapılamıyor... Lokomotiften daha idareli olan birkaç otobüs mubayaası sureti ile maliyet bedelini düşürerek daha ucuz (%50) nakliyat yapmağa muvaffak olacağız...

“...İstanbul Ankara arasındaki malzeme zayıf münakale kesafeti fazladır. Polatlı ile Ankara arasındaki hat malumu âliniz cidali milliden sonra tamir edilmiştir. Milli mücadelede Eskişehir Ankara arası tahrip edilmişti. Dil iskelesi ile Eskişehir arası da eskimiştir... Bu işi devlet bütçesinden yapmak teşebbüsünde bulunacağız.

“Hamdi Beyefendi; memurlar için istitaf ediyor, fakat ne olduğu belli olmuyor buyurdular. Bu; idarenin tasarruf sandığı meselesi eskiden beri Devlet Demiryolları için memurlar maşatından bir miktar kesilerek tasarruf sandığına varidat kaydetmek sureti ile tesis edilmiştir. Memurlardan bir sene zarfında kesilen bir miktar para tasarruf sandığına işletme idaresi tarafından konulurdu... İşletme memurları ücretli memurlar olduğundan tekaüt hakkını haiz değildir. Her hangi bir kaza vukuunda onların sigortasını temin eden ancak bu sandıktır... Bu müesseseyi bir kanunla idare etmek için layiha hazırladık ve takdim ettik.

“Efendim Hamdi Beyefendi'nin işaret ettiği bir mesele de idare memurları çocuklarına, onları okutmak için 30.000 lira teklif ediliyor. Encümen tarafından 25.000 lira teklif edilmiş olması, şimdiye kadar demiryolları okutma işini kendi bütçesinden yapıyordu. Geçen sene kabul buyurduğunuz bir kanunla bunu Maarif Cemiyeti'ne devretmiş bulunuyoruz. Devlet Demiryolları'ndan bu ücreti alıyorlar...

“Beylik Köprü ile Ankara arasındaki rayların tebdilini biraz işgal eden kravzot meselesi, krovzotun gümrük tarifesi noktasından gümrük idaresi ile Devlet Demiryolları idaresi arasında

çıkan bir nokta-i nazar ihtilafından tahaddis etmiştir. Bu ihtilaf, gümrük idaresi ile herhangi bir tüccar arasında çıkan ihtilaftan başka bir şey değildir. Krovzot ne gibi bir yağdır, tarifinin hangi maddesi onun hakkında tatbik edilsin... Devlet Demiryolları traverslerini enjekte etmeğe başlamıştır.

“Devlet Demiryolları idaresinin lokomotifleri iki seneden beri fazlaca miktarda ve muayyen nispette linyit yakmağa başlamıştır. Bu işletmenin daha ucuza mal olmasını icap ettiren bir vaziyet olduğu kadar, Devlet Demiryolları idaresinin elinde Çeltik gibi büyük bir linyit membainin bulunmasından neşet etmektedir. Bu itibarla linyit istihsali 5.000 tonda 10.000 tona çıkarılmıştır. Hamdi Beyefendi niçin 10.000 tondan 20.000 tona çıkarılmamıştır, buyurdular. Hakikaten idare linyit kullandıkça tasarruf artıyor. Bu istihsalatı tezyit etmek doğru bir şeydir.”¹⁰⁸ Diyerek yaptıkları icraatın doğruluğunu savunmuştur. Nebizade Hamdi Bey de bu söylediklerinin, şikâyet değil temenni anlamında olduğunu ifade etmiştir.

¹⁰⁸ TBMM ZC, IV. Devre, C. 14, s. 87.

İKİNCİ BÖLÜM

2.YAZARLIĞI VE FİKİRLERİ

2 0. Yenigün Gazetesi ve Nebizade Hamdi Bey

2 0 0.Yenigün Gazetesi'nin Kuruluşu ve Nebizade Hamdi Bey

Yenigün Gazetesi 2 Eylül 1918'de İstanbul'da Yunus Nadi tarafından yayınlanmaya başlamış¹⁰⁹ mütareke döneminde Nebizade Hamdi Bey ve Zekeriya Sertel de yazı kadrosunda bulunmuştur.¹¹⁰ Milli mücadeleyi desteklediği için baskıya ve sansüre uğramış bu sebeple bir ara Eskiğün olarak da yayınlanmıştır. Zekeriya Sertel, Nebizade Hamdi Bey'le bu dönemde gazetelerin sansürden geçirilerek yayınlanmasına rağmen bir gün işgale hayıflanarak gazeteyi sansürsüz yayınladıklarını, halkı isyana teşvik edip saklandıklarını, bunun bir fayda sağlamayacak olmasına rağmen içlerindeki kını dışa vurmak amacıyla yaptıklarını ifade ediyor. Olay üzerine Bekirağa bölüğüne atıldıklarını,¹¹¹ bu olayla ilgili olarak Yunus Nadi'yle aralarında daha sonra şöyle bir konuşma geçtiğini hatıralarından öğreniyoruz:

“Yunus Nadi'ye ‘yahu ben sana karşı çok mahcubum’ dedim. ‘Niye’ dedi. ‘Sen bana İstanbul'da gazeteni emanet ettin. Ben de kapanmasına neden oldum’ diye cevap verdim. Keyifli keyifli güldü. ‘Nebizade’ dedi. ‘Sen çocuk gibi konuşuyorsun, O gazetenin o şartlarda geleceği yoktu zaten. Tutumunu değiştirmeyeceğine göre nasıl olsa kapanacaktı. Nasıl olsa biri çıkıp kapatacaktı onu. Ama böyle bir çıkışla senin gösterdiğin böyle bir cüretten dolayı kapatılması ona yakışan bir sonuç oldu. Sana teşekkür ederim dedi’...Gazetesinin kapatılmasına sebep olduğum bir adam, düşman çizmelerinin memleketi çiğnediği günlerde bunları duyabiliyor, böyle inanıyor ve böyle yaşayabiliyordu...”¹¹²

27 Mart 1919'dan sonra altı buçuk ay sürekli kapanmış 11 Ekim 1919'dan 12 Nisan 1920'ye kadar zor şartlarda yayın hayatını sürdürmüştür.¹¹³ Ankara'da ‘Anadoluda Yenigün’

¹⁰⁹ Hıfzı Topuz, 100 Soruda Türk Basın Tarihi, Gerçek Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 1973, s. 73

¹¹⁰ Nadir Nadi, Cumhuriyet, 27 Ağustos 2003.

¹¹¹ Sertel, a.g.e., s. 74.

¹¹² Ülkümen, a.g.e., s. 27-28.

¹¹³ Nurettin Gülmez, Kurtuluş Savaşında Anadolu'da Yenigün, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s.1.

olarak çıkmaya başlamış ve kurtuluş mücadelesine destek vermeye devam etmiş, Sakarya Savaşı'ndan önce Meclis'in Kayseri'ye taşınması gündeme geldiği sırada Kayseri'ye taşınmış, Eylül 1921'den Ekim 1921'e kadar Kayseri'den yayın yapmıştır.¹¹⁴

'Anadoluda Yenigün'de Nebizade Hamdi Bey'in yanında, Yunus Nadi başta olmak üzere Muhittin Baha, Mahmut Esat, Feridun Fikri, İsmail Habib, Kemalettin Salih, Aka Gündüz, Mehmet Şeref, Ziya Gökalp, Ali Saip, Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi, Hakkı Hami, Ali Cenani vs. yazılar yazmaktadır.

2 0 1. Nebizade Hamdi Beyin Anadolu'da Yenigün Gazetesindeki Yazıları

2 0 1 1. Mudanya Mütarekesi Hakkındaki Düşünceleri

Mudanya Mütarekesi Kurtuluş Savaşı'nın bittiği ve görüşme sürecinin başladığı anlamına geliyordu. Artık İtilaf Devletleri Yunanistan'la çıktıkları serüvenin sonunun geldiğini kabul ediyordu. Ancak Anadolu'daki emellerinden vazgeçmiş değillerdi ve anlaşma masasında mümkün olan tavizleri koparmanın hesabını yapmaktaydılar Bu sebeple görüşmeler hemen sonuç vermemişti. Bu sırada Nebizade Hamdi Bey, elde fırsat varken 'onların anladığı dille' cevap verilerek hemen sonuca ulaşılması taraftarıydı.

Daily Mail Gazetesi'nin, İzmir'de M. Kemal ile Fransız temsilcileri arasında yapılan görüşmeden bahsederek başkumandanın derhal 'Mudanya'da bir konferans akdini talep ettiğimiz' haberine dikkat çeken Nebizade Hamdi Bey, bu görüşmeden 'Türklerin kış gelmeden her türlü vasıtaya müracaat ederek hatta İstanbul'un cebren işgalini, harap olmasını da göze alarak Trakya'yı elde etmeye azmettiği anlaşılıyor' şeklindeki haberi ele alır. Daha sonra 'Başkumandan Paşa Hazretleri'nin Mudanya'da derhal akdini teklif ettikleri konferans için nasıl bir müzakere zemini bulduklarını, bu konferansta bilhassa hangi meseleyi, ne tarzda mevzu bahsetmek istediklerini' bilemediğini ifade eder ve konuyu şu şekilde yorumlar:

"Daily Mail'in verdiği hükme nazaran Başkumandanın, muhatabına orduyu şu veya bu noktada durdurmak niyetinde olmadığını sarahaten söylemiş olduğunu kabul etmek lazım gelir. Bunu kabul edince Mudanya'da akdini teklif ettikleri konferansın ne ile iştilal edebileceğini de tahmin etmek kabil olur. Ordu(yu) tevkif etmeyeceğine nazaran Mudanya'da olsa olsa İstanbul ve Trakya'nın işgal kuvvetleri tarafından muslihane bir surette tahliyesi görüşülebilir. Ve böyle bir müzakereden çok kısa sürmek şartıyla bizim için hiçbir zarar husule gelmez. İngilizlerin bu

¹¹⁴ Gülmez, a.g.e., s. 1; Zübeyir Kars, Milli Mücadelede Kayseri, Kültür Bakanlığı Yayınları, TAKAV Matbaacılık, Ankara 1993, s. 100.

müzakereyi kabul edip etmeyeceği meselesine gelince zannediyoruz ki onlar için de buldukları müşkül vaziyetten kurtulmanın en iyi çaresi budur.”¹¹⁵ Dedikten sonra boğazlarda kurulacak tam hâkimiyet ile Avrupa’da kalan topraklarımızın korunmasının mümkün olabileceğine dikkat çeker. Royter Ajansı’ndan elde ettiği bilgiye göre ise İngilizlerin zaten boğazlarda Türk ordusuna direnecek gücü olmadığını ancak kuvvetlerimizi en kısa zamanda Avrupa tarafına geçirmemiz gerektiğini ve durumu kendine has üslupla şöyle ifade eder:

“Hatırlardadır ki İngiliz gazeteleri meselenin bidayetinden son günlere kadar İstanbul üzerinden İngiliz hâkimiyetinden, boğazların Türklere karşı fiilen müdafaasından bahsediyorlardı. Şimdi o nakarat yoktur. Bilakis Daily Mail’in Londra Kabinesi’ni İngiliz kıtaatını Avrupa sahiline nakletmek suretiyle Fransız ve İtalyanların hareketine iştirake teşvik ettiğini görüyoruz...”

“...İngilizlerden boğazlarda sergüzeştçe veya aleyhimizde çıkan ses yalnız Daily Mail’in sesi değildir. İngiliz Amele Birliği Meclis-i Umumiyesi’nin İngiliz siyasetini tevlit ettiği harp tehlikesini başvekil nezdinde bir sulh hazırladığını bildiriyor ki L. George’un bunu ihmal etmesi kabil değildir. Fazla olarak Lord Curzon’un da L. George Kabinesine bir ihtarı var: o da şarkta Fransa’dan farklı bir siyaset takip etmek İngiltere’yi karışıklığa sürükler diyor. Bir taraftan gayesine ilerlemeye azimkâr bir ordu diğer taraftan dâhili itirazlar bir taraftan da cihan efkâr-ı umumiyesinin müttehit fikirleri karşısında İngilizler için Asya sahilinden askerlerini çekmekten başka ne yapmak kabil olabilir? ...Amerika’nın bile İngiltere’yi boğazları bir harp sahası haline getirmekten alıkoyan bir vaziyet aldığını görüyoruz. Amerikan reis-i cumhuru Amerika’nın şark meselesiyle fiilen alakadar olamayacağını beyan ettiği gibi Amerika gazeteleri de Fransa’nın müsalehattarane siyasetini takdir etmek suretiyle L. George siyasetine aleyhtarlıklarını izhar eylemektedirler. Bu derece şiddetli bir tazyike rağmen Londra Kabinesi’nin bildiğinden şaşmayacağını kimse iddia edemez. İngiltere Hariciye Nazırı L. Curzon ile Fransa başvekili ve İtalya’nın Paris sefiri arasında Paris’te vukuu bulan müzakerat neticesinde Venedik’te serdedilen bir konferans akdi tekrar etmiş ise de Türk ordusu başkumandanlığı tarafından teklif edildiği bildirilen içtima ile Paris’te takrir eden konferans arasında çok fark vardır. Hâlbuki meselenin bizim nokta-i nazarımıza göre o kadar tehire tahammülü yoktur. İptida-i bir müzakere ile meseleyi bugünkü hatt-ı safhasından çıkarmak icap eder... Venedik Konferansı teklifinin tarafımızdan hemen kabulü, Boğazların hemen serbestîsi meselesi, daha doğrusu bu serbestîyi temin için bir şekil bulmak keyfiyeti bir iki günlük bir iş

¹¹⁵ Nebizade Hamdi, Anadolu’da Yenigün, 24 Eylül 1922

değildir. Ordumuzun ise İstanbul ve boğazların bize aidiyeti kabul edildiği halde hala esaret altında inleyen Trakya karşısında gayri mahdut bir zaman geri hareket olunması imkân ve ihtimali yoktur...

“Yeni karışıklıklar tahaddis etmemesi için İstanbul ve Trakya’nın tarafımızdan işgaline sebebiyet vermemek lazımdır. Bu da ancak umum alakadarların iştirakiyle olunacak konferanstan evvel bir müzakere icrasıyla mümkün olabilir.”¹¹⁶

M. Kemal’in durumu soran yabancılara hitap ederek ve fikirlerini açık olarak dile getirmek suretiyle siyasi bir lisanla gereken cevabı verdiğini ifade eden N. Hamdi Bey, dışarıya nasıl bir izlenim verilirse verilsin yapılması gereken tek hareketin elde fırsat var iken değerlendirilerek kontrolün ele geçirilmesi düşüncesinde idi. N. Hamdi Bey, İngilizlerin içinde buldukları duruma rağmen üstünlüğü ele geçirmek için yaptıklarına da vurgu yapmaktan geri kalmaz:

“Gazi M. Kemal Paşa hazretleri tarafından verilen cevaptır. İngiliz generali 26 Eylül tarihiyle M. Kemal Paşa hazretlerine çektiği bir telgrafnamede - ki bu telgrafname ve cevabı kısm-ı mahsusumuzda münderiçtir...-bitaraf mıntikalardaki kıtaatımızın müzakerata taallüken ve müessif hadisat ve kuvvetine meydan kalmaksızın geri çekilmesini rica etmektedir. Başkumandan bu garip müracaata verdiği cevabın hemen ilk fıkrasında bitaraf bir mıntıkanın şimdiye kadar B.M.M. Hükümeti’yle alakadar hükümet arasında takrir edilmiş olduğundan haberdar değilim demektedirler ki bu pek tabi olarak, bütün milletin, bütün meclisin ve hükümetin kanaati, mülahaza ve mütalaasıdır. Biz daha evvel, bitaraf bir mıntıkadan bahis olunarak Hükümet-i Milliye’ye vukuu bulan bir müracaatı zemin-i mahal ittihaz ederken biz böyle bir mıntika tanımıyoruz. Böyle bir şeyden haberimiz yoktur, demiştik Bunu söylerken ordunun fikir ve mülahazasına tamamen tercüman bulunmuş olduğumuz tezahür etmiştir. Çünkü T.B.M.M. Misak-ı Milli hududu dâhilinde böyle bir mıntika tanımamıştır ve tanınması da gayri hayaldir. Misak-ı Mili ve muayyen hudut dahilinde kalan vatan parçalarının bizce yekdiğerinden hiçbir farkı yoktur.... M. Kemal Paşa hazretleri tarafından İngiliz Generali Harrington’a verilen cevapta beyan edildiği üzere İngilizlerin Türk ordusunu bitarafsızlığa riayete sevk etmek istedikleri mıntıkanın düşünülen tarafsızlığına ne Yunanlılar hatta ne de bizzat İngilizler riayet etmişlerdir. Şu halde yalnız Türkiye’de B.M.M. nazarında değil hakikatte dahi mevcut olmayan bir mıntıkanın ancak Türk ordusu galip ve muzaffer olarak ilerlemeye başladığı bir sürede tarafsızlığını iddiaya kalkışmanın ne kadar gülünç ve manasız

¹¹⁶ Nebizade Hamdi, Anadolu da Yenigün, 24 Eylül 1922.

olduğu her türlü izah ve tefsirden müstağni olmak ve binaenaleyh böyle bir mıntıkanın esasen ve hatta mevcut olmadığına istinaden hareket eden bir ordunun tarz-ı hareketi hiçbir itirazı olmamak icap eder. Netice olarak, ordunun kendisi hiçbir mülahaza-i siyasiye ile mukayese görmeyerek böyle yeni ve dilediği gibi hareket etmekte olduğuna hükmedeceğiz... Ordu her noktada Marmara sahillerini tutmakla vazifesini ikmal etmiş olmayacak Marmara'nın cenup sahillerine her noktada ayrışıldıktan sonra İstanbul ve Trakya'yı zülüm ve esaretten kurtarmanın süresi gelmiş olacaktır. Biz on on beş günden beridir İstanbul'a gelip bir an evvel kurtarmak lazım geldiğini ordu buna tevessül ettiği takdirde o yöne çıkacak maddi bir gücün bulunmadığını böyle bir teşebbüsün manen ve siyaseten de bize hiçbir zarar vermek imkân ve ihtimali olmadığını kuvvetli delillere istinaden iddia edip duruyoruz"¹¹⁷

Nebizade Hamdi Bey'e göre; Boğazların serbestîsini peşinen Misak-ı Milli'mizle kabul etmiş bulunuyoruz ve bu sözümüzden hiçbir şekilde dönülmemesi gerekir. İşgalci devletlerin bu tür taleplerinin her şeye rağmen bundan sonra da devam edeceğine şüphe yoktur. Onun için önemli olan eldeki fırsatın değerlendirilmesidir. İngilizlerin de bu konuda baskı yapmaya güçlerinin yetmeyeceği O' nun ifadelerinde yerini söyle alır:

“İngiliz Generali herhangi bir endişe vukuuna meydan vermekten içtinap ettiğini ve bu hususta pek ziyade endişenin olduğunu beyan ediyor. Diploması lisanıyla ‘su-i tefhim’ hâsıl olmasını arzu etmediğini ihsas eyliyor. General Harrington'un çekindiğini beyan eylediği ahval ve hadisat vukuuna sebebiyet vermemek vazifesinin bize değil kendisine tertip ettiğini takdir eylemesi icap ederdi... Marmara'yı aşmakla yapmak istediğimiz şey memleketimize girmek, arkadaşlarımızı kurtarmak kendi yurdumuza hâkim olmak daha doğrusu Marmara'nın ötesindeki Türk memleketlerine de hakiki sahiplerini hâkim kılmaktır. Bizden yalnız boğazların serbestîsi talep ediliyor. Bu lüzumu biz de esasen takdir etmiş bulunuyor ve bu serbestîye riayetkâr olacağımızı bu vesileyle tekrar edip duruyoruz. O halde biz memleketimize girerken bizim muharip ve muhasım olmak istemediğimiz devletlerle aramızda neden su-i tefhim olsa olsa ordumuzu kuru tehditlerle yolundan alıkoymak arzusundan neşet edebilir... Biz İngiliz Generalini İstanbul'u terke kemal-i nezaketle davet etmek isteriz ve zannederiz ki bu ifadenin mana-yı hakikiyesi de bundan ibarettir... Bundan sonra su-i tefhim ancak Marmara'yı ve boğazları aşmak yüzünden tahaddis edebilir. Bu itibarla su-i tefhim usulüne ancak İstanbul'daki işgal kuvvetlerinin vakt-i zamanıyla çekilip gitmesi ordumuzun Trakya'yı

¹¹⁷ Nebizade Hamdi, Anadolu'da Yenigün, 27 Eylül 1922.

zlm altında ezmekte olan Yunan ordusunu takip etmesine mani olmaya teşebbüs etmemesi sayesinde mümkündür...

“Başta Mondros Mtarekenamesi’nin uğradığı akıbet bulunduğu halde birçok sabıkalar meydanda iken kat-i tehditlere bile inanmamakta haklı iken müttefikleri tehditte bulunmaktan çekinerek bizim kendi elimizi kolumuzu bağlamamıza mukabil kuru bir müzaheret iddia etmekle iktifa ediyorlar. Konferansa iştirak ettirilmek istenen devletler L. George’a bunların bir kısmını olsun bize karşı muhalefete sevk ettikten sonra ‘ ne yapalım biz müzaheret ettik fakat muvafık olmadık!’ diyebilir ve arzu ettiği de hiç Şüphesiz bunu söyleyebilecek vaziyet husulüne çalışmaktan ibarettir. Biz göz göre göre kurban olabilir miyiz?

“Son nota müttefiklere hâkim olan yegâne endişenin boğazların serbestîsini teminden ibaret olduğu hissini vermek istiyor. Müttefikler İstanbul ve Trakya’nın asıl sahibine iadesini ihlalen bir sulh akdini sebebiyetle kabul ve arzu etmiş olsalardı bizi oyalamak istemezler. Hiç olmazsa müzakereye Şayan diğer Őekiller dermeyen ederlerdi.

“Hariç kalacak diğer Rum ve Ermeniler de icabında İstanbul’u yıkmak vaziyetini bu suretle hâkim olmak üzere ayrıca teşkilat yapmaktadırlar. Onlara cesaret veren mit veren kimdir? Garbi Anadolu yandı yıkıldı batanbaa harabeye döndü. Çünkü Londra Kabinesi Yunanistan’ı nihayet terk etmeye mecbur olacağı bu yerleri terke davet etmeye razı olmadı. Şimdi Türk milleti için notaların, kuru vaatlerin gizleyemediği bir facia daha hazırlanıyor. Sarf edilen gayret meydandadır. Kötü hareket dakikası hulul ettikten sonra geçirilecek her dakika bu facianın bir kat daha müthiş olmasına sebebiyet vermekten başka bir Şey temin etmeyecektir. Filhakika Anadolu’da olduğu gibi orada da bu faciayı zafer temin edecektir. Fakat Rumların Ermenilerin de onlarla beraber başkalarının hazırlanmasına meydan vermemek daha uygun değil mi? ... Müttefikler yalnız boğazlar serbestîsini tamimen değil fakat kati sulh muahedesine bize istiklalimizle telafi edilemeyecek Şartlar kabul ettirebilmek emeliyle de İstanbul ve Trakya’yı ileride bir rehine olarak bulundurmak isterler.”¹¹⁸

2 0 1 2. Mudanya Atekes Anlaşması Sürecinde Misak-ı Milli ile İlgili

Görüşleri

Boğazlar konusunda çözümün ne olabileceği ve yapılması gerekenlerin neler olduğunu daha önce defalarca değinen Nebizade Hamdi Bey, İtilaf Devletlerince, zellikle Londra’ca hiç

¹¹⁸ Nebizade Hamdi, Anadolu’da Yenigün, 27 Eylül 1922.

arzu edilmeyen bir safhaya girmesine engel olunmak amacıyla tek önlem olarak Trakya'yı, sulh konferansının sonucu beklenmeksizin barışçıl bir tarzda Türkiye'ye teslim etmekten ibaret olduğunu savunur. Artık Mudanya Ateşkes Anlaşması yapılmıştır. Ordunun durumu kendisine göre oldukça uygun olmasına rağmen sonucun boğazlarda Misak-ı Milli'ye uygun olmayacak şekilde halledilmemesi, bizim için büyük bir fedakârlık idi. Sorunun endişe edilen bir şekil almaması için İngilizlerin ufak bir fedakârlıktan ziyade kesin bir siyaset ortaya koyması yeterli olacaktı. Ve böyle olursa iki günlük bir müzakere ile olumlu ve barışla sonuçlanabilecek bir sonuca varılacaktır. Fakat Mudanya Konferansı'nın başlamasından sonra altı gün geçmiş ve bu günler zarfında toplantılar yapılmış fakat o müzakere yorgunluklarını unutturabilecek hiçbir çözümün olmaması Nebizade Hamdi'nin canını sıkmaktadır. Ancak bu günleri büsbütün boş ve beyhude geçmiş kabul etmek de doğru olmaz. Altı günlük müzakerelerden her iki taraf fazlasıyla istifade etmiştir. Şu kadar ki bu istifade gerçek ve samimi barış taraftarlarını memnun edecek bir şekilde değil bunun tam tersi bir tarzda ortaya çıkmıştı. Nebizade Hamdi devamla konuyla ilgili tahlilini şöyle yapar:

“T.B.M.M. Hükümeti ile Fransa ve İtalya Mudanya Konferansı'na aynı sulhververane emellerle iştirak etmişlerdi. Bunlar işi hakikaten dostane bir tesviye suretine vardırarak arzusunda idiler. Fakat İngiltere bizim evvel ve ahir söylediğimiz iddia ettiğimiz her vakit fırsat düştükçe iddia eylemekte devam edeceğimiz üzere Mudanya Konferansı'na iştirak ederlerse de samimi değildi. Vakit kazanmaktan, galip ve muzaffer Türk ordusunu mümkün merteye oyalamaktan ibaret idi. Bu itibar ile İngilizler bugün kısmen olsun maksadını istihsal etmiş bulunuyor. Altı günlük bir zaman kazanmış olduğundan ve daha birkaç gün kazanmak ihtimalini varit gördüğünden dolayı da hiç şüphesiz memnundur. Yine taraflardan birinin temin edeceği istifade yüzündendir.

“Diğer taraftan T.B.M.M. Hükümetine gelince O'nun da bugünkü vaziyetten pek ziyade memnun olması icap eder. Çünkü altı günlük müzakereler henüz muslihane bir tesviye şekli bulunmasını temin etmemiş ise de samimiyetin hüs-i niyetin ne tarafta bulunduğunu göstermek suretiyle bizim için fevkalade istifadeli olmuştur. O da Mudanya'da bir içtimaa vukuunu beklemesi idi. İngiltere cihan efkârı umumiyesini aleyhimize çevirmek için bunu fırsat ittihaz edecektir. Ve tıpkı Yunanlıların Anadolu hezimetinden sonra ettikleri hezeyanları taklit ederek: “Biz zaten İstanbul'u da Trakya'yı da sulhen tahliye edip kendilerine teslim edecektik. Avrupa sulhunu böyle tehlikeye düşürmeye ne lüzum vardı?!” diyeceklerdi. Propagandalara kapılanlar da belki bulunacaktı. Hâlbuki Mudanya Konferansı'nın cihan efkâr-ı

umumiyesinin bu gibi tahrikât-ı iğfalata kapılması tamamen önünü almıştır. Bundan sonra bizi kimse sulhperverlik göstermemiş olmakla itham edemez. Mudanya Konferansı bugün akim safhasında devam ettiği takdirde tahaddis etmesi zaruri ve tabii olan vukuatın mesuliyetini artık kimse bize atıf ve isnat eyleyemez. Bunun bizim için de ne büyük bir faide olduğu meydandadır.

“Esasen vaziyet sarihtir. İtilaf devletleri 23 Eylül tarihli Trakya’nın bize aidiyetini kabul ve tasdik ediyorlardı. Türk ordusu mağlup ve münhezim düşman ordusunu Türkiye’ye aidiyeti itilaf devletlerince de inkâr edilemeyen o kıtaattan def edebilecek bir kuvvet ve kudrete malik idi. Binaenaleyh harekât-ı akıbesine devam etmesi lüzum gelir idi. Fakat bu sürede üç müttefik devlet boğazların bitarafılığı meselesini bahane ederek karşımıza çıktılar... “Bu meseleyi yeniden kan dökülmesine Avrupa’da sulhun tehlikeye düşmesine meydan vermeksizin muslihane bir tarzda halledelim” dediler. Hakiki menfaatlerimize mugayyır olduğu halde durduk, dinledik, kendileriyle görüştük ve bütün hüsn-ü niyetimizi gösterdik fakat işte aradan altı gün geçtiği halde Mudanya içtimalı bize ve İngilizlere her iki tarafın nokta-i nazarına göre bazı faydeler temin etmiş olduğu halde maksadı esasına ermiş değildir... Vaziyet-i askeriye ise böyle sonu gelmez tehlikelere gayri mahdut bir zamanın son dakikasını beklemeye müsaade edemez. Londra Kabinesi son mahviyet dakikalarının da gelmiş olduğunu nazar-ı itibara almayarak böyle devam ettiği takdirde ordu da hiç şüphesiz yoluna devam edecek ve yarın bile artık müzakere imkânı da kalmayacaktır. Bu cihan nazarında manevi olsun bir mesuliyetin boğazlar meselesinin bugünkü şekliyle mevzu bahis olmaya başladığı andan itibaren samimiyetsizlik göstermeye devam eden Londra Kabinesi’ne ait olduğunu kabul edecektir.”¹¹⁹

Nebizade Hamdi Bey’e göre; söylenecekleri söylemiş bulunuyoruz. Artık laf ile geçirilecek tek bir dakikamız bile kalmamıştır. İtilaf Devletleri hakkı tasdik etmesini bilmeyeceğine göre biz almasını bilmeliydik. Londra Kabinesi’nin istememesine rağmen hakkımızı almamızın bize birçok bakımdan fayda sağlayacağı kesindi. Zaten Mudanya Konferansı’na iştirak eden Fransız ve İtalyan generallerin Paris ve Roma’dan istedikleri talimatı almalarından itibaren 48 saate yakın bir zaman geçtiği halde İngiliz generali Harrington’un İstanbul ile Londra arasında telgraf muhaberesi mevcut olmasına rağmen Londra’dan henüz bir cevap alamamış olması ve hiç bir şekilde gerekeni yapmaması karşısında sözün yine Mehmetçiğe kaldığı fikrine kapılıyordu..¹²⁰

¹¹⁹ Nebizade Hamdi, Anadolu da Yenigün, 9 Ekim 1922.

¹²⁰ Nebizade Hamdi, Anadolu da Yenigün, 9 Ekim 1922.

Nebizade Hamdi Bey istediklerini müzakere yoluyla almaya çalışan itilaf devletlerinin ve özellikle İngiltere'nin tutumlarını 'çıkılmaz yol' olarak değerlendirdiği ve İngiltere'nin zamandan kazanmak ve boğazlar meselesini ayrı görüşüp daha fazla çıkar sağlamak için başvurduğu yolları anlatan bir başka makalesinde de şunları ifade etmektedir:

"...22 Ekim tarihli bir Paris telgrafnamesi, konferansın 13 Kasım'da Lozan'da yapılması ile ilgili Paris, Roma ve Londra kabinesi arasında tam bir ihtilaf hâsıl olduğunu bildiriyor ise de Londra'dan İstanbul'a gelen, fakat bizce tarihi malum olmayan diğer bir telgrafnamede İngiliz Hükümeti'nin 13 Kasım'da Lozan'da toplanacak olan konferansın tehirini talep ettiği haberi verilmektedir. İngiltere'nin intihabadından sonraya taalluk etmek istediği ve bu hususta bazı teşebbüslerde bulunduğu da şayi olmuş idi. Bordeaux telsizi, Londra kabinesinin Fransa nezdinde böyle bir teşebbüste bulunduğunu tekzip etmektedir. Ancak bu tekzibin evvelki şayiye raci olduğu ve 13 Kasım'da Lozan'da toplanması üç Müttefik Hükümet arasında tekrar eyledikten vuku bulduğu haber verilen neticeye ait olmadığı aşikârdır. Binaenaleyh Bordeaux telsizinin telsizine rağmen İngiltere'nin sulh konferansını tehir neticesine kadar olmasa bile 13 Kasım'dan daha sonraya erteleme teşebbüsünde bulunduğu haberinin aksi sabit olmadıkça hakikate mutabık addedebiliriz. Herhalde ateş olmayan yerden duman çıkmayacağına nazaran Londra'ya atıf olunan bu arzuları henüz tamamen izhar edilememiş dahi olsa bir manaya haiz olmak icap eder. Bu haberler hiç olmasa konferansı tehir etmekte bir kısım İngiliz mahfilince olsun bir fayda tasavvur edilmekte olduğunu gösterir. Bu kadarı da bizim için pek ziyade gereklidir. Zaten daha birkaç gün evveline gelinceye kadar Lloyd George tarafından temsil edilmekte olan İngiliz siyasetinin işi sürüncemede bırakmak isteyeceği bizce malum idi. Bu hakikati öğrenmemiz için İngiltere'nin konferansı tehir ettirmek üzere teşebbüslerde bulunduğu dair haberler karşısında kalmasına lüzum yoktu. O radde de hiçbir delil olmasa bile boğazlar meselesinin bizimle akdolunacak sulhun umumi şartlarından ayrı olarak hal ve fasl edileceği hususunda on beş yirmi günden beri işittiğimiz sözler tehir arzularını vazihen ve katiyen ispata kâfi gelirdi. Bizim çıkılmaz olarak tavsif ettiğimiz yol da bilhassa işte bu yoldur. Boğazlar meselesini sulh meselesini umumi heyetten ayırmak yolundaki tasavvur ve teşebbüslerdir. Bu hakikaten çıkılmaz bir yoldur. T.B.M.M. Hükümeti'nin bu yola bir çıkılmaz sapması milleti bu derece hatalı bir yola saptırması imkân ve ihtimali yoktur. Bizim için buna muvafakat etmek hakiki bir sulha belki de senelerce vasıl olmaya niza göstermek memleketi salah altında bulunan mustahsal kuvvetlerini sayından gayr-i mahdud bir zaman için mahrum bırakmak, seferberlik masrafımızı temettüt edip gitmek demektir. Çünkü

boğazlar meselesini halletmeyen bir sulh tam ve hakiki bir sulh olamaz. Böyle bir sulh olmadıkça da biz kılıçlarımızı kınına koyamayız.

“İtilaf devletlerinin boğazlar meselesini sulh meselesinin umumi şeklinden ayırmak istemekteki görünürdeki amaçları Rusya, Gürcistan ve Ukrayna gibi devletleri sulh konferansına iştirak hususundaki niyetleri ile haklı bir vaziyette bulundurmamaktır. İtilaf Devletleri Boğazlarda bizden sonra en ziyade alakadar olan bu hükümetlere ‘siz sulh konferansına Boğazlar Meselesi için iştirak etmek istiyor musunuz? Biz o meseleyi sulh konferansında hal edecek değiliz. O ciheti ayırınca görüşeceğiz. O zaman sizinle de görüşürüz.’ diyorlar. Çünkü bu ifadeye karşı söylenecek bir söz bulunmayacak Türkiye ile dost olan bu Karadeniz hükümetlerinin konferansa iştirak talebinde ısrar etmelerinin önüne geçebilecek ve Boğazlar Meselesinin ayrıca hal olunacağı gün ki o günün ne zaman haval edileceğini ancak Allah bilir! Bekleyip durmaları temin edilmiş olarak öyle bekleye dursunlar. Türkiye de İngilizlerin elinde kendisine karşı arzu ettiği zamanda kullanacak böyle keskin bir silah bulundurmasını seyredip kalacak? Saffet ve kalbimiz vardır. Fakat saf dil değiliz.

“Rus Şuraları Hükümeti Boğazlar Meselesine dair itilaf devletlerine gönderdiği ilk notaya samimi olarak Müttefik Devletlerin hariciye nezaretlerine daha 11 Ekim’de tevdi ettiği yeni bir nota ile Paris, Roma ve Londra kabinelerinin bu garip tasavvuruna layık olduğu tarzda muhayyele etmiş bulunmaktadır. Rusya Boğazlar Meselesinin yakın şark sulhunun umumi gayeden ayrılmayacağı tasavvur olunan ikinci konferansın birinci konferansta verilecek kararların ancak tatbik ile meşgul olabileceğini binaenaleyh Rusya ile diğer Karadeniz hükümetlerinin emri vaki karşısında bırakılacağını Rusya’nın kendi iştiraki olmaksızın verilecek kararları tanımamak niyetinde olduğunu bir nota ile ilan etmiştir. Rus Şuralar Hükümeti itirazında yerden göğe kadar haklıdır. Fakat görüyoruz ki Ruslar bunu konferansta Boğazlar Meselesinin esas itibariyle hal edilecek mütalaasında bulunmak suretiyle bizden daha nikbin tavır etmişlerdir.”¹²¹

Oysa Nebizade Hamdi’nin kanaatine göre; mesele ne birinci konferansta hal edilecek ne de hızlı bir şekilde halledilebilecek girişimlerde bulunulacaktı. İtilaf Devletleri’nin gerçek amacı, işi sürüncemede bırakmaktan ibaretti. Bu durum ise bize zaman kaybettirerek düşmanlarımız karşısında zayıf düşmemize sebep olacak bir durumdu. Yapılması gereken sorunların hızlı ve birden halledilmesi idi. Bu sonuca Türk milleti’nin ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ulaşacağı kesindi ama kararlı, aceleci ve gerekirse kuvvet kullanmak

¹²¹ Nebizade Hamdi, Anadolu da Yenigün 25 Ekim 1922.

koşuluyla. Nebizade, T.B.M.M. Hükümeti'ni de bu durumu dile getirip üzerinde durmamakla suçlamaktadır. Çünkü askeri kuvvetlerimizi ve vasıtalarımızı iki üç misline çıkarıp sonuç alabilecek durumdaydık. O'nun bu durum karşısında temennisi 'müttefiklerin çıkmaz yollara saparak, sapmak isteyerek bizi bu kaynak ve vasıtalara müracaat mecburiyetinde bırakmak istememesi' idi.

2 0 1 3. Türk Zaferinin Batıdaki Tesirleri ve İngiltere'deki Siyasi Gelişmeler

Bilindiği gibi Yunanistan'ı da kullanarak çıktıkları Anadolu macerasından elleri boş dönen İtilaf Devletleri, İngiltere başta olmak üzere savaş alanında kaybettiklerini barış müzakerelerinde elde etmeye çalışmışlardı. Bunun için de çeşitli yollara başvuran İngiltere, artık Başkomutanlık Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz'dan sonra içte hükümet buhranlarıyla uğraşmaktan dışta da fazla varlık gösterememek gibi bir sonuçla karşılaşmıştı. Ancak Lloyd George, bu olumsuz duruma rağmen Yunan hayranlığının da tesiriyle işi savaş sırasında Türk ordusuna silah atan Rumların serbest bırakılmasını isteyecek kadar ileri götürür. Nebizade Hamdi Bey de yine kendi üslubuyla olayı şöyle tahlil eder:

“İstanbul'daki itilaf temsilcileri Mudanya Konferansı'nın akdinde T.B.M.M. Hükümeti'nin İstanbul mümessiline bir muhtıra vererek, Türk ordusuna karşı Yunanlılarla beraber silah atan yerli Rumların tecziye edilmesini talep etmişlerdir. İtilaf mümessilleri bu müracaatlarının 'insanperverane' bir maksatla vuku bulduğu iddiasındadırlar. Fakat müstakil bir hükümetin en iptidaisi hakkında hâkimiyet hakkı ve istiklalini bu derece açık bir mücadele ile haleldar etmeye teşebbüs eylemeyi mazur gösterebilecek hakiki bir insanperverlik tasvir olunabilir mi? Fakat garp devletleri bize karşı daima, kendilerine eğilimli bazı Hristiyan hükümetlerine karşı da arasına böyle müdahalekar bir vaziyet almakta sakınca görmezler. Biz hakkımızdaki bu zihniyeti değiştirmek bu gibi müdahaleleri artık kabul etmeyeceğimizi anlatmak için bu kadar kan döktüğümüz halde onlar davamızı muazzam bir zaferle iyice kolaylamış olduğumuzu zannettiğimiz bir sürede bu zaferimizi Mudanya Konferansı'nın terkip etmiş olmasından istifade ederek mahkemelerimizin kararlarını yok saymaya çalışmaktadırlar. Çok dikkat çekicidir ki garplılar garp medeniyetine dâhil addolunan zayıf Hristiyan hükümetleri nezdinde bunun gibi ağır değil fakat buna benzer teşebbüslerde bulunurlarken müracaat ettikleri hükümetin dâhili işlerine müdahaleyi fikirlerinden bile geçirmemekte olduklarını nezaketen olsun söyledikleri halde Hamdi Bey'e verilen notada T.B.M.M. Hükümeti'nin dâhili işlerine karışmak istemediklerini söylememişler(dir.) Ancak askeri

mahkûmlarımızın firarlarına müdahale etmek niyetinde olmadıklarını söyleyebilmişlerdir. Onlara bu cüreti verecek büyük bir hitam-ı irtikâp ettik mi acaba? Ve öyle ise ve acaba bu hatamız neden ibarettir?...

“İngiliz Generali Harrington Mudanya’dan dönüşünü takiben neşrettiği bir tebligatta, Mudanya Konferansı’nı malum olan neticeye ulaştıran başlıca iki sebep olduğunu, bunların da öncelikle İngiliz askerlerinin gösterdiği tahammülden ve İngiliz Hükümeti’nin şarkta alelade berri ve bahri kuvvetler göstermesinden ibaret bulunduğunu beyan etmiştir. Demek ki Mudanya Mukavelesi İngilizlere yeni azamet girişlik vesileleri vermiştir. Mudanya Konferansı’ndan evvel Harrington çok tatlı bir lisan kullanıyordu. Şimdi sesini üç dört perde birden yükseltti. Beş on gün sonra neler söyleyecek biliyoruz! İngiliz Hükümeti Mudanya Mukavelesi’ni akde muvaffakiyetten dolayı Harrington’la beraber İstanbul’daki mümessilini der acele ve kemal-i hararetle tebrik etmiş olduğunu da İngiliz generalinin ifa ettiği rolün ehemmiyeti ve L. George siyasetine yaptığımız hizmetin büyüklüğü hakkında bir fikir vermek üzere buraya ilaveten gıpta edilen mühim bir nokta daha var; İngiltere’de epeyce zamandan beri yeni parlamento ihtilalinden bahs olunmaktadır. Fakat L. George vaziyetini emin görmediği için işi gayri müeyyin bir müddetle tehir ediyor, munasip vaktin hululünü bekliyordu. Yunanlıların Anadolu’da uğradıkları hezimet İngiltere’de L. George’un intihabını mümkün merteye tehir etmeye çalışmasını icap edecek bir vaziyet husule getirmiş(tir.)...

“Mudanya Mukavelesi İstanbul’da çıkan Ermeni gazetelerini de pek memnun etmiştir. Ermeni gazeteleri bu memnuniyetin verdiği heyecan ile Türkiye’deki ekalliyetler meselesinden hariç bulunan yeni bir Ermeni yurdu tesisi için çalışmak zamanının artık hulul ettiğini söylemektedirler. İtiraf edelim ki malum zaferimizle tahaddis eden vaziyetin Ermenilere bile Van, Erzurum hayallerini tekrar yaşattırabilecek derecede değiştiğini biz de tahmin edemiyorduk.

“Hiçbir zaman unutmayalım ki siyasetimizin millet ve memlekete Anadolu’da kazandırdığımız muazzam zaferle mutaasup bir sulh temin edebilmesi için kat edeceği mesafe daha çok uzundur. Her ihtimale karşı hazır müteyakkız ve çok kuvvetli bulunmalıyız.”¹²²

Nebzade Hamdi Bey, L. George Hükümeti’nin istifasını değerlendirdiği bir makalesinde de bunun gerçek bir istifa değil bir suskunluk devresi olduğunu, muhafazakârların kendi başına hareket ederek O’nu tek başına bıraktıklarını, İngiltere’de savaş gibi kritik bir zamanda yalnız bir partiyle hareket etmenin mümkün olmayacağından dolayı böyle bir yola

¹²² Nebzade Hamdi, Anadolu da Yenigün, 10 Ekim 1922.

geçici olarak başvurduğunu ifade eder. Hükümeti kurduğu koalisyon da önceleri ancak 'L. George'un fırkacılıktaki mahirane manevraları sayesinde' korunabilmişti. Nebizade Hamdi'ye göre durumun tam açıklaması şöyle idi:

“Muhafazakârlar... Bonar Law'ın tesiri altında olarak 28 reye karşı 26 rey ile iki intihabada müteakiben harekete karar vermekle L. George'un isnat ettiği koalisyonu yıkmış, L. George'u mesnetsiz bırakmış oldular. Bu hareketin parlamento haricinde izhar edilmiş bir adım-ı itimat olan başka manası yoktur. Muhafazakârlar bu kadarla da kalmamışlar, yeni intihabat neticesinde kendi fırkaları ekseriyet kazandığı takdirde yeni başvekilin de muhafazakârlar arasında intihabına karar vermişlerdir. Bu kararda L. George'a karşı muhafazakârlar arasında mevcut itimatsızlığın vazih bir ifadesi demektir. Şu halde L. George'un sükûtu İngiliz siyaset-i hariciyesinde bir tahvil-i mucip olacak mı? Sualine cevap vermek için evvel emirde muhafazakârları, L. George'a karşı itaatsizlik göstermeye sevk eden sebepleri araştırmak icap eder. Bu sebepler arasında İngiltere'nin dâhili işlerine taalluk edenleri pek çoktur. Bunların bir kısmı harici siyasetle de alakadardır...¹²³

L. George Kabinesi'nin takip ettiği dış politikada kısmen Almanya'ya ve kısmen ve belki de yalnız görünüşte Rusya'ya temayül ederek müttelikleri ve özellikle Fransa'yı ihmal eden yakın şarkta da Türk hukukuna karşı bir Yunan taraftarlığına önem verilmesi, sonunun bu şekilde gelmesine sebep olarak gösterilmektedir. Fransa, İngiltere'nin bu şekilde izlediği siyasetten rahatsız oluyor, bunun da dünya barışına gölge düşüreceğini iddia ediyor olması Nebizade Hamdi Bey'in dikkat çektiği başka bir noktadır. Bütün bunlara sebep olan L. George'un siyasetten çekilmesi ise İngiliz dış politikasında köklü değişikliklere sebep olacaktır. Bu değişiklikleri isteyenler ise muhafazakârlardı. Fransız-İngiliz ilişkilerindeki bu tutumu L. George'un başvekilinin istifasına neden olmuştu. Ancak bu davranışların Türklere gösterilen tutum karşısında aynen tekrar edeceğinden Nebizade Hamdi Bey'in kuşkuları vardır:

“Yakın şark meselesi itibariyle de aynı tebdilin hâsıl olup olmayacağına gelince bu hususta şimdiden bir şey söylemek lazım gelmez ... L. George'un Türkiye'ye karşı takip ettiği husumet siyasetinin gerek liberaller gerek muhafazakârlar arasında bir hayli muhalifi olduğuna ve sabık başvekilin bu siyaseti yürütmek için istinat ettiği belli başlı kuvvet olan Yunan ordusunun İngilizlerce uzun bir müddet için kabil-i istifade olamayacak bir hale düşmüş olmasına ve L. George'u istihlaf eden Bonar Law'ın nispeten itidalperver bir şahsiyet olarak

¹²³ Nebizade Hamdi, Anadolu'da Yenigün, 23 Ekim 1922.

tanıtmakta bulunmasına nazaran L. George siyasetinin yakın şarkta aynen devam edeceğine ... Fransa ile taraftardır. İngiltere şark işlerinde de Fransa ve İtalya'dan ayrı olarak hareket etmesine muarızdır. Fransa ile İtalya'nın şark meselesindeki vaziyetleri ise malumdur. L. George zamanına nispetle oldukça vasi bir mikyasta mülhem ve mütesseir olmasını tabii görmek icap eder. Filhakika dün gelen bir telgraf haberine nazaran İstanbul'daki İngiliz mahfilinde L. George'un şarkta fena bir siyaset takip ettiğinden dolayı değil fakat münhasıran dâhili fırka münazaaları neticesinde istifa ettiği beyan ediliyor. İngiltere'nin Türkiye'ye karşı takip ettiği siyasetin değişmeyeceği anlaşılacak isteniliyormuş. Buna İngiliz mahfili bir hakikate tercüman dahi bulunmuş olsalar Türkiye'ye karşı olan İngiliz siyasetinin yarım dünden az çok fakat herhalde farklı olacağını iddia edebiliriz. Çünkü düne kadar bize karşı takip olunan siyaset hemen hemen L. George'un şahsi siyaseti idi...

“...Demek ki son İngiliz buhranı bilhassa bu mesele yüzünden ortaya çıkmıştır. Eğer L. George'un siyaseti takip edilseydi L. George'un koalisyonuna destek verenler bu siyasete istikamet verirdi... Biz yalnız o zaman İngiltere namına bize karşı izhar olunan husumetin L. George'dan mı? İngiltere milletinden mi? Geldiği hususunda katı bir hüküm verebiliriz. İngiltere yakın şark siyasetinde tahmin ettiğimiz veçhile yarından itibaren az çok bir değişiklik olsa bile bizim İngiltere'ye karşı ihtiyatlı bulunmamız icap eder.”¹²⁴

Nebizade Hamdi Bey, L. George Hükümeti'nin yıkılması üzerine ele aldığı bir başka makalesinde, Bonar Law Hükümeti'nin L. George Hükümeti'nden farklı bir siyaset izleyeceğine dair beklentilere değinir. Ancak O'na göre Bonarlaw Hükümeti'nin bu doğrultuda bir programının olmadığı ortadadır. Bonarlaw'ın 'biz sulhu tesis etmek istiyoruz, iştirakçi ve iyi niyetle bunu yapmak istiyoruz, içteki ve dıştaki sergüzeştlardan uzak durmak istiyoruz' şeklindeki sözlerinin L. George'dan farklı bir siyaset izleyeceğinin delili olarak kabul edilmesi gerektiğini savunur. Ancak yine de konuyla ilgili çekinceleri vardır:

“...Bütün bu sözler Bonarlaw ile L. George arasında umumi siyaset itibariyle oldukça uzun bir mesafe bulunduğunu gösterir. Bu farkın şark işlerine de mahsus olması tabiidir. Ancak bu farkı muvakkat addetmek zaruretindeyiz. L. George siyasetinin İngiliz milletince benimsenmediğini, İngilizlerin sulhperver olduğunu, bize yalnız yeni intihabadın neticesi gösterecektir. Yeni intihabat da başlamak üzeredir...”¹²⁵

¹²⁴ Nebizade Hamdi, Anadolu'da Yenigün, 23 Ekim 1922.

¹²⁵ Nebizade Hamdi, Anadolu'da Yenigün, 27 Ekim 1922.

L. George'un tekrar hükümet kurması halinde ise dış politikada eskisi gibi bocalamayacağını, milletinden destek sağladıktan sonra ise Türk-İngiliz ilişkilerinin hiç de iyi gitmeyeceğini şu sözlerle ifade eder:

“L. George avdet ederse Türkiye bu defa O'nu kendisine karşı belki de tanımayacak bir hale girmiş olarak bulacak. Sabık başvekil Türk'e olan husumetini, izhar için artık hiçbir zaman sınırlaması bilmeyecektir. L. George bilhassa yakın şark işlerinde bocalıyor, ileri geri gidiyordu. Fakat İngiliz milletinin ekseriyeti yeni intihabatta bütün tahminlerin aksine olarak kendisine büyük bir itimat göstererek yeni meclisi L. George ekseriyetle doldurursa bu ileri geri hareketler görülmeyecek Londra'dan bize karşı mütemadi bir husumet yağacaktır. Doğrusunu söylemek icap ederse yeni intihabat nokta-i nazarından İngiltere ile vaziyet oldukça mülhemdir... İngiltere'de kadınlara hakk-ı intihap verilmiştir. Yeni intihaba bu kısımda iştirak edecektir. Son İngiliz intihabadının ondan önceki meclislerinin de feshi üzerine 1918'de icra edilmiş idi. Yeni seçmenler, bilhassa orduya, bahriyeye, mensup ve o zaman muharip olan kimselerdir. Herhalde bunlar yeni bir amil vaziyetindedirler. Bunun içindir ki İngiliz ve Fransız gazeteleri de hal ve mevkiin her türlü farziyete müsait olduğunu tabir-i diğerle netice hususunda kati hiçbir tahminde bulunmayacağını ileri sürmektedirler.

“...Yakın şark işlerini hal ve tanzim edecek olan konferans, haber verildiği üzere 13 Teşrin-i Sani'de dahi toplanacak olsa müzakeratın bir hafta içinde hitama ermesi imkân olmadığına ve yeni İngiliz meclisi 25 Teşrin-i Sani'de icma edeceğine nazaran Türklerle akdolunacak müsalehayı İngiltere namına bu yeni meclisten çıkacak olan hükümet imza edecek hatta sulh konferansının mühim safhalarında o hükümet iştirak eyleyecektir. Böyle olunca İngiltere'deki yeni vaziyetin cereyan etmeye başlamış olan intihabat mücadelesi neticesinin bizim için ne büyük bir ehemmiyete haiz olduğu kendiliğinden zahir olur. Bu mücadele esnasında bittabi birçok nutuklar söylenecek ve L. George'nin sükûtunu intaç eden amiller bu suretle tamamen meydana çıkacaktır. L. George'nin yakın şarkta takip ettiği kötü siyasette bu meyanda layık olduğu ehemmiyetle teşrih ve tenkit olunur. Ve neticede sabık başvekilin muhalifleri kuvvetle tahmin olunabileceği bizim fazla görülebilecek ihtiyatkârlığımız bir an evvel bertaraf olunduğu takdirde iddia edilebileceği üzere ekseriyet kazandıkları takdirde şarkta sulhun süratle ve nispeten suhuletle tesis-i iadesi kabil olacaktır. Bizim istediğimiz, beklediğimiz de bundan ibarettir. Yeni İngiliz intihabadının bu neticeyi hâsıl etmesini yalnız kendi müttfikimiz adına değil cihan sulh hesabı adına da temenni ederiz.¹²⁶ Bu açıklamalar

¹²⁶ Nebzade Hamdi, Anadolu'da Yenigün, 27 Ekim 1922.

ışığında söyleyebiliriz ki Nebizade Hamdi Bey, dünya barışı açısından en büyük engel olarak L. George'u görmekte idi.

2 0 1 4. Batı Trakya Türkleri İle Yunan Esaretinden Kurtarılan Türklerin

Durumu ve Mübadele Meselesi

Türklerin Balkanlar'dan göçü 1877–1878 Osmanlı Rus Savaşı esnasında başlamış ve I.Dünya Savaşı sırasında da aralıklarla devam etmişti. Sorun Lozan Konferansının önemli konularından birini oluşturmuştu. Fakat başlangıçta nihai çözüme ulaşılmamıştı. Daha sonra Sorun La Haye Daimi Adalet Divanı'nında da çözümlenemedi. Bununla beraber 1924 yılının ortalarına kadar Türkiye'ye Yunanistan'dan 324.396 Türk gelmiş, Türkiye'den de Yunanistan'a 52.144 Rum gitmişti. Her iki devletin göçe tabi olan tarafların mallarına el koyması iki ülke arasındaki ilişkileri gerginleştirdi.1 Aralık 1926'da yapılan bir protokol de sorunu aşmaya yetmedi. M. Kemal ve Venizelos'un gayretleriyle başlayan yumuşama süreci 10 Haziran 1930'da imzalanan Ankara Sözleşmesi ile iki ülke ilişkilerinin düzelmesini sağladı.¹²⁷

Her fırsatta ve belki de kendisinin de bir Serez göçmeni olmasının tesiriyle Batı Trakya konusunda hassas davranan Nebizade Hamdi, sonuç olarak o bölgeyi, sorunlarını ve gelecekte olabilecekleri tahmin edebiliyordu. Venizelos'un, aktif siyasetten çekilmesine rağmen dış politikada Yunanistan'ın korunması görevini kendi üzerine alır almaz, Türkiye'deki Rumlarla Yunanistan'daki Türklerin mübadelesinden bahsetmeye başlaması karşısında Venizelos'un bu durumdan umduğu medeti ve Türklerin durumunu şu sözlerle tahlil etmektedir:

“... Osmanlı Hükümeti'yle bu hususta bir mukavele dahi akdetmiş idi. Mübadele esası bizce de makul ve hatta muktezim olduğundan Venizelos'un bu fikrini tatbik etmeye çalışırken tarafımızdan müşkülata uğratılması ihtimali yoktur. Hatta müşkülata uğramak şöyle dursun bizden pek ziyade destek göreceği muhakkaktır. Fakat bunun için pek mühim bir şartın mevcudiyeti elzemdir. Bu surette mübadele mıntıklarının Türklerin umumi mıntıklarına mugayyır bir tarzda tespit edilmesidir. Yunanlılar tarafından bu bapta henüz sarih bir şey söylenmemiş olmamakla beraber hiss olunuyor ki Venizelos bu defa mübadele ile bilhassa Türkiye'nin büyük bir parçasını Rumlara istifdah eylemektedir. Şimdiki İcra Vekilleri Heyeti'mizin bu hususta ne düşündüğünü bilemeyiz. Fakat biz kendi hesabımıza Türklüğün menfaatlerini mahdud olmayan bir nazarla tetkik ediyoruz. Hiç bir Türk'ün Yunanlıları bu

¹²⁷ Rifat Uçarol, Siyasi Tarih, (1789–1994) Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 557–560.

gayelerine ermiş görmek istemeyeceğine, buna razı olamayacağına, kata Umur-ı Trakya esasen taksim ve terci mübadil etmez. Baştanbaşa ve her mahallesiyle bir Türk ülkesinden ibaret bulunduğu halde her nasılsa Misak-ı Milli diye suni ve tamamen itibari bir taksime uğratılmış kalmakla buralar Misak-ı Milli'mize göre tertip olunduğu zaman nihayetsiz görülen duruma rağmen Garbi Trakya'yı da feda etmemiş, edememiş. Orada da reaya... pek kahir bir ekseriyeti teşkil eder.

“Yurtlarını terke mecbur edecek herhangi bir şeyi kabul etmek değil fakat müzakere bile etmeye imkân ve ihtimal tasavvur olunamaz. Vaziyeti mahdut bir nazarla görenler için Garbi Trakya meselesi, ciddi ve halli kolay bir mesele teşkil edebilir... Nüfus itibariyle %85'ten daha büyük bir nispetle Türk olan çiftçileri hemen münhasıran Türklerden ibaret, arazi, emlak ve her türlü şartlar itibariyle de Türklere ait bulunan Garb-i Trakya ahalisi, hiçbir sebep ve bahane ile o güzel ve faydalı memleketlerini öz yurtlarını terk edemezler ve etmezler. Türkiye kendilerini Rumlarla mübadeleye kıyam etse bile onlar vatanlarından ayrılmak istemeyecekler. Kendi memleketlerine Yunan süngüleri altında ölmeyi hicrete tercih edeceklerdir.

“Bu itibar ile Garb-i Trakya'da teşmil eden bir mukavele yapmak, Yunanlıların elinde Garb-i Trakya Türklerini zülüm altında kahretmek, canlarından bezdirmek suretiyle hicret zorunda bırakmak için endişe vermektan başka bir netice hâsıl edemez. Makedonya'nın ötesinde berisinde bulunan binlerce Türk vardır ki bunlar Yunanistan'ın Türkiye'den talep edebileceği Rumlardan herhalde fazla bir miktardadır. Biz mübadeleyi yalnız onlar için kabul edebiliriz. Çünkü mübadele onlar hakkında da bazı nokta-i nazardan faideli addolunabilir. Trakyalılar herhalde yerlerinde kalmalıdır ve hiç şüphesiz kalacaklardır. Bu ise yalnız Trakya Türklerinin değil umumi Türklüğün menafii iktizasındadır. Milletın böyle bir vazife karşısında kalması için bunu şimdiden söylemeyi kendimiz için vazife addettik.”¹²⁸

‘Ölüme Mahkûm Olan Kardeşler’ olarak tarif ettiği Batı Trakya Türkleri ve BAI Anadolu'da Yunan işgali görmüş olan Türklerin yaşadıkları zorluklara değinen Nebizade Hamdi, Yunan esaretinden kurtarılan yerlerimizdeki Türklerin yaşadıklarını ele aldıktan sonra çözüm olarak da bu insanlara yardım edecek bir komitenin kurulmasını önermektedir:

“Yunan esaretinden kurtarılan memleketlerimizde şu dakikada ölüme mahkûm gibi görünen bizim 500 000 kadar tahmin ettiğimiz Türk bugün giyecek, yiyecek ve içecekten mahrum bir haldedir... Maişetlerinin yegâne membanı teşkil eden çiftçilikleri de akamete

¹²⁸ Nebizade Hamdi, Anadolu'da Yenigün, 17 Ekim 1922.

mahkûmdur. Çünkü Yunanlılar bunların elinde ne bir saban ne bir çift civan bırakmışlardır. Kurtarılan memleketlerimizden gelen arkadaşlarımızın ve bütün yolcuların anlattıkları şeyler, yalnız yüreklerimizi ürpertecek mahiyette vukuat ve hadisattan ibaret değildir. Anlaşılan şeylerden bizim anlamamıza göre kurtarılan memleketlerimiz bugün tam manasıyla bir harabe manzarası arz etmektedir. Bu harabede bugün ameli bir hesap ile 5.00.000 aç, çıplak, meskensiz Türk herhangi bir taraftan gelecek bir muaveneti beklemekte ve ancak bu ümitte yaşamaktadır. Belki de yarından itibaren bu kardeşlerin her türlü ve tasavvur hududunu aşan feci çok feci ve çok elim hallerini nakil ve hikâyeye başlayacak, bu kardeşlerin bir an evvel imdadına koşulmasını temine çalışmak isteyecektir. Düşünülecek olursa bugün bize her Türk ferdini terkip eden büyük en mühim en müstecil vazifenin de bundan ibaret olduğu takdir olunur... Köyler, kasabalar, şehirler yakılmış, bu yıkılan Türk yurtlarının ezeli ve ebedi sacileri olan ve gömleklerine varıncaya kadar soyulmuş, onlar için, mahz-u hayat demek olan sabanlarından çift ve civanlarından mahrum edilmiştir...

“Kasaba, Salihli, Alaşehir, Aydın, Nazilli, Karahisar, Eskişehir, Kütahya, Bilecik, İzmit, Bursa ... bir çok şehir kasaba ve köylerimizde T.B.M.M. ve Hükümeti'nin çok seri muavenetini bekleyen(ler) ...o muavenet olmaksızın yaşamak kabiliyetine sahip değildiler. Bunlar hiç düşünmeksizin diyebiliriz ki ölüme mahkûm bir halde bulunmaktadır...

“Türk ordusu tarihin kaydettiği fedakârlıklar, hamasetler göstererek hain düşmanı tarumar etti. Ve çok şanlı bir zafer kazandı. Fakat biz memleketimizin tabiaten ve iktisaden en zengin bir mıntıkasında sakin olan bu 5.00.000 Türk'ü bugünkü hale göre mahkûm buldukları akıbetten kurtarmaz isek bu muazzam zaferin hiçbir manası olmayacaktır.

“T.B.M.M. Hükümeti böyle pek ciddi bir surette meşguldür. Meclis-i Ali müzakere günlerinin büyük bir kısmını bu muavenetin seri bir surette ifasını temin edecek tedabiri münakaşaya hasretmiştir... Milletın hükümet teşkilat-ı resmiyesi haricindeki maddi ve manevi bütün kuvvetlerini bu vazifenin bir an evvel ifasını temin edecek bir tarzda bir yerde toplayacak bir adım atmasına hizmet eylemek istiyoruz... Biz bu milletin bir ferdi olmak itibariyle hemen faaliyete koyulmak, kış gelmeden evvel bu 500 000 Türk'ün gayri resmi fakat hızlı bir surette imdadına koşmak mecburiyetindeyiz. Bu vazifemizi ifa etmiş olmak için de hükümetten ne yapacağını düşünmeksizin derhal hususi ve gayri resmi bir tarzda işe başlamamız icap eder. Bu tarzda işe giriştiğiniz takdirde eminiz ki yalnız memleketimizin çok cömert halkından ve yalnız İslam âleminde, Türk ve İslam âlemi haricindeki insaniyetperver muhitten de azami bir muavenete mazhar olarak harap yurtlarımızın çok muhtaç halkına vasi bir mikyasta hizmet

eylemiş olacağız. Binaenaleyh ‘Garbi Anadolu’ya Muavenet Komitesi’ namı altında bir heyetin hemen teşkil edilmesini, efkâr-ı umumiyemize, münevverlerimize teklif ederiz. Kanaatimizce kurtarılan memleketlerimizin hal ve atısını ancak böyle hususi teşkilat sayesinde tahlise muvaffak olabiliriz. Derhal işe koyulmalıyız.”¹²⁹

2 0 1 5. Lozan Görüşmelerinin Kesilmesi Karşısında T.B.M.M.’nin Alması

Gereken Tavır

T.B.M.M. Hükümeti, Lozan’a gidecek olan heyetten bazı konularda kesinlikle taviz verilmemesini istemişti. Bu konular; Siyasi ve ekonomik kapitülasyonlar, azınlıklara siyasi dengemizi bozucu ayrıcalıkların verilmemesi ve Boğazlar konusuna odaklanmıştı. Lozan’da görüşmeler başlayıp da İtilaf Devletleri Türk Heyetini sıkıştırmak ve kendi istekleri doğrultusunda barış anlaşmasına zorlamak isteyince heyet geri dönmek istemiş, görüşmelere ara verilmişti. Bu durum karşısında İtilaf Devletlerinin anladığı dilin savaştan başka bir şey olmadığını ifade eden Nebizade Hamdi, heyetimizin barışçı bir tavır takınmasını İtilaf Devletlerinin yanlış anladığını, ancak bizim açımızdan kabul edilemeyecek şartların sunulması karşısında Lozan’dan ayrılmaya karar vermeleri üzerine de telaşa kapıldıklarına değindikten sonra durumu şöyle ifade eder:

“Zannedilir ki Türkiye bir sulh muahedesini şekil ve mahiyetini her ne olursa olsun herhalde imza etmek mecburiyet ve ıztırarındadır! şu zanna göre murahhaslarımız bir inkıta ile tehdit etmenin mahut muahede projesini imza ettirmeye yeteceği gibi bir hisse kapıldılar. Fakat hakikat öyle değildi. Murahhaslarımızın sulhperverliği bir zaruret veya ıztırarın değil milletçe takip olunan esaslı gayenin şerefli bir sulha erişmekten ibaret bulunmasının neticesi idi. Heyet-i murahhasamız projeyi imzadan istikaf edip Lozan’dan hareket edince İtilaf Devletleri hallerini kısmen olsun anlamış olsalar gerekir. Fakat onlara Hatalarını anlatacak amel yalnız bu hadiseyi murahhaslarımız Lozan’da inhisar etmemiştir. Murahhaslarımız Lozan’dan ayrılırken T.B.M.M. Hükümeti de vaziyetin mahmul olduğu ihtimalleri nazar-ı dikkate alarak ittihaz ettiği tabii olan diğer kararlar sırasında İzmir ve İzmit limanlarını da ecnebi savaş gemilerine kapamış, hali hazırda bu limanlarda bulunan savaş gemilerinin çekilip gitmelerini talep etmiştir. Bu karar T.B.M.M. ve hükümetinin vaziyeti ne suretle telakki ettiği Lozan’da varılan neticenin daha doğrusu neticesizliğin işleri nerelere kadar getirmesi ihtimalini kabul eylediği

¹²⁹ Nebizade Hamdi, Anadoluda Yenigün, 26 Ekim 1922.

hususunda İtilaf Devletlerine en kati bir delil hazırlamış olduğu bizce ve bütün bir milletçe zaruri ve kati olan netice de bu delilin delalet ettiği vaziyetten ibarettir. İtilaf Devletleri heyet-i murahhasamızın pek fazla sulhperverlikle katlandığı fedakârlıklara rağmen mahut projelerinde ısrar ettikleri takdirde bizim için Misak-ı Millimizi silah kuvvetiyle tahkik ettirmeye çalışmaktan başka bir iş kalmaz. İtilaf Devletlerinin murahhaslarımız Lozan'da iken anlayamamış gördükleri bu pek kati hakikati yeni yeni anlamaya başladıklarını, murahhaslarımızın Lozan'a hareketinden ve İzmir ve İzmit limanları hakkındaki karardan sonra aldıkları tavır ve vaziyeti pek sarıh bir surette gösterir. Bir kaç günden beri alınan telgraf haberlerinden anlaşıldığına göre İsmet Paşa henüz Lozan'da iken kendisiyle görüşülebilecek bir mesele kalmadığını söyleyen İtilaf Devletleri şimdi baş murahhasımızı yarı yoldan alıkoymak, İstanbul'da müzakereye girişirmek arzusundadırlar. Harrington baş murahhasımıza Lord Curzon'un sulhu imzaya hazır olduğunu bildiren bir mektubunu verecekmiş. Fransız generaline Lozan Konferansı'nın dağılmasından bir inkıta manası çıkarmak lazım geldiğini Fransa namına söyleyecekmiş. İtilaf Devletleri, murahhaslarımızın Lozan'da aldıkları son tavır ile baş murahhasımızın henüz İstanbul'a bile gelmeden hâsıl olan bu vaziyet arasındaki fark bizce hiç de hayret edilecek bir durum değildir. Bilakis pek tabidir ve bizim Mudanya Müzakeratı esnasındaki iddialarımızın mahiyet ve esasiyetine en kati bir delildir.

“Garplılar maalesef diyelim kuvvetten başka bir şeyden anlamıyorlar. Biz milletimizi şu veya bu şekilde esarete mahkûm edecek bir sulhu kabul etmekten ise harbi ennihaye uzatmayı tercih edeceğimizi... kendimizi kendileriyle anlaşmaya muvafık olduğumuz gün mesele bitmiştir. Bu itibar ile biz Lozan Konferansı'na murahhas olarak memur edilmiş olan İsmet Paşa ile arkadaşlarının Ankara'ya gelmek üzere yola çıktıktan sonra şurada burada kalarak yeniden müzakereye girişmelerini muvafık bulmamaktayız. Herhalde T.B.M.M. vaziyetin bütün tafsilatını bir defa murahhasların lisanında dinlemeli. Lozan'da cereyan eden ahval ve hadisatın murahhaslarımızda bıraktığı intibaları öğrenmelidir. Müzakereye devam etmekten bir faide olup olmadığına yeniden müzakereye girişmenin işlerimizi bir kat daha sürüncemede bırakıp bırakmayacağına Meclis-i Ali ancak o zaman bir karar verecek ve itilaf devletlerince arzu edildiği üzere yeniden müzakere şikkını ihtiyar ederse murahhaslarımızın memuriyetini salahiyyetini teceddüt etmesi lazım gelecektir. Herhalde mukadderatımızı İtilaf Devletlerinin keyif ve heveslerine tabi tutacak, murahhaslarımızı onların arzu ettikleri zaman ve mekânda emirlerine amade bulunduracak değiliz... Heyet-i murahhasamız bir defa Ankara'ya gelmelidir. Takip edilecek hattı hareket ondan sonra tayin edilir. İhtimal ki heyet-i murahhasamızın vereceği izahat üzerine T.B.M.M. en kısa ve kestirme yolun harp olduğuna

karar verecek ve bu yolu ihtiyar edecektir. Murahhaslarımız bu ihtimalin nazarımızdan hiçbir an uzak bulunmadığına emin olmalıdır.”¹³⁰

Müzakerelerin sonuçsuz kalması ve itilaf devletlerinin, T.B.M.M.’ye karşı savaşın galibi değilmiş gibi tavır takınmaları üzerine de yazdığı makalesinde ‘Hazır Ol Cenge’ başlığını kullanmıştı ve barışın ancak bu şekilde sağlanacağına inancı kuvvetlenmeye başlamıştı. Konuyla ilgili şunları ifade ediyordu:

“Heyet-i murahhasamız Lozan’dan avdet etti. Meclis dün hafi bir celse akd eyledi. Vaziyetin kati olarak tavzih ve tenevvür etmesi için bu kadarı bittabi kâfi değildir. Herhalde bir karara vasıl oluncaya kadar daha birkaç gün geçmesi ve nihayet efkârı umumiyemizin, milletin de cereyan eden ahval ve hadisattan ittihaz edilmek istenilecek kararlardan haberdar edilmesi lazım gelir. Mamafih önümüzdeki şu birkaç gün zarfında neler cereyan edecek olursa olsun bizim şimdiden söylemekte muhterem karilerimizin bazı düşüncelerini tedain nokta-i nazarından faide gördüğümüz bir şey vardır. O da bize göre Mudanya Müzakeratı’yla hâsıl olan vaziyet ve bu vaziyeti takip eden ve tabii fırsat düştükçe serd ettiğimiz fikir ve mütalaalar şu dakikada zerre kadar değişmemiş bulunduğundan ibarettir. Dün maatteessüf olduğumuz hususat hakkında bugün aynı teessür ve teessüfü hissetmekte dün şayanı tenkit gördüğümüz isal ve hareketi bugün de aynı derecede ve belki daha yüksek bir nispetle şayan-ı tenkit muhitinde görmekteyiz...

“Şurada bizden daha açık ve daha vazih bir ifade talep edenler bulunursa onlara da deriz ki asgari mutalep milletimizin mümkün mertebe süratle elde edilmesini istiyorsak harbi kuvvetli bir ihtimal olarak kabul etmek, ona göre hazır bulunmak mecburiyetindeyiz. Bu bizim harp istediğimiz Lozan inkıtai veya talikinin harbe muttehir olmasını zaruri addetmekte olduğumuzu katiyen tazmin etmeyiz. Milli davamızın yeniden kan dökülmeye mahal ve meydan kalmadan muvaffakiyetli bir neticeye ihtirazı için dahi harbe hazır bulunmasına her zamandan ziyade kuvvetli olmamız kuvvet ve kudretimizi son zamanlarda emsalini gördüğümüz bazı tereddütane hareketlerden suret-i taliyede ihtiraz etmemiz lazım gelir. Katiyen eminiz ki mecliste cereyan edecek olan müzakereler bütün Meclis-i Aliye’nin aynı nokta-i nazarı kabul etmekte olduğunu bundan sonra tarafımızdan rıza gösterilebilecek hiçbir fedakârlık olmadığı kanaat-i katiyesine bulunduğu yeni fedakârlıklar ihtiyar etmektense harbi tercih etmeyi menafii aliyeye daha muvafık bulunduğunu gösterecektir. T.B.M.M. sulhen istihali kabil gayeler için harp etmeyi arzu etmeyiz. Fakat bu gayelerin sulhen elde edilmesine

¹³⁰ Nebizade Hamdi, Anadolu da Yenigün, 16 Şubat 1923.

imkân bırakılmak istenilmezse yeni bir harp fedakârlığına katlanmayı zerre kadar mahzurlu göstermek şöyle dursun bilakis bir vazife telakki eder. Aksi takdirde milletin arasına mümanaat etmiş yüz binlerce şehidimizin ruh-u mübareklerini rencide etmiş olur.

“Hülasa kati karar günlerinden belki henüz biraz uzağız. Fakat o günlerde olduğu gibi şimdi de dün ve evvelki gün olduğu üzere lategayyır hareketimiz şu olmalıdır: “Hazır ol cenge eğer istersen sulh ve salah”¹³¹ Görüldüğü üzere İtilaf Devletleri’nin samimiyetsizliği O’nu barışla ilgili olarak karamsarlığa düşürmektedir. Dolayısıyla da çare savaş günlerinden sonra nasıl dikkate alınmışsak bu yolu tutmakta yatmaktadır.

2 1. Yenises Gazetesi ve Nebizade Hamdi Bey

2 1 0. Yenises Gazetesi’nin Kuruluş Süreci ve Amaçları

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın muhalefetine karşı Atatürk’ün de teşvikiyle Yenigün’ün yerine Cumhuriyet Gazetesi, Yunus Nadi, Zekeriya Sertel ve Nebizade Hamdi tarafından on bin liralık üç eşit ortaklı olarak kurulmuştur. Ancak ekonomik sıkıntılar geçiren gazetenin sermayesi artırılmak zorunda kalınca önce ortaklardan Nebizade Hamdi daha sonra da Zekeriya Sertel ayrılır.¹³²

Şeyh Sait İsyanı’ndan sonra Zekeriya Sertel’in çıkarmakta olduğu Resimli Ay Dergisi’nde Cevat Şakir’in (Halikarnas Balıkcısı) ‘asker kaçakları nasıl asılır’ başlıklı yazısından dolayı yargılandıkları esnada yakınlarındaki insanlardan biri de Nebizade Hamdi Bey’dir. Sertel ve Cevat Şakir bu yazıdan dolayı Ankara İstiklal Mahkemesi’ne getirildiklerinde, Polis Müdürlüğü’nün nezaretinde buldukları zaman Sertel, çocukluk arkadaşı Nebizade Hamdi’yi çağırmıştır. Zekeriya Sertel, Nebizade Hamdi Bey’in yarım saat sonra gelip dışardan seslenerek bir isteği olup olmadığını sorduğunu, istedikleri yatağı ertesi sabah getirebildiğini ifade ediyor. İstiklal mahkemesinde çalışan arkadaşından Ankara’ya niçin getiriliğini öğrenmesini ister. Daha sonra yanına gelen Nebizade’nin suratının asık olduğunu, yüzüne bakacak cesareti olmadığını, suçlunun sanki kendisiymiş gibi üzgün durduğunu ve aralarında şöyle bir konuşmanın geçtiğini ifade ediyor:

-“ ‘Kardeşim dün İstiklal Mahkemesi üyelerini yemeğe çağırdım. Beraber yedik içtik, senin durumunu sordum sana kötü bir haber getirdim ama üzülme sakın’

¹³¹ Nebizade Hamdi, Anadolu da Yenigün, 22 Şubat 1923.

¹³² Nadir Nadi, Cumhuriyet, 27 Eylül, 2003; Sabiha Sertel, Roman Gibi Anılar, Ant Yayınları, İstanbul 1969, s. 92.

-‘Söyle bir an önce ne söyleyeceksen’ deyince Nebizade başını eğdi gözleri dolu doluydu. Mırıldanır gibi dudaklarından şu kelimeler döküldü:

-‘Seni asacaklar kardeşim’ ancak daha sonraki günlerde yanlarına gelerek:

-‘Hiç korkmayın sizi idama mahkûm edecekler, ama asmayacaklar, affedecekler’ der.”¹³³ Cevat Şakir, Nebizade Hamdi Bey’in olayın iç yüzünü bildiğini ve ‘iyi bir müjde getirenlere has tan yeri uyanmasını andıran bir gülümseme ile geldiğini’, Z. Sertel’e de Cevat Bey’e haksızlık oldu dediğini Mavi Sürgün adlı kitabında dile getirir.¹³⁴

Zekeriya Sertel’in Sinop’ta kalebentliğe mahkûm edilmesinden sonra Resimli Ay’ın ortağı Suudi Bey’in mahkûm birinin dergi çıkarmamasından yararlanarak derginin hisselerini üzerine almak istemesi üzerine Resimli Ay’ın hisselerini Nebizade Hamdi üzerine aldı. Suudi Bey derginin Resimli Ay adıyla çıkamayacağını kanuna dayanarak iddia etmesi üzerine derginin adı Sevimli Ay’a çevrildi.¹³⁵

Bunun ardından 1926’da Nebizade Hamdi Yenises’i çıkarmaya karar verir. Bu gazetecilik serüvenini hiç uzatmadan O’nun ifadelerinden öğrenelim:

“Tabii Atatürk’e önceden haber verdim, hatta izin istedim. Borç harç, kredi bütün imkânlarımı topladım ve gazeteyi çıkarmaya başladım. Yazarlarımın arasına Ahmet Şükrü Esmer’i ve Ethem İzzet Benice’yi de almıştım Yalnız İnönü, Ahmet Şükrü’nün yazmasını men etmiş, ben de kalktım kendisine gittim. ‘Paşam ben gazete çıkarıyorum Ahmet Şükrü Esmer’i de çalıştıracağım O’nu sen yazı yazmaktan men etmişsin’ dedim ‘O kadar önemli mi?’ diye cevap verdi. ‘Önemli kültürlü bir insan, kıymetli bir yazardır’ deyince ‘pekâlâ öyleyse’ diyerek izin verdi. Gazete biraz reklâmların sayesinde her halde biraz da gazetecilik bilgimden oldu, çok iyi satışa başladı. Bu iş böyle giderken O da ne düşündüyse Millet isimli bir gazete çıkarttırmaya başladı ve benim yazarlarımdan Ethem İzzet Benice ve Ahmet Şükrü Esmer’i de Millet’e aldı. Her nedense Millet başarılı olmadı.”¹³⁶

İlk sayısını 25 Şubat 1926 Perşembe günü çıkaran Yenises Gazetesi, 17 Ocak 1927’ye kadar yayım hayatını sürdürmüştür. Gazete günlük; hafta içi üç, hafta sonu üç, bazen de dört nüsha olarak Tevhid-i Efkâr Matbaası’nda¹³⁷ çıkarılmıştır. Yenises’in çıkış amacını ilk

¹³³ Zekeriya Sertel, a.g.e., s. 129.

¹³⁴ Cevat Şakir, Mavi Sürgün, Yükselen Matbaası, İstanbul 1999, s. 49.

¹³⁵ Sabiha Sertel, a.g.e., s. 113 ve 118.

¹³⁶ Ülkümen, a.g.e., s. 48.

¹³⁷ Şapolyo, a.g.e., s. 235. Goloğlu bu matbaanın İkinci gurup üyelerine ait olduğunu yazmaktadır.1925’te İstiklal Mahkemesi’nin tutukladığı kişiler arasında Tevhid-i Efkâr’ın Sahibi Velid Ebüzziya’da vardı. Nebi zade Hamdi, kişisel ilişkilerle siyasi ilişkilerinin ayırt ederek bu olayların dışında kalmayı başarmıştır. Ancak daha sonra

sayısındaki baş makalesinde Nebizade Hamdi Ülkümen, okuyucularına; M. Kemal'in Cumhuriyet Devri medeniyetini oluşturmada yeni zihniyetteki basının önemini vurgulayan sözlerini verdikten sonra başlar. Bu amacı gerçekleştirmek üzere çıkarılacağı ifade edilen gazetenin diğer amaçlarını ve yapmayı planladıklarını özetle açıklar:

“Gazete Öncelikle Cumhuriyetçi ve milliyetçidir. Türk’e Türk Milleti’ne Türk Cumhuriyeti’ne zararlı olan her şeyin dâhili ve harici her müessesenin düşmanıdır. Türklüğü seve seve iftihar ile söylemek fırsatını bulalı çok zaman olmadığı için ne yapılsa azdır. Diyebiliriz ki Cumhuriyetçi olmamızın sebebi de milliyetçiliğimizdir. Cumhuriyetçiyiz çünkü asil Türk’ün aziz Türkiye’mizin selameti bundadır. Milletimizin medeni milletler arasında layık olduğu yeri ancak Cumhuriyetçilikle temin etmesi mümkündür. Aynı zamanda biliriz ki Cumhuriyet idaresi fazilet idaresidir. Türk ise faziletin ta kendisidir.

“Yenises halkçıdır. Çünkü halkçılığı cumhuriyetçiliğin gittikçe ilerlemesi için en esası sebep kabul eder. Yenises halkçılığı da halkın içine girmek her sınıf halkın arzu ve ihtiyaçlarıyla doğrudan doğruya temas etmek diye anlar. Böyle olduğunu da delillerle gösterecektir. İdaremi şimdilik biri Karagümrük’te diğeri İstanbul’da olmak üzere şimdilik iki şube açmıştır. Yenises’i oluşturacak arkadaşlarımızı kitleler halinde oturan tamamen mutavassıt sınıfa mensup halktan her hangi bir ihtiyacı için sesini çıkarmak beyanat vermek isteyenleri buldukları yerde dinleyecek dertlerine derman bulmaya çalışacaktır. Yenises’in hususi doktoru halkın muayyen günlerde şubelerimize müracaat edecekleri mecanen muayene edecek şubelerimize gelemeyen biçarelerin ayağına kadar gidecek ızdıraplarına çare olacaktır.

“Türk milletinin mühim mümtaz bir kısmını ordu mensupları teşkil eder. Yenises Cumhuriyet’imizin bu kahraman muhafızlarına da bilhassa faideli olmayı düşündü ve salâhiyettar bazı zevatların bu hususta yardımını temin etti. Türk milletinin muhterem mensupları Yenises’te hemen her gün kıymetli muharrir bir askerinin seve seve yapacakları bir mukabelesini bulabileceklerdir. Askeri haberler ilgili sütunlardan takip edilebileceklerdir.

“Ticaret ve iktisada çok ehemmiyet vermemiz aralarında ihtisaslarından dolayı birkaç arkadaşımız Yenises ziraat işleriyle de meşgul olacaklardır. Çiftçilerimizin rehberi dert ortağı olmaya çalışacaklardır.

değineceğimiz gibi Yunus Nadi’nin de aralarında bulunduğu bir yargılanma esnasında Reisi Cumhur’a hakaret gerekçesiyle kendisine dava açılacak ama beraat edecektir. Bkz. Goloğlu, Devrimler ve Tepkileri, s. 65 ve 69.

“Mektepli gençlerin ders saatlerinden artan vakitlerinde zihinlerini yormadan mütaalarla meşgul olmalarını temin için bir mektepliler sütunu açıyoruz. Diğer amaçlarımızı okuyucularımızı şimdiden yormamak için sayıp dökmeceğiz...”¹³⁸

Görüldüğü gibi gazete okuyucu olarak geniş bir kitleyi hedef almıştı. Atatürk’ün gösterdiği hedefe uygun olarak hemen her kesimin aydınlatılmasında ve inkılâpları yerleştirmede etkili bir araç olarak düşünülüyor ve bu amaca odaklanıyordu.

2 1 1. Nebizade Hamdi Beyin Yenises Gazetesi’ndeki İç Politika ile İlgili Baş Makaleleri

2 1 1 0. Muhalefet Partisi ve Mustafa Kemal’e İzmir Suikastı

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk muhalefet partisi, 17 Kasım 1924’te Kazım, (Karabekir) Ali Fuat, (Cebesoy) Refet (Bele) ve Rauf (Orbay) tarafından kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’dır. M. Kemal çok partili sistem, cumhuriyetin bir gereği olarak gördüğü için bu partinin kurulmasına öncülük etmişti. Ancak daha sonra cumhuriyet ve inkılâp karşıtlarının toplandığı bir parti olmaktan kurtulamamıştı. Partinin genel sekreteri Ali Fuat Bey, verdiği demeçte; ‘gericiliğe yardım ettiğine dair bazı iğnemeler’ olduğunu ancak partinin meşru yollarla muhalefet ettiğini dile getirdi.¹³⁹ Ancak İstiklal Mahkemeleri, İzmir Suikastı’na teşebbüs edenlerin aynı zamanda da partiyle alakası olduğunu tespit ettiği için partinin kapatılması söz konusu olmuştu. Mahkeme ayrıca davayla ilgisi olduğu düşünülen ve partinin kurucularından olan Kazım Bey’i (Karabekir) sonuç olarak suçsuzluğuna karar vermişse de yargılamıştır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Nebizade Hamdi, bu olaylar esnasında Ankara’da olayların tam içinde biri olarak muhakemeleri takip etmektedir. Kendinin de ifade ettiği gibi olanlar O’nun üzerinde pek elim bir tesir bırakmıştır. O’na göre bu suikast girişimi hükümeti devirmeyi amaçlayan, İttihatçılık anlayışının bir ürünüydü ve bu açıdan Kara Kemal, Abdülkadir, Şükrü, Ziya Hurşit, gibi İttihatçıların halkın nazarında suçlu olmaktan kurtulamayacakları bir gerçektir. Durumu, İttihat ve Terakkicilerin yıllarca ülke yönetimini istismar ederek kendi menfaatleri için kullanan bir düşünceye sahip olarak hangi mantıkla tekrar hükümet kurmaya kalkıştıklarını sorguladığı makalesinde şunları ifade eder:

¹³⁸ Nebizade Hamdi, Yenises, 25 Şubat 1926.

¹³⁹ Goloğlu, Devrimler ve Tepkileri, s. 131–132; Stanford j. Shaw - Ezel Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, C. 2, E Yayınları, İstanbul 1983, s. 451–452.

“Kararın ne şekilde tecelli edeceği bizce bittabi meçhuldür. Milli mücadelemizin iptidasından beri muhtelif şekil ve suretlerde devam edip gelen gizli ve aşikâr faaliyetlerin suikast ve tegallib-i hükümet teşebbüsleriyle olan alaka ve irtibatı derecesini bize ancak muhakeme heyetinin nihai kararı gösterecektir... Vaziyet kanuni nokta-i nazarından değil de vicdan ve ahlak itibariyle tetkik edilince şimdiden ve derhal bir fikir vermekte tereddüt olunamaz. Dokuz maddelik mahut İttihat ve Terakki programının tertibi kanunen, başlı başına bir cürüm teşkil etmesi bile mertebeleri için herhalde bir seyir, kapkara bir leke teşkil eder. Milli mücadele esnasında, bata Enver olmak üzere bir takım eşhasın milli hükümet ve orduyu tehlikeli bir surette işgal ettikleri, milletin başına memleket dâhilinde de müthiş bir gaile çıkarmak istedikleri ve bu gaile uğrunda mütemadiyen meşgul oldukları artık tetkik edilmiş bir hakikattir... Böyle bir programı tertip ve tanzimini düşünmüş ve kendilerine iş edinmiş kişileri... milli mücadele senelerindeki caniyane ve hatta hainane faaliyetlerin bir safhası olarak tetkik ve muhakemeye lüzum yoktur. Milletın düşmanı ve dün topraklarından kovmak, istiklalini temin etmek üzere dişiyle tırnağıyla didindiği bir sürede İttihat ve Terakki namını şahsi hırslarının tatmini hususunda bir cinayet aleti gibi kovalamak üzere uğraşanların Şişli İcmaları’na takaddüm eden bütün faaliyetleri bir an için yok farz edilse dahi bu programın tertibi millet ve memlekete karşı vicdanen ve ahlaken bir cürüm teşkil etmeye kâfi idi... Programın mertebeleri her şeyden evvel bir sahtekârlık ve irtikâp eylemleridir. Fazla olarak umumi harp ve mütareke seneleri liderlerinin, hükümet adamlarının iyi bir İttihat ve Terakki programıyla siyaset sahasına çıkabilmeleri için hicap ve hayâ denilen meziyetlerden hiç nasiptar olmamaları icap ederdi. Zamanın hükümet ve fırkası için herhalde mucib-i şeref olmayacak bir surette iştirak edilen umumi harbin idaresi tarzından, son harp senelerindeki suiistimallerden mütevellit münevvi mesuliyetlerden sarf-ı nazar ortada elim ve feci bir malubiyetin intaç ettiği matemli bir mütareke onu takip eden vaziyetler vardır ki yalnız bunların bugün maznun sandalyesinde veya firar halinde olan efendilerin... bir daha siyasete tövbe etmelerini temine kafi idi.

“Harb-i Umumi mağlubiyetinden sonra bu efendilerin Türk milletine artık ibdiyaen mahvolmuş Türk vatanına, itibarı esarete düşmüş nazarıyla baktılar ve o vaziyetten sonra hiçbir şey yapmak imkânı olmadığına kanaat getirerek can kaygusuna düştüler ve kaçtılar. Ve arkalarında teşkilat namına, milli bir müdafaa vasıta, alet ve kudreti namına hiçbir şey, hiçbir para bırakmaksızın! ...Bizden sonra tufan dediler ve kaçtılar. Evet, onlardan tufan oldu. Fakat bu tufan onları tahmin ettiği tufan değildi ve Türk milletini, Türk vatanını değil, düşmanı, düşmanları boğdu. Bu mesut neticeden efendilere de birçok hicap hususu düşürdü. Fakat ne

gezer, onlar utanacak, bir de yine siyaset yapmaya kalkışmışlar; Gizli gizli çalışmışlar, memlekete hâkim oldukları zaman bir rayiş görmemişler de bu millet sözlerine inanacakmış gibi programlar yapmışlar. Hem de liderleri buldukları İttihat ve Terakki namına! Maznunlardan bazılarının bu programı tertip ettiklerini, mahkeme karşısında sarahaten itiraf ettiklerini görünce doğrusu onlar namına biz utandık...

“Bu programla suikast ve tegallib-i hükümet teşebbüsleri arasındaki münasebet ve irtibatın derecesi şu dakikada bizce tamamen malum değildir... Bu programın mürettepleri müthiş bir ahlak cürümüyle şimdiden mahkûmdurlar. Bunların bir kısmı mahkeme sonunda beraat kazansa bile Türk milleti nazarında daima mahkûm vaziyette kalacaklardır...”¹⁴⁰

Muhalefet Partisi'nin kurucularından Rauf Bey de Nebizade Hamdi'nin ilginç ifadelerinden payına düşeni alacaktır. Zaten Meclis'in gizli oturumunda da kendisini Lozan Anlaşması sırasında gösterdiği yumuşak tavırdan dolayı eleştirmemiş miydi? Burada çok ilginç olan bir konu Rauf Bey'in savaş devam ederken İngilizlerle girdiği diyalogdu. Towshend'in hatıratında yer alan kısmı aktardığı ve Rauf Bey'i bazı önemli bilgileri dışarı sızdırmakla suçladığı makalesi şu ifadelerle yer veriyordu:

“Efkâr-ı umumiye nazarında... mahkum olanlardan biri... şimdi firar halinde bulunan... meşhur kaptan, hamidiye süvarisi, Mondros Mütareke kahramanı esbak baş vekil Rauf Bey'dir... İnkılabı ve memleketi sahte caniyane bir surette istifade ederek zehirlemek isteyenlerin... bu ve emsali şahısları olduğu gibi tanımak ve tanıtmak hepimiz için bir vazifedir.

“Hamidiye sergüzeştiyle kendisine büyük bir şöhret temin etmiş ve bu sayede Talat Paşa merhumu istihfaf eden İzzet Paşa Kabinesi'ne Bahriye Nazırı olarak girmiş... Anadolu'ya pek elim ve feci şartlarla akdolunan mahut Mondros Mütarekesi'nin bütün günahını omuzlarında taşıyarak geçmiş idi.

“Umumi harbin daha o zamandan temin etmiş olan neticesine göre ne İngilizlerle Mondros'ta ne de itilaf devletlerinden herhangi biriyle başka bir mahalde galibane bir mütareke akdetmek tabii mümkün olamazdı. Fakat boğazlar henüz açılmamış idi. Şurada burada iyi kötü olan mukavemet göstermekte ... harp etmekte bulunan kuvvetlerimiz vardı. Bu vaziyete nazaran düşman devletlere memleketin diledikleri noktasını diledikleri zaman işgal etme hakkını veren maddenin ihtiva ettiği derecede ağır ve bilahare memleketin başına birçok musibetler getiren şartlardan arı bir mütarekename imzalamak pek mümkündü. Rauf kaptan o zaman oynadığı masum rollerle bu imkânı bizzat salbetmiştir... Küt'ül Amara esiri

¹⁴⁰ Nebizade Hamdi, Yenises, 21 Ağustos 1926.

Towshend'in hatıratında mütarekeden bahseden kısmında Rauf Bey'in mütarekenin akdi hususunda ne derecede müessir olduğunu izah etmektedir... Bilerek hıyanet işlemiş olmasa bile herhalde vatani bir cinayet terkip eylediğini hükmetmekte tereddüt edilemez. Hatıratın bu kısmından birkaç satırı şuraya nakledeyim:

'Rauf Bey... İstanbul'da mevcut iki fırka-i siyasiye beyninde muharebe-i dâhiliye ihdasına çalışmakta olduklarını ve böyle bir fırsattan bi'l istifade harp gemileriyle ve filosuyla mevki-i hâkim olmak istediklerini söyledi.'

"...Harp fiilen devam etmekte idi. Almanlar resmen müttefikimiz bulunuyorlardı. Boğazlar daha açılmamıştı. Buna rağmen Rauf Bey bazı esrarını ifşa ederek memleketin dâhili halini zayıf gösteriyordu. Kaptan efendi bu kadarla da kalmamış, askeri vaziyetimiz hakkında Towshend'in her halde, memleketi hesabına pek ziyade istifade edeceğinden emin olarak büyük bir memnuniyetle dilediği bir hayli malumat vermiştir. Yine Towshend'i eşhad edelim;

'Rauf Bey bana harbin henüz sükûn etmediğini, fakat İngilizlerin yaklaşmakta olduklarını ve şehre bila mukavemet girebileceklerini söyledi ve dedi ki biz mukavemet etmiyoruz, zira Almanya'nın 85 000 askerine karşı koyacak 25 000 neferiz bu kadar. Üç ordumuzdan (8,7,4) Birinci ve Sekizinci Ordu mahv veya esir olmak ve yalnız dördüncü ordunun bakayasısı kalmıştır. Firar büyük miktarda olup Suriye'de İngilizlerle olan sol muharebatta kıtamızın kısm-ı azamı kaçmıştır ve harp etmek istememektedir.'

"Bu ifşadın sarih ve kati bir namı vardır: Hıyanet-i harbiye! Kaptan Bey'in bu hıyaneti kasten irtikat ettiğini eda etmeyelim fakat bu ifşaattan sonra daha müsait şartlarla mütareke akdetmek nasıl mümkün olurdu ve bunun... ağır bir mesuliyeti yok mudur? Varsa bunun günahı Rauf Bey'in omuzlarına yüklenmiş değil midir?

"Esbak başvekil bu suretle Mondros'tan başlamış olan rollerine Anadolu'ya geçtikten sonra da devam etmiş kâh büyük gazinin yolu üzerine kâh bütün bir husumet cihanına karşı Türk'ün hakkını müdafaa ile uğraşmakta bulunduğu surelerde bile İsmet Paşa'nın önüne müşküller manalar çıkarmak istemiş,¹⁴¹ her inkılâp ve teceddüt hamlesini durdurmak veya çürütmek için elinden geleni yapmıştır... Sabık Erzurum Mebusu ve İkinci gurubun lideri H. Avni Bey daha iki üç gün evvel mahkeme reisinin, pek yerinde bir sualine cevaben: ... 'Rauf Bey bizim gruba karşı da tıpkı birinci gruba karşı olduğu gibi hareket eder, bize de çok güler yüz gösterirdi. Fakat biz inanmazdık ki...' diyordu. Rauf Bey o zaman birinci guruba mensup idi ve bu gruba isnat eden bir Heyet-i Vekile'nin riyasetinde bulunuyordu.

¹⁴¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Nurer Uğurlu, Gizli Belgelerle Rauf Orbay-İsmet İnönü Kavgası, I.Perde 1922, Özgün Yayınevi, İstanbul 2005.

“...Canik Mebusu Emin Bey de İkinci Büyük Millet Meclisi'nin ilk senesinde, Terakkiperver Fırka'nın teşkiline rastlayan sıralarda Rauf Bey'in kendisini yeni teşkil edecek muhalefet fırkasına girmeye teşvik ettiğini ifade etmiştir. Hâlbuki o zaman Rauf Bey, Halk Fırkası'na mensup idi ve fırkaya samimi suretle merbut olduğunu herkesi inandırmak için birçok diller döküyor, namusuyla teminat veriyordu.

“Öğreniyoruz ki Kara Kemal, bazı paşaların da teşkil edilecek bir muhalefet fırkasına gireceklerini temin eden, hatta Canbolat'ı Kara Kemal'le muhalefete meyyal eşhas arasında tavassuta sevk eyleyen de Rauf Bey olmuştur...

“...Birçok tecrübelerle rağmen Rauf'un Reis-i Cumhur hazretlerinin hayatına suikast teşebbüsünün başından sonuna kadar kanlı katil canilerle beraber olacak derecede düşmüş olacağına ihtimal vermek istemeyenler çok idi. Kara Kemal ve Kara Kemal'in diğer alet ve vasıtalarıyla olan münasebetlerinin tezahür eden şekline nazaran bu yalancı pehlivanın suikast teşebbüslerinden yalnız haberdar olmakla kalmadığına, mürettepleri ve canileri teşvik ettiğine artık hiç şüphe edilemez. Hatta ilk Ankara suikast teşebbüsüne Rauf Bey tarafından gösterilen zahiri muhalefetin de münhasıran Sabit Bey'in telaşından mütevellit olmadığını, teşebbüsün hükümetçe haber alındığından şüphe ve endişeye düşmesinden ileri geldiğini tespit etmek dahi, o günlerde meclisin bir odasında bir zat ile arasında cereyan eden bir muhavere dalaletiyle mümkün olmuştur.

“Tam Ziya Hurşit ile Arif'in ve diğer cinayet arkadaşlarının Ankara'da pusu mevki aramakla meşgul oldukları sıralarda bir gün, o zat-ı muhterem muhalefetinin bazı faaliyetlerinden latife tarzında bahsederken Reis-i Cumhur hazretlerinin hayatının memleket için hiçbir mikyas ile ölçülemeyecek derecede büyük bir kıymet ve ehemmiyeti olduğunu da bilhassa beyan etmiş ve ona karşı tecavüzü hatıralarından dahi geçirecek olanlar hakkında Türk milletinin pek amansız hareket edeceğini... tesadüfen söyleyivermiştir. Rauf Bey'in keramet kabilinden sarf edilen bu sözler karşısında aldığı tavır ve vaziyetin manası ancak İzmir suikast ve teşebbüsü meydana çıktıktan sonra nazar-ı dikkate celp etmiş, bu safiyane ifadelerin Rauf Bey'i pek pek mütevazı bir vaziyete sevk ettiği, asabi asabi birçok teminat verdiği de ancak o zaman hatırlanabilecektir. İşte ... bazı safdilleri de uzun müddet aldatmaya muvafık olan Rauf Kaptan'dır. Yalancı pehlivan milli mücadele zarfındaki kap kara sergüzeştinin küçük bir hülasası!

“İkinci Lozan muahedelerinin B.M.M.'de pek şiddetli akisleri tevellüt ettiği günlerden birinde çok hareketli hafi bir müzakere esnasında Baş Vekil Rauf Bey'le Musul Meselesi hakkında şahsi bir mülâhaza serdettik... Musul sulhunun akdi ve imzasından sonra olsun

nihayet Türkiye'ye iade edilmediği takdirde alma silahı olup İngilizlere karşı –icap ederse tek başına !- mücadele etmezsem dünyanın en namussuz adamıyım demişti. Musul Meselesi halledildi, şimdi Rauf Bey kendileriyle mücadele edeceğini söylediği milletin arasındadır...”¹⁴²

Nebizade Hamdi, Suikast ve hükümeti ortadan kaldırma teşebbüslerinin bir başka yönü olarak dışarıdaki bağlantılarına dikkat çekmektedir. Bunlara Suriye ve Irak hudutlarımız civarından başlayarak, Romanya'ya sonra Fransa'ya ve İngiltere'ye kadar birçok memleketlerde tesadüf olunabileceğini, bu hainlerin bir taraftan yabancı hükümetlere hizmet edip, alet olurken diğer taraftan onların maddi ve manevi yardımları ile memleket dâhiline de el uzatarak sınırlarımız içinde de cürüm ortağı bulmak, teşkilat vücuda getirmek için uğraşır durduklarını düşünmekte idi. Son zamanlardaki olaylar da dâhil ve hariçteki fesatçıların birbirinden tamamıyla haberdar olarak hareket ettiklerini ortaya koymakta idi. Bunun en açık delili olarak İzmir ve Ankara muhakemeleri dolayısıyla dış basında Türkiye aleyhinde verilen haberlere dikkat çekmektedir. Bunların bir kısmı Türkiye işleriyle hiçbir zaman ilgilenmeyen, daha ziyade mali menfaatler arkasından koşan gazetecilerdir; Bir kısmı da eskiden beri Türk düşmanı olmakla bilinenlerdi. Daha garibi, Türkiye'de asri bir idare tesis edilemeyeceği iddiasında bulunarak Genç Cumhuriyeti yıkmaya çalışmalarıydı. Bu olayla ilgili Nebizade Hamdi'nin tahlili şöyledir:

“...Dâhildeki fesat şebekesinin hariçteki unsurları cürüm ortaklarına son bir yardımda bulunabilmek üzere dehşetli bir faaliyete girişmişlerdir, ... icap eden yerlere para dökmekte, lazım olan yerde hile ve desiselerini kullanmakta...”

“...Ankara İstiklal Mahkemesi, milletin ibret-i vahdeti gözleri önüne çok feci hakikatleri ileri sürmüştür. Bu muhakemeler neticesinde Türk milleti, bütün bir vakit kendi mukadderatına hâkim olan küçük bir zümrenin siyaset ve idare namına ne haileler oynadığını görmüş ve fazla olarak bunlardan bir kısmının da kendi sükûn ve selametine düşman kesildiğine kanaat getirmemiştir...”

“...Hariçteki düşmanlarımızın dâhildeki sükûnumuzu ihlal için beyhude uğraşmakta ve bu hususta hakikaten bir şey mamul ediyorlarsa boş yere ümide kapılmaktadırlar. Türkiye'de hiçbir sebeple bir ihtilal vukuuna zerre kadar imkân ve ihtimal yoktur. Buna evvela milletin akl-ı selimi, idraki manidir...”

“İkinci manada, cumhuriyet hükümetinin kuvvet ve kudretidir ve nihayet bir Türk ordusu vardır ki Türk Cumhuriyet ve inkılâbı için ne demek olduğunu bir istinatgâh teşkil

¹⁴² Nebizade Hamdi, Yenises, 22 Ağustos 1926.

ettiğini gören gözler pek iyi takdir eder... Bu propagandaların hiç olmazsa Türk milletini bir kat daha teyakkuza sevk etmek gibi bir faidesi vardır... O kadar.”¹⁴³

Geçmişte mesul gördüğü siyaset adamlarının tekrar siyasete atılmalarını, hiçbir şekilde mazur görmeyen Nebizade Hamdi, milleti uzun ızdıraplardan, geçirdiği pek büyük ve dehşetli tehlikelerden sonra biraz nefes almak istediği bir zamanda Eski İttihatçıların hırslarını yenemeyip siyasete atılmak istemelerini eleştirmektedir. Bu anlamda da Necip Ali Bey’in bu siyasetçilerin geçmişini özellikle incelemeyi gerekli gördüğünü belirtir ve Kara Kemal ve bağlantılı olanların I. Dünya Savaşı sırasında yaptıkları yolsuzlukları şu sözlerle ortaya koyar:

“Bu sebeple iddianamede iâşe işleri bütün açıklığı ile tasavvur ve güya milli iktisadiyatı teşvik ve tasavvur için tesis edilen şirketlerin temin eylediği menafii mahdut... eşhasa hasrolduğuna bilhassa işaret edilmiştir. Şirketlerin bu vaziyeti umumi harp zamanına inhisar etmemiştir. Mütarekeden sonra da o müesseseleri eline alan Kara Kemal, şirketlerin malumatını iddianamede beyan edildiği üzere her türlü ticaret kaideleri hilafında birbiriyle tedahül ettiği ve istediği zaman istediği yerde dilediği kadar para aldığı görülmüştür. Şirketlerin tesisine atıf olunan gaye ve maksatla bu vaziyet arasında bir münasebet yoktur... Mevcudiyetlerini Avusturya’dan alınan şekerin okkasını İstanbul’da üç yüz kuruşa satmak gibi insafsızlıklar mukabilinde temin edilen sermaye ile şirketler milli bir maksada hizmet edecek yerde Kara Kemal ve arkadaşlarını mevki iktidara getirmeye alet olarak kullanılmak isteniyordu.

“İktidara geçmek arzusunu beslemek ayıp mıdır? ... Bit tabii hayır ... Kanuna hürmetkâr olmak, meşru yolda yürümek, açık bir yolda yürümek lazımdır... Hâlbuki onlar komitecilik yapmak istemişler ... memleketi bir uçurumun kenarına getirenler kendileri idi. Memlekete ne gibi inkişaf vermişlerdi ki memleketin mukadderatına yine hakim olmak istiyorlardı?

“Düşmandan istihar usletinde bulunan ve nam-ı ihanet ve seciyesizliği ilm olan Hürriyet ve İtilaf ile mukayeseye bittabi lüzum görmem. Yalnız takip edilen gaye ne kadar meşru olursa olsun bunu sevk ve idareye memur olanlar vazife-i tarihiyelerini ifada çok kusur etmişlerdir...

“Almanya ile yapılan ittifak, harbi umumiye duhul, harbin idaresi, baştan başa bir destan-ı faciadır...Harbe girildiği gün hazine-i devlette altmış iki bin lira gibi cidden naçiz bir meblağ vardı!.. Memleketin tabii kaynakları, orduyu hayli zaman beslemeye kafi iken milletin yavruları düşman kurşunundan ziyade, su-i idareden dolayı açlık ve sefalet yüzünden

¹⁴³ Nebizade Hamdi, Yenises, 23 Ağustos 1926.

hastalıktan mahvolup gittiler... Efendiler sebep olduğunuz bu felaketlerden sonra parçalanmadığımızı şükredek yerde mefsuh bir fırka namına hükümet aleyhinde kıyam etmek için ne gibi bir hak ve salahiyet buldunuz?”¹⁴⁴ Bu soru özellikle Sarıkamış Cephesi’nde yaşananlar için çok haklı olarak sorulacak bir soruydu.

2 1 1 1. Türk Parasına Değer Kaybettirilmesi

Savaş askeri alanda bitmişti. Ancak bu savaşta elde edilemeyenlerin ekonomik savaşla elde edilebilecek tarafları vardı. L. George’un paranın kendisinde olduğunu ve paraya ihtiyaç duyulduğunda Sevr’i tekrar Türklerin önüne koyacağından bahsetmiştik. M. Kemal ve Genç Cumhuriyet kadrosu bunun farkında idi ve Savaş resmi olarak bitmeden toplanan İzmir İktisat Kongresi’nde milli ekonominin canlandırılması için tedbirler alınmıştı. Bütün bunların başarılması sadece yöneticilerin yapacaklarıyla yeterli olmayacaktı. Nebizade Hamdi Bey kendini bu konuda yapılacakları halka anlatarak bilinçlendirme konusunda görevli hissetmiştir. Konu ile ilgili çözümü şöyledir:

“Türk parası haddinden fazla düşüktür. Bu düşüklük iktisadiyatımızı ... zararlara uğratmaktadır. Paramızı yükseltmek ... ihracatımızı sekteye uğratar. Fakat biz maalesef böyle bir tehlikeyi düşürebilecek vaziyette bulunmaktan çok uzağız... Hayat pahalılığının, maişet darlığının, ticaret hayatındaki durgunluğun, sıkıntıların belli başlı sebeplerinden biri de budur. Bu amili ortadan kaldırmak için ithalatımızla ihracatımız arasında bir muvazene temin etmekten başka hiçbir şey yoktur... İhracatımızı artırmak ithalatımızı artırmaya nispetle daha müşkildir... Hariçten memleketimize ithal ettiğimiz ecnebi mamulât ve mahsulâtını asgari haddine indirmekte her Türk’e büyük ve vatani bir vazife tertip eder.

“Fransa ve İtalya gibi harbi umumi galipleri sırasında bulunan milletler de bu dert ile karşı karşıya gelmiştir... Frank on on beş gün evvel paramızdan bile aşağı düşmüş bir kâğıt Türk Lirası -harpten evvel on dokuz kûsur Frank mukabili iken- yirmi yedi ve kûsur Frank’a kadar yükselmiştir. Boicare Kabinesi bu sükûtu durdurmak üzere teşekkül etti... Bulunan tedbirlerin... en ziyade ehemmiyet verilenleri ithalatı tenkise matuf olanlardan umumiyetle istihlakler azaltıldı... Yerli olanları beyan ve hatta daha ucuz ecnebi olanlarına tercihi, ...tütünün dâhilde yetiştirilmesi, ...gazeteler... haftanın birkaç gününde sahifeleri adetini altıdan, sekizden dörde indirdiler.

“İtalya’da... mağazalar, dükkanlar, yerli mamulat ve mahsulata hususi etiketler koymak... İtalyan etiketli eşyayı diğerlerine daima tercih eylemektedirler. Fransız Frangı 15-

¹⁴⁴ Nebizade Hamdi, Yenises, 25 Ağustos 1926.

20 gün içinde %40 yükseldi. Bir Türk Lirası ile 27–28 Frank alınabilirken bugün ancak 17 Frank alınabilir. Bizim de... aynı neticeleri elde etmemize hiçbir mani yoktur. Esefle hatta ızdırıp ve elemle belirtelim ki biz bunu yapmadık... Züppelikle kendi malımızı hakir görür, ecnebi mamulât ve mahsulâtını, yanı başında duran kendi mallarımıza daima tercih ederiz... Aldığımız bir malın yerlisi olup olmadığını düşünmek hiç hatırımıza gelmez, hele arayıp bulmak zahmetine hiç katlanmayız.

“Bizim bir Hereke fabrikamız vardır. Zarafetçe, emsali Avrupa’ya mütaalarından katen aşağı kalmaz, kalitece ise onların kat kat fevkinde kumaşlar çıkarmaya başladı. Kaçımız kumaş haline getirilmiş Frank otlarına avuç dolusu para verirken bu kendi müessesemizi... düşündük... Kaçımızın sırtında bu fabrika kumaşlarından elbise vardır... Hereke mamulâtını teşhir eden İstanbul’un göbeğindeki mağazaya günde ya üç yahut iki Türk ancak gitmekte, o mallar da orada anası babası yetim kalmış, kendi memleketinde gurbette kalmış... bizden iltifat-ı rağbet beklemektedir...”¹⁴⁵

“...Ticaret ekseriya tehlikeli bir kumar halini alıyor. Türk parasının, bugün dünyanın... cihan para piyasasının... İngiliz Lirası ve dolara karşı hiç ümit edilmeden birden bire yükseldiği veya düştüğü görülmektedir.

“İngiliz Lirası birkaç gün içinde, her 24 saatte bir kaçır puan kazanmak şartıyla 903 kuruşa kadar çıkmıştır. Hâlbuki bir ay evvel 820 kuruş ediyordu. Dünkü bir ay zarfında İngiliz Lirası başına 40 kuruşu müteceviz bir fark hâsıl olmuştu. Bu gerek ithalat gerek ihracat tacirlerimizi endişeye düşürmeye kifayet edecek yarınki muameleleri hususunda fevkalade ihtiyatlı bulunmaya sevk edecek kadar büyük bir faktör ve kim bilir bir ay evvel sipariş almış veya vermiş olan kaç Türk tüccarı bu yüzden dehşetli zararlara uğramıştır!”¹⁴⁶ Aşağıda ayrıntılı olarak değineceğimiz üzere bunların sebebi havadandı ve Türk ekonomisinin dar boğaza sürüklenmesine neden oluyordu. Böylece Türk emektarı emeğinin en az yarısını bu havadan oyunlarla alamayarak hayat standardını yükseltiyordu.

2 1 1 2. Piyasadaki Spekülasyonlar ve İngiliz Lirası’nın Yükselişi

Genç Cumhuriyet’in karşılaştığı en büyük sorunlar arasında ekonomik sorunlar başta yer alıyordu. Türk ordusunu savaş alanında dize getiremeyen batılı devletler, ekonomik baskılarla bazı tavizler koparmaya çalıştılar. M. Kemal, fiili savaşın hemen bitiminde toplanan İzmir İktisat Kongresi’nde ifade etmiş bulunduğu; savaş alanındaki başarıların ‘ekonomik

¹⁴⁵ Nebizade Hamdi, Yenises, 4 Eylül 1926.

¹⁴⁶ Nebizade Hamdi, Yenises, 3 Eylül 1926.

başarılarla taçlandırılmaması' halinde işe yaramayacağını ifadesi durumun farkında olduğunu ortaya koyuyordu. Zaten devletçilik politikasının uygulanması bu durumun nedeni değil midir? Nebizade Hamdi de Batılı yatırımcıların piyasada yaptıkları vurgunculukla Türk üreticisinin elindeki avucundakini almak için 'hava oyunları' oynadığını bakın nasıl ifade eder:

“Ticaretle hiç meşgul olmayanların da bildiği üzere bu mevsim ihracat mevsimidir. Ecnebi piyasaları mallarımızın bedelini ödemek için herhalde Tür parası almışlar veya alacaklardır. Bu vaziyete göre İngiliz Lirası'nın, doların, paramıza nispetle yükselmesi değil düşmesi icap ederdi. İhracat mevsimi olmasına rağmen dâhili ve harici vaziyetimizde bir fevkaladelik bulunsaydı o takdirde söylenecek söz bulunmazdı... Dâhilde asayışı ihlal eden bir hadise bile olmuyor... Bugünlerde paramızın kıymetinden bir santim dahi kayıp etmemesini intaç edecek hiçbir sebep gösterilemez...”¹⁴⁷

Bu gelişmeler karşısında, bazı yanlış uygulamaların kaldırılmasını, milli bilinci geliştirmenin gereğini ve durumun önüne geçilecek tedbirler de şöyle sıralar:

“Borsayı, kambiyo mamullerini sık ve şiddetli bir kontrole tabi tutmak hatıra gelen ilk tedbirdir. Milli kredi müesseselerimiz maalesef adetçe ne sermayece ihtiyacımıza tekabül edecek seviyede değildir. Milli ve gayri mili kredi müesseselerinin Türk tacirlerine karşı yaptıkları muameleler mukayese edilince... bütün fecaatiyle ortaya çıkar.

“Diğer ecnebi müesseselerinden sarf-ı nazar memleketimizde 'Osmanlı' namını taşıyan ve Türkiye devletiyle resmi alaka ve münasebeti bulunan bir bankayı misal olarak alalım. Bu bankanın bugünkü piyasa ile doksan milyon liralık bir sermayesi, memleketin birçok yerlerinde senelerden beri şaibeleri vardır. Fakat hiçbir zaman hiçbir yerde Türk tacirlerinin bu bankadan memnuniyetle bahsettikleri işitilmemiştir. Çünkü... Türk tacirlerine, her tacirin muamelede bulunduğu bankadan beklemekte haklı olduğu suhuleti ibraz etmek şöyle dursun bilakis bin türlü müşkülât gösterir.

“Hâlbuki bir tarafta İş Bankası gibi henüz iki senelik bir hayata malik olan ve sermayesi iki milyon liradan ibaret bulunan milli bir müessesemizden memnun olmayan hiçbir Türk tacirine tesadüf edemedik... Elimizde İş Bankası ile İtibar-ı Milli'den ve diğer bir veya iki bankadan maada tamamen ticari mahiyette kredi müesseselerimiz yoktur.”¹⁴⁸

“İhracat mevsimimiz olmasına rağmen İngiliz Lirası'nın bir ay gibi az bir zaman zarfında 770 kuruştan 950 kuruşa kadar yükselmesini tabi görenler bulunuyordu. Borsada vasi mikyasta vurgunculuk bulunduğunu iddia edenlere karşı bazı salâhiyettar makamlar tarafından

¹⁴⁷ Nebizade Hamdi, Yenises, 17 Eylül 1926.

¹⁴⁸ Nebizade Hamdi, Yenises, 3 Eylül 1926.

teminat verildi... Bazı bankaların İngiliz Lirası'nı rehin olarak kabul ettikleri ve buna mukabil avans verdikleri, bu suretle İngiliz Lirası'nın piyasadan gayri tabii olarak çekildiği söylenildi. Borsa komiserleri bu iddiayı tetkikatı neticesi ile çürütmek istedi... Hiç kimse bizim suallerimize kati bir cevap vermedi...

“...Bu muameleyi bilhassa İzmir'deki bazı ecnebi tacirlerinin yapmakta olduklarını isim de tasrih etmek suretiyle beyan ettiler ve bu tarzdaki hareketin gayri meşru da olsa muhazza para kazanmak maksadıyla yapılmadığını Türkiye'yi ızrar gayesiyle hareket edildiğini söylediler...

“İktisadiyatımız üzerinde fena tesir...husule getirdiği yolunda bir kanaat tevlit etmek veya evvelce olduğu gibi kazançlarının binde birini olsun bu memlekette bırakmamak için bir çare aramakla meşguldürler...Aynı maksat ve gaye iledir ki yalnız bankalara İngiliz lirası depozito etmekle kalmamışlar, ihtiyaçları olduğu halde son günlere kadar alıcı olmamışlardır..

“Borsanın son iki günlük manzarasını görmemiş... olsaydık bu kısım ticaretinin nokta-i nazarlarını nihayet biz de teşvike muhtaç addedecek ve belki de bize tavsiye ettikleri tecrübeye(onların yaptığı)tevessül eyleyecektik...

“...Türkiye'yi haricen ezme, öldürme mümkün olmadı. Çıkarılan ve çıkarılmakta olan siyasi engellerin, müşkillerin hiç biri bizi... tuttuğumuz yolda yürümekten men edemedi... Kaç kere borç harç etmeden... ecnebi piyasalara borcu hatırımıza bile getirmeksizin kendi yağımızla kavrulduk... İktisadi vazifelerine boyun eğmemizi bekleyenleri bu vaziyet-i nokta çıldırttı... Artık taarruza geçmişlerdir. Ellerinde bütün iktisadi silahları her gün bir başka vasıtaıyla kullanıyorlar. Buna aramızdaki spekülâtörler de bilerek bilmeyerek yardı etmekte... Meseleyi hükümetin engellemesi artık farz olmuştur. Bu zarureti hükümetin takdir ettiğini memnunlukla görüyor(uz).”¹⁴⁹

“...Hükümetimiz bir müddetten beri... Türk Lirası'nın sükûtunu İngiliz Lirası'nın terfiine mani olacak bir seri tedbirler almaya başlamıştır... Şimdilik ithalatımız ile ihracatımız arasında bir müsavenat tesis teşebbüsleri bu tedabir cümlesindedir.

“Mütarekenin ilan edildiği tarihten beri İngiliz Lirası her sene mütemadiyen 100 kuruş yükselmiştir. Mütareke sırasında 500–600 kuruş iken önce 700 ertesine sene 900 kuruşa çıkmıştır. Bu... mütemadi yükselme yolunu takip ettiği taktirde... bu sene nihayetinde 1000, gelecek sene 1100 kuruşa çıkacağını tahmin etmek hiç de müşkül değildir.

“...Hükümetimiz bazı eşyamız üzerinde ithalatımız ile ihracatımız arasında bir muvazene tesisine teşebbüs etmiştir... Hariçten ithal ettiğimiz hemen de bütün eşya için

¹⁴⁹ Nebizade Hamdi, Yenises, 17 Eylül 1926.

kumpanyalar bizden İngiliz üzerinden tediye şartını ileri sürmektedir. İthalat mevsimimiz olduğu için o mevsimde İngiliz (lirası)tedarik etmek mecburiyeti... Sterlin'in terfiine sebep oluyor.

“Üç dört seneden beri, İngiliz'in mütemadi terfiini gören ve senenin aynı aylarında İngiliz Lirası'na piyasanın göstereceği ihtiyacı bilen bazı vurguncular, ucuz bulunduğu mevsimde Sterlin topluyor, sonra talep çoğaldığı ve Sterlin'in yükseldiği zaman terfiden istifade ediyorlar.”¹⁵⁰

Bu amaçla da İngiliz Lirası'nın artışının kontrol altına alınmasını öneriyor, Bulgaristan'ın aynı tedbirle işi çözüme kavuşturmasını örnek gösteriyordu. Böylece elinde İngiliz Lirası bulunduranlar, bunu hükümet bankasına bildirecek, piyasaya ihtiyaç oranında Sterlin çıkmış olacaktı.

2 1 1 3. Yabancı Sermaye ve Şirketlerin İstismarı

Türkiye'de sanayi faaliyetlerinde bulunmak isteyen bazı yabancı şirketlerin müracaatı karşısında Nebizade Hamdi, Türkiye'nin 'kapalı bir devre' yaşamayacağı için yabancı şirketlere iş verilmesinin pek tabii mümkün olacağını vurgulamaktadır. Ancak O'na göre sorun 'Türkiye'ye müracaat eden grupların ekseriyetinin yalnız sergüzeşt arkasında koşan ve Türkiye'yi altın kökü zanneden serserilerin ve ne istediklerinin iyice tespit etmemiş kötü araçları elinde kalanların bu girişimlere kalkışmasıdır. Bu tür istismarlarını tarihlerinde barındıran batılı şirketlerin tutumunu Nebizade Hamdi kendi üslubuyla ifade ederken bir taraftan da içte bazı sorumlular aramaktadır:

“...Tanzimat bütün cepheleri bütün vuzuhuyla ecnebi sermayesine lüzumundan fazla istismar hakkı vermiştir... Tanzimat kanunları bir taraftan Osmanoğullarının boşalan hazinesine borç para bulan bir davar çetesi idi... Osmanlı İmparatorluğu'nun son asır faaliyetini idare eden yalnız saray değildi. O'nun istinatgâhı olan Avrupa sermayesidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun... memleketi ecnebi istismarına karşı kayıtsız ve şartsız olarak terk etme siyaseti henüz neticeleri itibariyle bütün vatandaşları muzdarip etmektedir. Türkiye'ye giren ecnebi sermayesi bir hayli yekûna balığ olduğu halde vücuda getirdiği tesisat arasında istihsale hizmet eden hangi eser zikredilebilir...

“Bankalar Türkiye'de Avrupa fabrikalarının satış müesseselerine yardım eden onları mallarını pahalı satmaları için takviye eden ve Avrupa fabrikaları için lazım olan ibdidai

¹⁵⁰ Nebizade Hamdi, Yenises, 27 Eylül 1926.

maddeleri ucuza satın almak üzere kredi veren teşkilat... halini almıştır. Misal Osmanlı Bankası...

“Türkiye’ye giren sermaye miktarının fazlalığına rağmen faiz miktarı vasati olarak %20’den aşağı düşmemiştir. Mesela... 50 milyon marklık inşaat işi yapan bir Avrupa müessesesi bunu sırf bankanın kredisi ile yapmış ve memlekette mütedavil sermaye olarak bir mark bile sokmamıştır... Memlekete giren sermaye bir müstemlekeye giren ecnebi ordusu hissiyle vatanda hükümrân olmak istemiş ve daima bizi bir müstemleke hissiyle istismara çalışmıştır.”¹⁵¹

Nebizade Hamdi, bir başka makalesinde elektrik işletmesini eline alan şirketin, bir ecnebi şirket tesis ederek, tünel, tramvay ve telefon işlerini bir şirketler birliği halinde elinde topladığını ifade ederek yukarıdaki ‘ecnebi ordusu’ hissiyle hareket etmelerini doğrulamıştır. Türk memur ve işçisinin bu şirketlerde istihdamını ‘şuurlu bir adım’ olarak değerlendirmesine rağmen İstanbul’daki tramvay şirketinin yaptıklarını da ‘Tıpkı bir müstemlekedeki çalışan emperyalist sermaye gibi’ sözleriyle başlayan makalesinde şöyle tasvir ediyor:

“Hepimizin haklı olarak şikâyet ettiğimiz... senede yüz milyonlarca fazla yolcu taşıyan tramvay, tünel ve bir çok elektrik sarf eden İstanbul halkı ne pahalılıktan ne de vergilerden muzdariptir. Fakat telefon, tramvay, tünel, tenvirat haracı hepsinden daha üstündür. Bu tesisatı taşıyan mümessil her hangi bir Avrupa şehrinde kendine daha çok masraf veren bizleriz... Bir kilovat elektrik 900 gram kömürden istihsal edilir. Hâlbuki İstanbul’daki tesisat en son sistem olduğuna göre bir kilovat elektrik 700 gram kömürden istihsal edilmesi icap etmektedir. Mesela Berlin’de, Viyana’da, Peşte’de 600 gramdan bir kilovat elektrik istihsal edilmektedir. Nüfusu daha az tesisatı daha noksan yerlerde randıman daha noksan olacağı için kömür miktarı artmaktadır. Mesela Temeşvar’da 100–150 000 nüfus bulunduğu halde 700-800 gramdan bir kilovat elektrik istihsal olunmaktadır... İstanbul’da... kömür 25 liraya satın alındığını hesap edersek, kilovatin ücreti 100 parayı bulması lazım gelir. Buna amortisman mütemadi, tamirat sermaye faizi, sigorta, işletme masarifi de ilave edildiği zaman ...7-9 kuruştan daha fazla olmaması lazım gelir...Bugün elektrik şirketi İstanbul halkından 17.5 kuruş alıyor..!

“Tramvay meselesi... bir haraç menbaıdır. Tramvay arabalarının nizami istiâp hakkı:23–24 kişi olduğu halde bir arabanın ekseriyetle 25-75 arasında yolcu aldığı vakıdır. Halbuki bilet başı konan fiyat bir arabanın müeyyin bir hat dâhilinde, işletme, aşınma payı,

¹⁵¹ Nebizade Hamdi, Yenises, 23 Kasım 1926. Bu sayıda yer alan bir karikatürde de Timsah görünümlü bir tramvaya sıkışmış yolcular resmedilerek durum ifade edilmeye çalışılmıştı.

mütemadi tamirat, sermaye faizi, sigortaya isabet eden miktarı üzerinden hesap edilmektedir... Ücret meselesi de tramvayda fahiştir.

“Başımıza bunları bir emir halinde bırakan Osmanlı İmparatorluğu’nun milli davayı... düşünmeyen ruhudur. Onun bıraktığı izleri silecek en kuvvetli el, zaman ve milli inkişaftır.”¹⁵² Bu anlatılanlar günümüze kadar uzanan bir süreçtir. Teknolojisi gelişmiş ülkeler eskiyen teknolojilerini az gelişmiş ülkelere satarak kendilerine finansman sağladılar. Nebizade Hamdi, Genç Türkiye’nin bu tür girişimlere müsaade etmeyeceğinin haykırıyor, milletini bilinçlendirmeye çalışıyordu.

2 1 1 4. Ekonomik Alanda İnkılâplara Bakışı ve Bazı Gelişmeleri

Değerlendirmesi

Nebizade Hamdi Bey, Kayseri’de 6 Ekim 1926’da ilk Türk tayyare fabrikamızın resmi açılış töreninin yapılmasını ele aldığı bir makalesinde; ‘Milletin, istiklalini ne kadar büyük bir azim ile müdafaaya karar verdiğini anlamak isteyenlerin Tayyare Cemiyeti’nin fabrikasını vücuda getirmesine ibretle bakması’ gereğini vurgular. Devamla daha önce temeli atılıp yarım bırakılanlar gibi olmayışını, Cumhuriyet Devri’nin kararlılığı ve hava kuvvetlerinin önemini iyi kavramak olarak dile getirmektedir:

“Tayyare fabrikası Türkiye’nin hava kudretini tahkim için muhtaç olduğu bir müessese idi... Komşumuz Yunanistan bile bir hava filosu vücuda getirmeye karar verir vermez tayyare fabrikası inşa ettirmişti... Tayyare Cemiyeti... ihda ettiği parayı tam yerine sarf ettiğini göstermiş...

“Bütün asker şunda ittifak ediyorlar ki müstakil harbin iki silahı vardır; tayyare ve tank. Umumi harpten sonra medeni milletler bilhassa bu iki silaha ehemmiyet vermişler... Bugün Avrupa’da hava kuvveti en ileride olan millet Fransa’dır... üç bine yakın harp tayyaresi vardır... İngiltere geçen sene ayrıca bir hava nezareti ihdas etmiş, 27 hava filosu vücuda getirmiştir...

“Türk Milleti, ani bir kavrayışla tayyarenin ehemmiyetini anladı... Harp zamanında olduğu kadar sulh zamanında da istifade edilebilecek... Avrupa ve Amerika’nın her tarafında mühim şehirlerarasında tayyare postaları vücuda getirilmiştir. Şimendifer, vapur, otomobil gibi seri ve mükmil nakliye vasıtalarına sahip olan Avrupa bile yolcu ve eşya nakli için tayyarelerden istifade etmek mecburiyetini duyuyorsa bizim gibi nakliye vesaiti noksan bir

¹⁵² Nebizade Hamdi, Yenises, 25 Kasım 1926.

millet için... ne derece büyük bir ehemmiyet haiz olduğunu izah bile fazladır... Zaten Tayyare Cemiyeti daha teşekkülünün başlangıcında bunu da programına koyduğu için... tahakkukunu temenni etmemek elden gelmiyor.”¹⁵³

Hava kuvvetlerinin geliştirilmesine önem verilmesi ile ilgili olarak yine bir makalesinde Yunanistan’ın bir İngiliz birliği çağırarak eğitim vermesi ve Yunan hava kuvvetlerinin geliştirilmesi amacıyla halktan iane toplanmasından bahsetmektedir.¹⁵⁴

Türk İnkılâbı’nı kastederek ‘dünya ihtilalleri ne kadar büyük ... olursa olsun bir an için memleketlerin iktisadi hareketlerin susacağı’ ifade ederek Cumhuriyet Devri ekonomisinin kötü gidişatını açıklamaya çalışır. Kaldı ki ‘Türkiye en çok ruhtan gelen hamle ile sihirli bir ses arkasından’ koşmaktadır. Hiçbir devrin bu devir kadar yaratıcı olmadığını savunduğu, bunun geçmiş günleri yâd eden bir mazi intikamı olmadığını, bilakis din ve saray saltanatını, istismar ettiği mazlum sınıflar için çok rahim ve yaratıcı bulduğunu ifade etmektedir. Aynı yazıda Türk İnkılâbını maddeler halinde tahlil etmektedir:

- “1. Din teşkilatına müstenit devlet ve hukuk kurumlarını asrileştirmek,
2. Mücerret fikirler arkasından hayatı tetkik eden hasta münevverler maarifini birbirine bizzat hayattan kuvvet alan maarif sistemimizi ikame,
3. Vatanın bir kısmında hüküm süren hakiki... hukukun yerine muasır vatandaş tesisatını ruhuna getirmek,
4. İktisadi rabıttan mahrum bir vatandaş yek pare bir millet, yek pare bir hars, vücuda getirmek arzusudur.”¹⁵⁵

Demiryolu siyasetine de bu anlamda değinerek coğrafi özelliklerimizin konuya önem vermeyi gerektirecek şekilde olduğuna dikkat çeker bu coğrafi engelleri ekonomik engellerle karşılaştırır:

“Osmanlı İmparatorluğu, bize fikir ve madde itibariyle enkaz haline giren bir vatan bırakmıştır. Yeni devir yeni ve muasır bir heyet-i içtima vücuda getirmek için Türkiye’de inkılâp hareketleri arasında yol siyaseti en mühim, en esaslı bir dönüm noktasını işaret eder.

“Türk için devletinin hukuki bünyesini muasır hukukla takviye etmek nasıl bir mecburiyet ise yaşamak, muasır bir millet olmak için de aksamı arasındaki rabıtaları tesis etmek öyle zarurettir. Türk vatanının muasır vahideti ancak demir yol siyasetinin sonunda tahakkuk edecektir.

¹⁵³ Nebizade Hamdi, Yenises, 7 Ekim 1926.

¹⁵⁴ Nebizade Hamdi, Yenises, 2 Mart 1926.

¹⁵⁵ Nebizade Hamdi, Yenises, 10 Kasım 1926.

“...Türkiye'nin... kara parçaları arasında büyük dağ manilerinin sahillere muvazi bir set halinde devamı ve bu tabii manilere inzimam eden sermayesizlik... Fakat milli vahdetini temin zaruretinde olan bir devlet için vatanı şarktan garba, şimalden cenuba rabt etmek, Türkiye'yi demiryolları ile denizlere ve dünya piyasasına rabt etmek bir zarurettir.

“...İmparatorluğun enkazı üstünde muasır bir vatan vücuda getirmek istiyoruz. Bu asil mefkûre ile yeniden bir vatan kazanacağız. Fakat bunun için ıstırapı neden inkâr edelim? Artık zaferin ıstırapsız kazanılmadığını idrak etmeyen kalmamıştır. Kim iddia edebilir ki bir mefkûreye can vermek... kolaydır!

“Biz... yarınki saadet için feryadı zevk bilen bir nesiliz. Refah içinde yüzen bir Türk milleti onun ibdakar hırsını adi milletlerin yanında yaşatacak ressamını... vatanın aksanı arasındaki iktisadi rabıtalarm tesisinden sonra görebilecektir. Onun için şimendifer siyasetini inkılâbın zaruri bir hamlesi olarak yâd ediyor ve onu ihmali akıllardan geçirmek isteyenlere: İnkılab-ı tamam olmak için sarih bir yol siyasetine muhtacız diyoruz.”¹⁵⁶ Dolayısıyla demiryollarının geliştirilmesi O'nun için olmazsa olmazlardandır. Bu yazıyı kaleme aldıktan sonra yer aldığı Demiryolları Komisyonu'ndaki çalışmalarında da aynı hassasiyeti gösterdiği ilgili bölümde ifade edilmişti.

2 1 1 5. Ziraat Kooperatiflerinin Oluşturulması ve Ziraat Siyaseti

Türkiye'de iyi bir ziraat siyasetinin oluşturulmasını, ziraatın geliştirilmesini çok fazla istemeyenlerin bile istediğine dikkat çeken Nebizade Hamdi, ‘Türkiye eskiden kendine kifayet eden zirai istihsale ilaveten Avrupa ve Asya'nın birleştiği yeni sahada transit ticareti ile iktisadi vasıflar vücuda getirdiğini’ ve böylece zirai faaliyetlerin zarar gördüğünü belirtir. Buna ‘Tanzimat’tan sonra fabrika sanayinin de Türkiye’de revaçlı pazarlar vücuda getirmesi de eklenince iktisadi faaliyet daha durgun bir hal aldığı’ ekler. Böylece köylünün durumu; Yeni dönemde yeni devlet tarzı ve Türkiye'nin iktisadi vaziyeti; ‘Fenni vasıtalarından ve sermayeden mahrum köylü devletin bütün yükünü, bütün mükellefiyetler ile taşıyordu. Aynı zamanda Türk köylüsü ancak kendini beslemek ve hükümete vergi vermek için çalışabilirdi.’ şeklinde özetlenebilecek hale gelmişti. Oysa Türk ekonomisinin dayanağının köylü olduğu, Cumhuriyet’in en önemli özelliğinin de bunun fark etmiş olmasıdır. Bu doğrultuda yapılanları Nebizade Hamdi, örnekleriyle açıklar:

“Türk nüfusunun ekseriyetini teşkil eden köy halkı şehir sakinlerinin zıddına olarak öz iktisat ve refah unsurunu teşkil etmektedir. Avrupa sanayinin Türkiye'deki ajanları ve yahut

¹⁵⁶ Nebizade Hamdi, Yenises, 10 Kasım 1926.

vazifeleri mahalli istihsalata mutavassıtlıktan ibaret olan insanlar Türkiye refahının, iktisadi faaliyetinin müteşebbis unsurlarını teşkil etmekten çok uzaktırlar. Türkiye Cumhuriyeti milli davanın şuurunu en çok milli istihsale hizmet eden unsurları himaye suretiyle izhar etmiştir. Aşarın ilgası köylü için nasıl hakiki bir bayram olmuşsa mükellefinin merkez şirketini şehir halkına nakletmekle de bunu daha şuurulu bir hale koymuştur. Son kararlar ise (petrol inhisarında kilo başına 8 kuruş yerine 2 kuruş alınması, 200 dönümden fazla ziraat yapan çiftçiye pirim verilmesi) bu yolun daha vazıh cephesini teşkil etmektedir... Dört sene evvel Adliye Vekili M. Esat Bey'in iktisat vekâleti zamanında hazırlanan ziraat kooperatifleri de tetkike değer bir meseledir.

“Türkiye’de zirai istihsalatı artırmak için sermayenin temerküzü ve istihsal masarifinin azalması için de toplu kuvvetlerin işletilmesi icap eder. Sermayenin temerküzünü Türkiye için mesela büyük ziraat patronlarının teşekkülünden beklemek uzun bir atıye gönül bağlamak olur. Türkiye arazisi küçük parçalar halinde köylüler arasında taksim edilmiştir.

“...Aile başına 29–30 dönüm arazi isabet etmektedir. Mesela bir hektardan ancak 10–12 hektolitreye hububat istihsal olunmaktadır. Halbuki İngiltere’de bu miktar 30, Fransa’da 17,9, Almanya’da 26.4, Felemenk’te 29.3 hektolitreye kadar çıkmaktadır... Bu farklı derece muasır iktisat usulleriyle... elde edilmiştir. Makine ile ziraat için ve bunu iki yüz dönüme iblağ edenler için düşünülen tarz faaliyetin ilk hamlesidir.”¹⁵⁷

Akdeniz Havzası’nda iklimin etkisiyle insanların ortak bir zirai hayata mecbur olduğunu, bu amaçla kooperatiflerin oluşturulmasını önemli bir görev olarak belirten Nebizade Hamdi, Fransa’yı örnek göstererek küçük arazi sahiplerinin asri bir kalkınmayı nasıl gerçekleştirdiğine vurgu yapıyordu. Böylece İzmir İktisat Kongresi’nde belirlenen hedefler doğrultusunda küçük ölçekli üreticinin korunması sağlanmış olacaktı.

2 1 1 6. Alpulu Şeker Fabrikası’nın Açılışı

Türk üreticisinin kalkınması için bütün oyunlara (spekülasyon) rağmen yararlı olabilecek her çare uygulanıyordu. Örneğin kâğıt, şeker ve pamuk yetiştiriciliğini devlet bizzat kendi eliyle kalkındırırken bir yandan da özel girişimcilere destek sağlanıyordu. Bütün bunlar yerli sanayinin ithal ürünlerle baş edebilmesi ve kalkınabilmesi içindi.

Nebizade Hamdi, bu fabrikanın açılışını, Türkiye’yi sanayileştirmek alanında başlayan ekonomik faaliyetlerin ilk eseri olarak görmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kendi ihtiyacını karşılamak, ekonomik alanda kendi kendine yetecek hale gelebilmek için belirlediği milli

¹⁵⁷ Nebizade Hamdi, Yenises, 18 Kasım 1926.

ekonomi sisteminin, ‘ilk mükâfatı’ olarak Uşak Şeker Fabrikası’nın açılışını müjdeleyerek bu fabrikaların ufuklara yükselmesi halinde milli varlığımızın ‘daha ziyade koyu ve metin olacağına’ vurgu yapmaktadır. Ziraat kooperatiflerinin kuruluşunu ve küçük ziraatçının korunmasını takdir ederken yerli sanayinin gelişiminin de dünya genelinde bir ulusa sağlayacağı üstünlüğü şu sözlerle dile getirmekte idi:

“Bugünkü dünya, sanayi dünyasıdır. Sanayi olmayan milletler iktisaden başkalarına esir olmaya mahkûmdur. Bu sebeple her yeni yapılan fabrika, Türkiye’nin istiklalini temin ve tersin eden bir dayanak görecektir.

“Türkiye’nin iktisadi, hukuki ve medeni sahada attığı bu devrim ve gelişim adımları hariçteki İslam milletleri üzerinde çok büyük ve derin bir alaka ile takip edilmektedir.”¹⁵⁸ Aynı yazıda medeni Türk kanunlarının dünyaya örnek olabilecek hale geldiğini hatta Arnavutluk’un bu kanunları aynen aldığını belirterek ekonomik alanda da örnek olabilecek bir potansiyelimizin olduğuna dikkatleri çekmektedir.

2 1 2. Nebizade Hamdi Beyin Yenises Gazetesindeki Dış Politika İle İlgili Baş Makaleleri

2 1 2 0. Cemiyet-i Akvamın Saygınlığı ve Almanya’nın Üyeliği

Cemiyet-i Akvam’ın kurulması Paris Konferansı’nın sonucunda I.Dünya Savaşı’nı kazanan devletlerin katılımıyla gerçekleşmiştir. Ancak bu örgütün savaşın galiplerince oluşturulması, Almanya başta olmak üzere yenik devletler ve yarı üye devletlerce şüpheyle karşılanmıştır. Almanya’nın Rusya’yla yakınlaşmasını tehlikeli gören devletler bu devleti de üye yaparak tehlikeyi savuşturmışlardı. Cemiyet-i Akvam’ın saygınlığını Nebizade Hamdi de şüpheyle karşılamaktadır.

Cemiyet-i Akvam’ı sınırlı ve sözde barışı sağlayacak, bir oluşum olarak gören Nebizade Hamdi, bu zamana kadar herhangi bir meseleyi insani bir boyutta çözmediğine dikkat çekmekte, cemiyetin büyük devletlerin elinde oyuncak gibi kullanıldığını belirtmektedir. Yani büyük devletler bu cemiyetin dünya üzerindeki etkisini kullanarak gizli emellerini gerçekleştirme aracı olarak kullanmaktadır. Bu anlamda Musul hakkındaki karar en belirginini olarak ortaya çıkmaktadır. Cemiyetin bu tavrı her toplantısında başına sıkıntı olmakta, saygınlığını tehlikeye sokmakta idi. Büyük devletlerin özellikle İngiltere’nin dünya siyasi

¹⁵⁸ Nebizade Hamdi, Yenises, 19 Kasım 1926.

dengesinin kendi aleyhinde bozulmasını engellemek için cemiyeti nasıl kullanmaya çalıştığını Nebzade Hamdi, Almanya'nın tehdit olmaktan çıkarılması için diğer üyeleri bile bu devletin her an gözden çıkarabilecek bir politika izlediğinden bahseder. İkinci derecede temsil edilen devletlerin Almanya'yı susturmak adına nasıl etkisiz hale getirildiğine vurgu yapar:

“Bu vaziyet dolayısıyla... beynelmilel meseleleri... insaniyet ve adalet prensiplerine muvafık bir şekilde halleden bir heyet manzarası arz etmek şöyle dursun, bilakis kendisi... kendi mevcudiyeti bir mesele teşkil etmiştir. Cemiyet çoktan beri her içtimarında bir buhrana mahrum kalmakta, bir sarsıntıya uğramakta, bazen mevcudiyetinin bile tehlikeye düştüğünü görmektedir. Son buhran... Almanya'nın Cemiyet-i Akvama duhulü meselesi idi.

“Başta İngiltere olmak üzere bazı devletler Almanya'yı herhalde... kendi aralarında görmek istiyorlardı. Almanya bu müessese haricinde kaldıkça Moskova ile Berlin arasındaki münasebetler günden güne daha sık ve daha dostane bir şekil alabilirdi. Buna meydan vermemek için Almanya'yı behemehal cemiyete almak lazımdı... Cemiyet-i Akvam'a girmeye davet edildi. Alman Hükümeti vaziyetten istifade etmeyi bu daveti ancak bir şart ile cemiyette büyük devletlerin haiz oldukları mevkiin aynına malik olmak şartıyla kabul edebileceğini bildirdi. Cemiyetin meclisinde daimi azalık istedi. Bu mecliste ise yalnız Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya gibi devletler temsil ediliyor, diğerleri ikinci derecede kalıyordu. Bu son kısım arasında da Lehistan gibi itilaf devletlerinin müttelik süresinde bulunanları da vardı. Almanya'nın daimi azalık istemesi üzerine bunlar da aynı hakkı kendilerine verilmesi talebinde bulundular...

“Almanya daimi azalığın yalnız kendisine verilmesi, diğerlerine verilmemesi lazım geldiğini iddia etti ve nokta-i nazarında ısrar etti. Almanya bu sıralarda bir taraftan da Rusya ile müzakerelerde bulunuyor, bazı muahedeler akdediyor ve itilaf devletlerini şüpheye düşürüyordu... Müzakereler hep bu proje üzerinde cereyan etmiş ve nihayet bir neticeye karar kılınmıştır... Daimi azalık yalnız Almanya'ya verilecektir. Lehistan ve İspanya gibi daimi azalık talebinde bulunan diğer devletler de mecliste 'nim daimi' aza bulundurabilecekler... nim daimi azalığın devam edeceği konusunda teminat alacaklardır...

“İspanya bu günlerde Tanca meselesiyle fazla meşgul oluyor. Hatta İspanya'nın Cemiyet-i Akvam meselesinde daimi azalık almaktan ziyade Tanca hakkındaki nokta-i nazarının galebesine ehemmiyet verdiğini, binaenaleyh bu hususta alakadar devletlere kendisine gösterilecek teshilata mukabil Cenevre'de müsaadekar davranmaya hazır bulunduğunu iddia edenler bile vardır...İspanya şimdi Fas gailinden kurtulmuş ve akdettiği bir muahede ile İtalya'nın dostluğunu kazanmıştır... Lehistan da Almanya'ya verilen

ehemmiyet karşısında, nihayet biraz itilafkar hareket etmek mecburiyetinde kalmış ise de her halde Cemiyet-i Akvam meselesinde İspanya'ya verilecek mevki-i vaziyetin aynı talep etmekte ısrar edecektir.”¹⁵⁹

Daha sonra Almanya'nın Cemiyet'e üye olması üzerine de 'İngilizlerin memnuniyeti kalbi olsa bile Fransızlarınki samimi değil zorakidir' ifadesiyle bu devletlerini yapmacık tavrına dikkatimizi çeker ve aslında Cemiyet-i Akvam vasıtasıyla gizli emellerini gerçekleştirmede Almanya'nın sağlayacağı yararları bir bir ortaya koyar. Ama Almanya'nın üyeliği bu devletlere yeni zorluklar da çıkaracaktır bu noktada sözü Nebizade Hamdi'ye verelim:

“Almanya'nın girmesiyle Cemiyet-i Akvam bir kuvvet kazanmıştır... Buna mukabil Brezilya, İspanya cemiyetten çekilmişlerdir. Lehistan vaziyetten herhalde memnun değildir. Diğer birçok küçük devletlerin... besledikleri emniyet ve ittihat sarsılmıştır...

“Almanya Wersailles Muahedesi'nin cebren imzasını koyduğu günden beri bunun kendisine tahmil ettiği yüklerden kurtulmaya çalışmış ve Cemiyet-i Akvam'a dâhil bulunmadığı halde ehemmiyetli müsaadeler istihsaline muvafık olmuş... muahedenin bazı maddelerini hükümden ıskata bile muvafık olmuştur...

“Almanya'nın, Wersailles Muahedesi mucibince müttefiklere vermeye mecbur olduğu tazminatın mukadderatını tenzil ve tediyesini tahsil etmek üzere İngiltere'nin yardımıyla vücut bulan Davos Planı da Almanlara ağır gelmeye başlamıştır. Almanya cemiyete girdikten sonra ağırlığı bittabi ifade edecektir. Bunu Fransızlar da hissetmekte ve Ren işgalini Davos Planı'nın tatbiki teminatı olmak üzere idameye karar vermiş bulunmaktadır... Berlin Hükümetinin tavizat isteyeceği mevzular Davos Planı ile Ren havalisindeki işgalden ibaret değildir. Almanya'da bir itilaf kontrol heyeti vardır. Almanlar bu heyetin geri çağrılmasını istemektedir. Avusturya'nın Almanya'ya ilhaki, sabık Alman Hükümeti'nin müstemlekelere taalluk manda meseleleri vardır... Almanya'nın... Cemiyet-i Akvam'a girmesi ile Alman ve Fransız menfaatleri arasında müsademe vesileleri azalmış değil bilakis artmış...”¹⁶⁰

Yeni şekle göre Cemiyet-i Akvam Meclisi Fransa, Japonya, Almanya, İtalya ve İngiltere mümessillerinden ibaret olan beş daimi, dokuzu müntahip olmak üzere on dört üyeden oluşacaktır. Dokuz azalığın üçü de yarı daimi olacak ki bu şekil Nebizade Hamdi'nin deyimiyle 'İngilizlerin entrikacı düşüncelerinin mahsulü' olarak karşımıza çıkmaktadır.. Heyet-i Umumiye istediği zaman bu azalıkları istediği zaman lağvedecek ve binaenaleyh bu heyet

¹⁵⁹ Nebizade Hamdi, Yenises, 1 Eylül 1926.

¹⁶⁰ Nebizade Hamdi, Yenises, 15 Eylül 1926.

üzerinde oluşturulacak etki ile güya on dört azadan ibaret olan meclis yine beş devletin tekeline bırakmak koşut olacaktır. Böylece küçük devletler, küçük bazı ayrıntılarla bu şartları kabul etmeye mecbur bırakılmıştı.

2 1 2 1. Türkiye'nin Cemiyet-i Akvam'a Üyeliği Meselesi

Türkiye'nin artan önemi karşısında Türkiye'yi de cemiyete dâhil etmeyi düşünmeye ve konuşmaya 1926 Haziran'ında Cenevre siyasi çevrelerinde başlanmıştır. Türkiye'nin bu örgüte kabulü uzun bir sürecin sonucu olacak ancak M. Kemal tarafından şartların Türkiye lehine olduğu bir zamanda ve Cemiyet-i Akvam'ca teklif edilmesini sağlayarak gerçekleşecektir.

Türkiye'nin de Cemiyet-i Akvam'a girmesi lazım geldiği söylentilerine dikkat çeken Nebizade, aynı zamanda 'İstanbul'daki Boğazlar Komisyonu tarafından Cemiyet-i Akvam'a verilmiş olan ve 'Türkiye'yi Lozan Muahedesi ahkâmını ihlal etmiş olmakla itham eden raporunda' Türkiye Cumhuriyeti'ni cemiyete girmeye teşvik ve ikna için suskun bırakıldığı rivayetlerine' değinir. Cemiyet'in varlığını korumayı Almanya'yı üye yaparak atlattığı bir sırada Türkiye'yi oyalamak için belli olmayan bir zaman vermeyi çare olarak gören batılı devletleri ikiyüzlülükle suçlar. Nebizade Hamdi'ye göre; Türkiye'nin Cemiyet-i Akvam'a girmesini bu söylentiler değil 'Cemiyet-i Akvam'ın hakiki bir milletler cemiyeti halini alması!' sağlayabilecektir. Oysa bu Cemiyet-i Akvam'da 'milletler eşit muameleye tabi değildir, devletler sınıf sınıf ayrılmış' birkaç devletin elinde oyuncak olmuştur. Daily Mail Gazetesi'nin Cenevre muhabirinden öğrendiği bilgiye göre; Cemiyet-i Akvam'a üyeliğimizle ilgili temas halinde bulunan bir diplomatımızın varlığından ve hükümetin meclisin onayına başvurmaksızın üyeliğe girmeye çalıştığını öğrenmiştir. Bu durumdan haberdar olmadığını, Türkiye'nin böyle bir durum karşısında çok düşünmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte bu tür haberlerin yeni bir oyunun parçası olabileceğini şöyle ifade ediyor:

“Musul hakkındaki hiçbir zaman unutmayacağımız o zalimane karar Cemiyet-i Akvam'ın mahiyetine dair bize pek sarıh bir fikir vermiştir... Bizim bu karardan başka delile, şahit ve ispata hiç ihtiyacımız yoktur... Fakat Türkiye'yi... Cenevre müessesesine karşı adeta can atar ve meclup bir halet-i ruhiyede göstermek mümkün değildir. Fakat... yalan yanlış neşriyata başlandığını görüyoruz.

“...Bizim tarafımızdan hiçbir talep ve teşebbüs vaki bulmadan gelecek bir davet karşısında Türkiye çok uzun düşünmek mecburiyetindedir. Yalnız Cemiyet-i Akvam bizce

itimada şayan olmayan mahiyet ve hüviyeti değil şarkta bazı büyük komşularımızla olan münasebetlerimizin hal ve atisi de bize bunu emreder.”¹⁶¹

“Anadolu Ajansı’nın Cenevre muhabir-i mahsusunun bir telgrafnamesi bizi birden bire mühim ve hiç beklemediğimiz bir haber karşısında bıraktı: Türkiye Cemiyet-i Akvam’a girmek üzeredir! ... Telgrafname gazetemize Ankara’dan tebliğ edilmiştir... telgraf haberinden ziyade nim resmi bir tebliğe benzemektedir...

“Cemiyet-i Akvam bize emniyet telkin eden bir müessesese değildi. Musul hakkındaki karar da Cenevre müessesatının adalet ve hakkaniyet prensipleri ile hiçbir alış verişi olmadığını Türk Milleti’ne göstermişti. Cemiyete mensup devletlerarasında birçok farklar görünmekte olması da diğer birçok esbap ve avalden ayrı olarak, Türkiye’yi cemiyetten uzaklaştıracak sebeplerden biri idi... Hükümetimizi Cemiyet-i Akvam’a girmeye teşvik eden amil nedir?

“Hükümetimizin Cenevre müessesesine girmeye salim’üs selam karar vermediğine hiç şüphe etmeyin bu yolda bir karar ittihazından evvel herhalde çok düşünülmüş, bilhassa büyük devletlerden bir ikisinin hâkim oldukları bir cemiyete intisap etmekten tevhit etmesi melhuz zaruretler ve tehlikelerle elde edilmesi muhtemel istifadeler arasında bir mukayese yapılmıştır ve istifa ciheti zarar ihtimallerine galip gelmiştir. Fakat kim ne derse desin Cenevre müessesesine bağlanmanın bizim için daima birçok tehlikeleri olacağı muhakkaktır... Cemiyetin içinde dönmekte olan ... entrikalara karşı ... hangi emin dostluğa istinat edeceğiz?”¹⁶² Bu sözlerle endişelerini dile getiriyordu.

Türkiye’nin Cemiyet- i Akvam’a üyeliği meselesi bir süre daha ertelenmiş, ancak Avrupa’daki gelişmeler Avrupa devletlerinin Türkiye’ye bakışını değiştirmiştir. 13 Nisan 1932 tarihli oturumda İspanya temsilcisi, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey’in Türkiye’nin üyeliğini talep eden beyanatından duyduğu memnuniyeti ifade ettikten sonra cemiyetin amacına göre çalışmasının Türkiye’nin üyeliği ile belli olacağını ifade etmiştir. Buna karşılık Tevfik Bey, Türk milletinin amaca uygun çalışacak bir cemiyete girmede engel tanımazlığı ile Türkiye’nin üyeliğinin cemiyetin içinde bulunduğu bunalımı atlarmaya yardımcı olacağını ifade etmiştir. Sırasıyla Yunan, Avustralyalı, İtalyan, İngiliz ve diğer temsilcilerin oy birliği ile Türkiye’nin üyeliğe daveti gerçekleşmiştir. Bütün temsilcilerin Türkiye hakkındaki görüşleri övgüye değer. Türkiye’nin üyeliğini coğrafi konumunun yanında Gazi’nin yetenekli yönetimi açısından önemli bulmuştu. Üyelik meselesi, T.B.M.M.’ de görüşüldükten sonra kabul edilmiştir.¹⁶³

¹⁶¹ Nebizade Hamdi, Yenises, 7 Eylül 1926.

¹⁶² Nebizade Hamdi, Yenises, 11 Eylül 1926.

¹⁶³ Goloğlu, Tek Partili Cumhuriyet, s. 54–59.

2 2 1 2. İtalya'nın Avrupa'daki Faaliyetleri

Mussolini idaresindeki İtalya I.Dünya Savaşı'nın sonunda istediklerini elde edememe ve içinde bulunduğu ekonomik buhranın etkisiyle savaş sonrası var olan durum karşısı bir politika izledi ve halktan destek gördü. Halk bu desteğini çalışkanlık gösterip gelişme ve ilerleme istekleriyle ortaya koydu. İtalyanlar kendilerini Roma'nın varisi olarak görüyor ve içinde buldukları durumu hazmedemiyorlardı.

Bu konuda dikkati çeken en önemli nokta Nebizade Hamdi Bey'in İtalya'nın II. Dünya Savaşı öncesi saldırgan tutumunu eleştirmesinden ziyade bu milletin çalışkanlığını vurgulamış ve övmüş olmasıdır. Bu anlamda da Musolini'yi takdir etmektedir. Bu sırada Musolini'ye suikast girişimi olmuştur. Nebizade Hamdi, suikastın 'Musolini'nin demir idaresinin aldığı tedbirler' yüzünden ve İtalyan ekonomisinin önemli bir istikamet almasından kaynaklandığını iddia eder. Avrupa basınının İtalya'nın ekonomisinin gerçek rakamlara dayanmadığını, günün birinde İtalyanların gerçekle kötü bir şekilde karşılaşacağını yazdığını belirtir. Sonra İtalyan Hükümeti'nin gerçeği saklamak için etkin bir propaganda yaptığını, bu yolla da ne yapmak istediğinin anlaşmadığını yazar.

Bu suikast girişiminin Avrupa'daki etkilerini ve Avrupa'daki siyasi faaliyetlerinin sonuçlarını şu ifadelerle tahlil eder:

"...Suikast yapan anarşistin Fransa'dan gelmiş olması Senyör Musolini'nin Fransa'da hoş bir tesir bırakmayan bazı sözleri sarf etmesine vesile teşkil etti... İtalyan gazetelerinin Fransa aleyhindeki şiddetli neşriyatı ile İtalya'da Fransız bayrağına karşı yapılan bir takım hareketler takip etti... İtalyan gazeteleri Fransa'yı mesul tutular. Musolini'yi Faşist İtalya'yı yıkmak için Fransa'daki faşizm düşmanı teşkilata yardım ettiğini söylediler ve bu teşkilat mensuplarının Fransız topraklarında türediğini Fransız gazetelerinin faşist İtalya'yı tenkitten menini çok şiddetli bir lisan ile talep ettiler. Bunların arasında bir harpten söz edenler bile bulundu.

"Bu beyanat ve neşriyatın İtalya'da Fransa aleyhinde vuku bulan tepkilerin Fransa'da husule getirdiği derin tesire rağmen Fransa ile İtalya arasında bir harp zuhuru şöyle dursun bir intikar olması bile bittabi ihtimal dâhilinde değildir."¹⁶⁴

Musolini İtalyası'nın Balkanları da etki altına almak için Sırbistan, Yunanistan, Romanya ile girdiği ekonomik ve siyasi diyaloglara değinerek bu girişimlerin İtalya'daki istila

¹⁶⁴ Nebizade Hamdi, Yenises, 19 Eylül 1926.

heyecanıyla birleşince ne kadar büyük tehlikelere sebep olacağını en az on yıl önce şu ifadelerle tespit eder.

“...İtalya umumi harpten sonra Fiume Meselesi’nden dolayı Sırbistan’la bir türlü uzlaşamadığı halde bu sene birden bire iki komşu devlet yarışmış hatta... muahede akdetmişlerdir. Sırbistan ile İtalya’nın anlaşması başlı başına mühim ve manidar bir hadise idi. Fakat İtalya Sırbistan’la anlaştıktan sonra Yunanistan’la da anlaşmak girişimde bulundu. Bahr-i Sefid siyasetinde İtalya ile Yunanistan arasında aşağı yukarı bir anlaşma tesis etti. Hatta Pangalos’un beyanatına ve Yunan siyasi ricalinden birinin ifşaatına bakılırsa Yunanistan’la İtalya Türkiye’ye karşı taaruzi bir plan bile tertip etmişler ve bu planın yakında tatbik edilmesine de karar vermişlerdi... Kondilis Hükümeti de İtalya ile olan dostluk siyasetini idamede faide gördü. Binaenaleyh Yunanistan’da hükümet değişmiş olmakla beraber İtalya-Yunanistan dostluğuna halel gelmedi.

“İtalya, Sırbistan ve Yunanistan’dan sonra Romanya’ya müracaat etti. Romanya ile zahirde ticari ve iktisadi bir anlaşma akdetti... Romanya hanedanının Romanya’ya davet edilmesi ticaret muahedesinin siyasi dostlukla teşvik edilmek istendiğine şüphe bırakmamaktadır. Nihayet son olarak İtalya ile Bulgaristan’ın da müzakerata giriştiğini öğreniyoruz. Bulgaristan hariciye nazırı da Romanya’ya kadar gitti. Musolini ile görüştü ve iki devlet siyasi menfaatleri arasında hiçbir tezat olmadığı teyit edildi.

“...İtalya şüphesiz bu siyasi faaliyetin arkasında gizli bir amil takip etmektedir... Ağleb-i ihtimal muhtemel bir harp için Balkanlar’da kendisine bir müttefik aramaktır... İtalya fiziki istihşalatına mahreç ararken Balkanlar(a) kendisi için iktisadi amillerden ziyade siyasi amillerle gelmektedir.

“...Musolini İtalya’ya yeni arazi yeni müstemlekeler aramakla meşguldür ve ikide birde arz-ı mevudedden bahsetmektedir... Sir Champerlain ile olan son mülakatı O’na İngiliz müzaheretini temin etmişse, son Balkan itilafları da Balkanlar’da dostluklar yaratmıştır...

“İtalyan sokaklarında faşistler her gün harp isteriz naralarıyla nümayişler etmektedirler... Musolini şimdi sükût ediyorsa bile İtalya’da kaynayan istila heyecanı yüksek sesle kendisini izhardan geri durmamaktadır... Dünyanın sulhu üzerine çöken bu kâbus kalkmadıkça milletler için sulh ve sükûn mümkün olmayacaktır.”¹⁶⁵

Nebizade Hamdi’nin, Musoli’nin sermaye sahiplerini kızdıran hareketlerinin, Musolini’ye düzenlenen beşinci suikast dolayısıyla alınan tedbirlere benzer baskıcı uygulamalarının, karışıklıkların temelini oluşturduğundan şüphesi yoktur:

¹⁶⁵ Nebizade Hamdi, Yenises, 27 Ekim 1926.

“...Birkaç gün evvel Musolini’ye yapılan beşinci suikast, İtalya’da için için kaynayan... bir isyanın tezahüründen başka bir şey değildir... Arkasından hükümet yüzlerce gazeteyi kapadı. 128 mebusu meclisten çıkardı ... sesleri boğdu. İtalya Kabinesi’nden birkaç nazırın birden çekilmesi ... manidar bir vakadır. Çekilenler arasında... Musolini’nin sağ kolu ... dahiliye nazırı da vardır...

“...Umumi sınıf baştanbaşa kırgın ve küskündür. Son zamanlarda sermayeye karşı açtığı mücadele ile de Musolini kapitalist sınıfı kızdırmıştır. Mutavassıt sınıf ise... müstebit idareden müştekidir...”¹⁶⁶

İtalya’nın Arnavutluk üzerinde kurduğu baskı ve Yugoslavya’nın tepkisiyle ilgili olarak; “İtalya ile Arnavutluk arasında imza edilen muahedenin husule getirdiği akisler hala bütün şiddetiyle devam etmektedir. İtalya-Arnavutluk Muahedesini... Arnavutluk üzerinde İtalyan himayesi tesis eden siyasi bir vesikadan başka bir şey değildir... Muahedenin Yugoslavya’da hâsıl ettiği heyecan bu devletin Arnavutluk’ta tesis eden yeni vaziyeti, menfaatlerine ne derece mugayyır bulunduğunu sarahaten göstermiştir... Yugoslavya-İtalya münasebetlerinde inkıta vuku ihtimalinden bile bahsedildi... Fransa hadiseye kayıtsız kalmadı ve derhal Yugoslavya’ya emr-i vaki bir vaziyet aldı... Fransa-İtalya münasebetlerinin nazik bir devresinde... tezahürlere meydan vermekten çekindi.”¹⁶⁷ Yorumunu yapmaktadır.

2 2 1 3. Türkiye Cumhuriyeti’nin Doğu Siyaseti

1 Aralık 1925’te I. Dünya Savaşı’nın galipleriyle Almanya’yı birbirine yaklaştırmak için yapılan Locarno Anlaşması, Türkiye ve Rusya’yı birbirine yaklaştırmıştı. Ayrıca Milletler Cemiyeti’nin Musul konusunda Türkiye aleyhinde verilen karar (16 Aralık 1925) bu yaklaşmayı hızlandırmış, Türkiye ile Sovyet Rusya arasında 17 Aralık 1925’te Paris’te dostluk ve tarafsızlık anlaşması imzalanmıştır. Nitekim bu anlaşmanın sonucu olarak Sovyet Rusya, Musul Sorunu, Osmanlı Borçları gibi konularda Türkiye’ye destek verdi ve İngiltere ile yaklaşmasını engellemek için gayret sarf etti.¹⁶⁸ Nebizade Hamdi, Dünya barışından, insaniyet duygularından bahseden ama gerçekte riyakârane davranan C.A. ve üyesi olan devletlerin bugüne kadar iki devleti iyi niyetle hiçbir zaman bir araya getiremediğinden yakınlıkla doğuda yeni dostluklara sıcak bakar. İran ve Afganistan’la yapılan anlaşmaların yerindeliğini ele aldığı bir makalede değerlendirmiştir:

¹⁶⁶ Nebizade Hamdi, Yenises, 11 Kasım 1926.

¹⁶⁷ Nebizade Hamdi, Yenises, 2 Ocak 1927.

¹⁶⁸ Uçarol, a.g.e., s. 564-565.

“...Bu birliğin müşterek müessisleri, banileri Türk ve Rus milletidir... İnsani olan müşterek ihtiyaç ve menfaatleri evvela bir muhadenet ahitnamesi ile teyit edildi... İmza edildiği sürede Türkiye’ye Rusya’dan başka el uzatan, dostluk vaat ve teklif eden ne bir devlet ne bir millet vardı. Türk-Rus dostluğu gün geçtikçe inkişaf etti, kuvvet buldu ve nihayet ilk ahitnamesine bir emniyet bitarafılık muahedesi ilave edildi... Bu siyasi dostluk muhitine Türkiye, aradan çok geçmeden yeni bir unsur daha ilave eyledi: İran! Türkiye Cumhuriyeti... daha birkaç ay evvel kardeş ve komşu ülke İran ile pek mühim bir bi tarafsızlık muahedesi akdetti.

“...İran ile Rusya arasında da irtibat vasıtası Türkiye olmak üzere esaslı bir dostluk tesis etmiş oluyordu. Esasen Afganistan da Türkiye’ye olan milli mücadele senelerinde ahd ve imza edilmiş olan bir ittifak muahedesiyle merbut idi. Binaenaleyh Türkiye İran bi tarafsızlık ahitnamesinin imzası üzerine dört komşu arasında müşterek menfaatlere ve sağlam esaslara istinat eden siyasi bir birlik vücut bulmuş oldu.

“31 Ağustos’ta Kabil’de doğrudan doğruya Afganistan ve Rus Hükümetleri arasında İlk Türk-Rus muahedesine tamamen o esaslara müstenit bir muahede akd olunmuştur.

“Dün Time Gazetesi, İstanbul muhabirine atfen Türkiye-İran-Rusya arasında bir emniyet misakı akdedilmek üzere olduğuna dair verdiği haberde izah ettiğimiz bu vaziyetin gallet bir ifadesi olsa gerekir.

“Şarkta dört komşu millet menfaatlerindeki iştirak ve iltihada istinat eden dört devlet teşkil ettiği bir vahdet manzumesi vardır. Bu manzume için Asya işleri, Asya milletinin talih ve mukadderatı itibariyle pek mühim roller ifa etmeye muktedirdir. Dört milletin gerek Asya’daki coğrafi vaziyetleri, gerek Avrupa ile Asya arasındaki mevkileri bu neticeyi tabii ve zaruri kılmaktadır... Garp devletleri arasındaki münasebetlere de iyi istikamet verecek bir amil olacaktır. Bu hal ve manzara Cemiyet-i Akvam’ın... hiç hoşuna gitmeyecektir... en aks-i tesiri Cenevre mahfilinde görülecektir.”¹⁶⁹

Avrupa’nın, bu yaklaşmanın rahatsızlıklarını su yüzüne çıkardığı olaylardan birinin ise ‘Tevfik Rüştü Bey’in Çiçerin’le Odesa’da vuku bulan ani mülakatı’ idi. Oysa bu görüşme İtalya’ya karşı yapılmıştı. Batılı devletler kendi aralarında bu tehlikeye karşı ittifaklar yaparken doğuda da ittifakların yapılması gayet doğaldı. Doğudaki devletlerin, aralarındaki bu diplomasienden endişeye düşmelerini, şöyle dile getirir:

¹⁶⁹ Nebizade Hamdi, Yenises, 5 Eylül 1926; Bu yaklaşma İngiltere’yi telaşlandırmış, Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne girmesi için baskı politikası izlemesine sebep olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti de 1931’den sonra prensip olarak cemiyete girmeyi kabul etmekle birlikte M. Kemal’in emri doğrultusunda teklifin cemiyetçe yapılması sağlanmış ve 1932’de üye olunmuştur. Bkz. Uçarol, a.g.e., s. 576-577.

“Avrupa öteden beri şark milletlerini istismar ederek geçinmiştir. Bu istismarı da şark milletleri arasında bir anlaşma bulunmaması sayesinde yapabilmiştir. Umumi harpten sonra şark milletlerinin gözü açılmış ve şarkta vasi mikeyada milliyet ve istiklal fikirleri intişar ve tamim etmiştir... Şark milletlerinin başında Rusya gibi... kuvvetli bir devlet bulunması Avrupalıları endişeye düşürmüştür... İşte son zamanlarda İran Çin ve Rus mümessillerinin Ankara’yı ziyaret etmesi bu itibarla onlar için büyük bir meseledir.”¹⁷⁰

Doğunun önemli devletlerinden Japonya’nın Türkiye’ye yaklaşımına da olumlu bakan Nebizade Hamdi, Japon Amiral Yumamoto’nun Ankara’yı ziyareti ve Türkiye hakkındaki dostane tavrı karşısında da duygularını şöyle dile getiriyordu;

“...Muhterem misafirlerimiz Yumamoto cenaplarının da ifade ettikleri gibi biri Asya’nın aksa-i şarkında, diğeri aksa-i garbında fakat devletler ve milletler arasındaki maddi uzaklıklar, hudut ayrılıkları siyasi ve manevi alaka ve rabıtalara itibariyle bir zaaf sebebi olmak şöyle dursun ekseriya mühim bir kuvvet amilidir...”

“Türk milleti Türk ve Japon milletinin mukadderatı arasında büyük bir müşabehet bulunduğunu senelerce evvel görmüş ve şarkın bu kahraman ve azimkâr milletine hemen bu keşif ve takdiri akabinde adeta meclup olmuştur.

“...Japon milleti medeni milletlere nispetle asırlarca geride kalmış bir heyet teşkil ediyordu. Japon adalarının azimkâr sakinleri günün birinde bu vaziyetten kurtulmaya karar verdiler... Cihanı hayretlere düşüren bir tarzda kuvveden fiile isal ettiler... Türk milleti sultanların müstebit idarelerinin gözleri önüne girdiği keşf-i perdeyi yırttığı... gün karşısında imtisal numunesi olmak üzere de Japonya’yı... gördü.”¹⁷¹

Türkiye’nin baştanbaşa bir Asya siyaseti takip etmesi gerektiğini savunan Nebizade Hamdi, Çin ile ilişkilerin de geliştirilmesini düşünür. Ancak devletin de maddi imkânsızlıklar yüzünden Çin’e bir elçi gönderemediğini belirtir:

“...Milliyet cereyanının Asya’daki sarsıntuları Çin’e inhisar etmemiştir. Çin hem hudut komşularından garba doğru bütün esir memleketlerde aynı cereyanın tesirleri görünmektedir. Çarlık Rusyası ortadan kalkmıştır, garp emperyalistleri Rusya’da zaif milletlere tahakküm için eski yardımcıyı müttefik şimdi bulamadılar. Ortaya... Asya münasebetleriyle... alakadar yeni yeni kuvvetler çıkmıştır. Japonya Asya işlerini her zaman garp devletleriyle beraber yürütmek suretiyle takip etmeyeceği hissini veren bir vaziyet almıştır...”

¹⁷⁰ Nebizade Hamdi, Yenises, 13 Ekim 1926.

¹⁷¹ Nebizade Hamdi, Yenises, 9 Eylül 1926.

“Cenupta milliyetperver teşkilatı veya hükümeti vücut bulmuştur. 200 000 kişilik bir orduya sahip bulunan bu hükümet bir taraftan bir taraftan Pekin Hükümeti’yle muhasime halinde diğer taraftan İngilizlerle harp halindedir. Pekin Hükümeti’nin Japon, Amerikan ve İngiliz nüfuzu altında bulunmasına mukabil milliyetperverler de Asya ile pek dostane ve sıkı münasebetlerde bulunmaktadır...

“...Türkiye bugün Çin’de doğrudan doğruya hiçbir menfaati yoktur... Birçok sebepler dolayısıyla başlı başına bir Asya siyaseti takip etmek zorunda(yız). Asya siyasetinde Çin’in, Çin’deki vukuatın pek ehemmiyetli bir mevki olacağı tabiidir. Bu itibarla bütçe muvazenesi endişesinin şimdiye kadar Çin’e bir mümessil olsun göndermemize imkân bırakmamış olmasını burada zikretmeden men-i nefis edemeyiz.

“Birkaç ay evvel Çin’e hükümetimiz tarafından muvakkat bir heyet gönderilmesi mevzu bahis olmuştu. Galiba buna da imkân bulunamadı veya muvakkat bir heyetten esaslı bir hizmet beklenemeyeceği mülahazası galip” (geldi).¹⁷² Görüldüğü üzere maddi imkânsızlıklar önemli konulara eğilmesini engelliyordu.

¹⁷² Nebizade Hamdi, Yenises, 14 Eylül 1926.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. EĞİTİMCİLİĞİ ve EĞİTİM KURUMLARI

3 0. Cumhuriyet Devri Eğitim Durumuna Genel Bir Bakış

İlk İcra Vekilleri Heyeti'nde; Maarif Vekili Rıza Nur, Ankara Maarif Müdürü ve bir kâtiplerle birlikte hükümet programındaki eğitim konularını belirledi. Bu programa göre; eğitim, dini, milli, üretken, çağdaş, bilimsel; dile, kültüre ve edebi eserlerin oluşumuna önem veren, eğitimi iyi yöneten bir anlayış esas alınmıştı. 19 Ekim 1920'de mecliste yaptığı konuşmada 28 sultani olduğunu, bunların bir kısmının işgal altında bulunduğunu, 340 yatılı ve 2591 gündüzlü öğrencisi olan okullarda öğretmen ve memur sayısının ise 587 olduğunu ifade etmiştir ki bu da her öğretmene 20 öğrencinin düştüğü anlamına geliyordu. Aynı oturumda Karesi Mebusu Vehbi Bey, azınlıkların nüfus oranları ile Türk ve Müslümanların nüfuslarını ve ardından, okuma yazma oranlarını karşılaştırarak çarpıklığı dile getiren bir konuşma yapmıştı. Bunlar eğitim konusunda yapılacakların ne kadar fazla olduğunun ve Kurtuluş Savaşı kadrosunun konuya verdiği önemin bir göstergesiydi. M. Kemal'in Sakarya Savaşı başlamadan cepheden Ankara'ya geldikten sonra topladığı ve ertelenmesini bir an dahi düşünmediği Maarif Kongresinde söyledikleri eğitim tarihimiz açısından söylenmiş en anlamlı sözlerdir. M. Kemal, bu konuşmada milleti eğitmenin kutsal bir görev olduğunu dile getiriyordu.¹⁷³

3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla¹⁷⁴; devletin genel eğitim siyasetinde milletin genel duygu ve düşünce bakımından birliğini sağlamak ve tek tip insan yetiştirmek için ortak bir eğitim siyaseti izlemek amaçlanmıştı. Çünkü Osmanlı'nın son dönemlerinde ve özellikle Kurtuluş Savaşı yıllarında eğitimdeki başıbozukluk, azınlık okullarını ve yabancı okulları ajan ve vatan haini yuvası haline getirmişti. Böylece kabul edilen kanun, eğitim öğretim faaliyetlerini düzenlemede tek kuvvet olarak Maarif Bakanlığı'nın kuruluşunu sağlamış, her türlü okul, bakanlığın kontrolüne verilmişti. 1 Kasım 1928'de yapılan Harf

¹⁷³ Necdet Sakaoğlu, Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 12, 14 ve 15.

¹⁷⁴ Bu konuda kanun teklifi veren milletvekillerinden birinin de Nebizade Hamdi olduğunu ikinci dönem milletvekilliğini değerlendirdiğimiz bölümde ele almıştık.

İnkılâbı ve ‘Millet Mektepleri Talimatnamesi’ ile eğitim, örgün ve yaygın hale getirilmişti. Böylece o tarihlerde eğitim, gündemin en önemli maddesi olmuştur. 1927–28 Eğitim-Öğretim Yılı’nda 15 erkek ve 4 kız lisesinin bulunması daha kaydedilecek yolun başında bulunulduğunu ve ihtiyacı gözler önüne seriyordu.¹⁷⁵ Ekonomik şartlar bir türlü çağdaş eğitim kurumlarını oluşturmaya yetmiyordu. Şükrü Saraçoğlu bir gün gittiği bir yurt gezisinde, köylünün kendisine sunduğu teklif durumun boyutlarını ortaya koymaktadır. Köylü, şehirlerde barakalar kurulup köy çocuklarının buralarda köyden getirdiklerini yiyerek eğitimlerini tamamlamalarını, ardından köyelerine dönerek öğretmenlik yapmalarını tavsiye ediyordu. Nitekim imkânsızlıklar buna benzer uygulamaları eğitim tarihimizde barındırmaktadır. İllerde bile eğitimi bina yetersizliği gibi sorunlar beklemekte idi. Gerçi bu sorun ikili hatta üçlü eğitimle kısmen aşılmıştı.¹⁷⁶

Eğitim, ciddi bir bunalım içinde idi ki bunun asıl nedeni az sayıdaki öğrencinin Cumhuriyet değerleriyle donatılamamış olmasıdır. Cumhuriyetin ilk on yılında ilkokulda okuması gerekli öğrencilerin sadece %75’i okumuş ancak bunların %25’i mezun olabilmıştır. Lise eğitim ve öğretimi ise öğrencileri hayata hazırlamak amacıyla değil üniversiteye geçiş amacıyla faaliyet gösterdiği için nazariyata ağırlık veren, ezberci bir karakter almıştır. M. Necati’nin ani ölümüyle bir süre durağanlaşan eğitim faaliyetleri, 1933’te Reşit Galip’in Eğitim Bakanı olmasıyla yeniden canlanır. Gerçi bu yıllarda eğitimciler arasında, eğitimin toplumu tek başına değiştirecek bir vasıta olmasıyla ilgili ciddi şüpheler vardır. Kadrocular, devrim ideolojisini amaç edinen bir gençlik ve kitle eğitimini savundu. Böylece Cumhuriyetin benimsediği her türlü yaklaşım eğitim vasıtasıyla tabana yayılacaktı. Halkevleri’nin ve Köy Enstitüleri’nin kurulması bu anlayışın ürünüdür.¹⁷⁷

Türkiye’nin nüfusu 1935 sayımına göre 16. 158. 018 idi. Okur yazarlık %20.4 olmuştu. 1927’de bu oran %10.6 olduğuna göre 8 yılda bu oranın iki kat arttığı anlamına gelmekte idi. 1936–37 Eğitim-Öğretim Yılı’nda 36 lisede, 564 öğretmen, 10. 882 öğrenci, 100 orta okulda, 1.799 öğretmen 44.551 öğrenci, 6.112 ilkokulda 13. 858 öğretmen 669.344 öğrenci bulunmakta idi. 1938’de 15-19 yaş arası nüfusun %46.6 sı, 45-55 arası nüfusun % 18.9 u, 65-70 yaş arası nüfusun %9.1 okuma yazma bilmekte idi. Aynı tarihte İstanbul’da bir özel anaokulu iki özel ilkokul ve yedi özel lise bulunmaktadır¹⁷⁸ ki bu liselerden biri Nebizade

¹⁷⁵ Sakaoğlu, a.g.e., s. 23 ve 37.

¹⁷⁶ İlhan Başgöz, Türkiye’nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995, s. 153-154.

¹⁷⁷ Başgöz, a.g.e., s. 155-156, 158-159 ve 164.

¹⁷⁸ Sakaoğlu, a.g.e., s. 54 ve 58.

Hamdi Ülkümen'e ait olan önce adı İnkılap Lisesi iken daha sonra 'Güneş Dil Teorisi' doğrultusunda değiştirilen Yuca Ülkü Lisesi'dir.

3 1. Eğitim ve Gençlik Hakkındaki Düşünceleri

Daha gençlik yıllarında eğitimin bir toplumun geleceğinde oynayacağı rolü çok önemseyen Nebizade Hamdi, Zekeriya Sertel'le kalem aldıkları "Hayat ve Gençlik" adlı eserin ana düşüncesini gençliğin eğitimi oluşturmakta idi.

Geleceğin gençlerin olduğu, bu yüzden de geleceğini düşünen milletlerin daha ziyade gençliğine önem vermesi gerektiğini savunan eser, gençlerin hayatta karşılaşacakları güçlüklerle karşı eğitiminin öneminden bahseder. Eğitimine önem verilmeyen bir gençlikten oluşacak toplumun, geleceğinden emin olunamayacağı, dünyada geleceğine önem veren toplumların gençlerine önem verdiklerine dikkat çekmektedir. Bu ülke okullarının, öğrencileri bütün yönleriyle yetiştirdiği, yararlanmaları için kitapların yazıldığı belirtiliyordu. Türk toplumunun da istikbalini ya 'nesl-i hazır' ya bir 'nesl-i mütefekkir' olarak yetiştirmesi gerekmektedir. Hayat ve Gençlik'te gençliğin mücadele vasıtalarıyla donatılmaması konusunda yakınırken sonuç olarak da; gençliğin hakiki bir terbiyeye sahip olamayarak toplumun hâlihazırdaki ahlaki perişanlığına dikkat çeken kitabın önsözünde şu ifadeler kullanılıyor:

"Zira istikbal onların düş-i iktidarlarına mahvildir... Hâlbuki gençlerimizi metin bir terbiyeye sahip etmemizin atimizi temin etmekten emin olamayacağımızı unutmamak, kendilerini hayat-ı müstakbellerinde muvaffakiyetyab edecek esbabın istikmalini düşünmek, onları vesaiti mücadele ile teçhiz etmek lazım gelirken biz bu hususta o kadar muhmilliz ki...

"Gençliğimiz yarın-ı hayatın mücadelat-ı tab-ı avarında kendilerine medar-ı istinat olacak bir hâsılât-ı metineye, esbab-ı galibiyetlerini temin edecek bir terbiye-yi hakikiyeye malik olamıyorlar. Çünkü; bizde ma teessüf henüz terbiyenin ehemmiyet-i azimesi, hayat-ı gençlik üzerindeki tesiri ... anlaşılmadı, yahud anlatılmadı; Bugünkü hal-i perişanımızı nasıl dünkü gençlerin terbiyelerindeki noksanda arıyorsak yarınki muhtemel sebeplerin de bugün gençlere vereceğimiz terbiyede aranılacağı takdir edilmedi. Bunun içindir ki yarın mukadderat-ı milleti ellerine alacak olan gençliğimiz mahrum her şeyi ... mekteplerde muallimler vazifelerinin tedris ile hitam bulunacağına kani; olur da aile reisleri vezâif-i terbiyelerinden gafil! Sonra bunlara gençler için rehber-i hakiki olabilecek asarın sağlanmasını inzımam ediyor, ediyor da gençliğimiz hayata hazırlanmıyor, hazırlanamıyor.

“İşte bu saiktedir ki biz bu eserimizde bilhassa gençliğin hayat karşısında nasıl müşkülata maruz kalacaklarını ve bu müşkülata mukavemet için ne gibi cihazlara ihtiyaçları bulunduğunu, bu vasıtaları müdafaa ve mukavemeti ne suretle tedarik edebileceklerini, hülasa hayatta ne gibi hususlarda zorluk çekildiğini mümkün olduğu kadar açık bir lisanla izaha çalıştık ve genç okurlarımıza bir hayat arkadaşı takdim etmek istedik.”¹⁷⁹

Eğitimciliğe adım atmadan beş yıl önce ise bir baş makalesinde Türkiye’deki eğitimin içinde bulunduğu durumu bunun sonuçlarını ve okullara olan ihtiyacı dile getirmektedir. Ona göre; on yıl evvel, ülkede cehalete karşı eğitimin önemini anlatmak için çalışıp duranların bugün mektep bulmada sıkıntı çekeceğini kimse bilemezdi. Çünkü bu yıllarda gazetelerde okullara öğrenci bulunması için ilan verilmek zorunda kalıyordu bu kişiler. Ancak geçen on yıl ‘hocaların, cahillerin ve cehaletin elinde esir olan Türk milletine, eğitimin önemini anlatmak’ için bu süre içinde yapılanlar yeterli olmuştu. Nebizade Hamdi, Yenises’te yer alan bir makalesinde Türk toplumunun, eğitimin önemini anlamasına rağmen eğitimciye ve okula olan ihtiyaç ile demokrasilerde eğitimin devlet tarafından verilmesi zorunluluğuna dikkat çekmekteydi:

“Her tarafta çocukları okutmak lüzumu o kadar kuvvetle anlaşıldı ki şimdi çocuklarımızın maarif ihtiyaçlarını temin edecek mektep bulamıyoruz. Bugün artık halka çocuklarımızı okutun diyemiyoruz. Bu defa onların ağzından mektep isteriz demeğe mecbur oluyoruz.

“Türkiye’de mektebe giden çocukların yekûnu üç yüz bin kadardır. Okumak istediği halde mektep bulamayan yavrularımızın âdeti de yüz binlere balığ olur. Yalnız İstanbul’da bu sene mektep bulamayan çocukların miktarı on iki bini mütecevizdir. Hele idadi tahsilini bitiren çocuklar için tahsilini ikmal imkânı hemen de münseliptir. Bu sene liselere girmek için müracaat eden talebenin miktarı akıllara hayret verecek derecede çoktur. Yalnız İstanbul Lisesi’ne beş yüz talebe müracaat etmiştir. Bugünkü gençler tali tahsili bitirdikten sonra Dar’ül Fünun’a girmeye heves etmiyorlar. Daha ziyade meslek mekteplerine rağbet gösteriyorlar veyahut doğrudan doğruya hayata atılmayı tercih ediyorlar Binaenaleyh eskisi gibi Dar’ül Fünun’a talebe hazırlayan bir müessese olmaktan ziyade hayat için insan yetiştiren bir mektep oluyor. Bu itibarla bu gençlerin lise tahsillerini yapabilecekleri imkânın tezyidi lazım gelir.

“...Demokraside vatanın bir kısım evladını okutup bir kısmını tahsilden mahrum etmek mümkün ve caiz değildir. Her vatandaş müsavi tahsil hakkına sahiptir. Mecburi tahsil kanunu

¹⁷⁹ Ahmet Hamdi - Zekeriya, Hayat ve Şebab, Rumeli Matbaası, 1327, s. 3-5.

neşretmek bu mecburiyeti kanun mahfilinde kalmaya mahkûm olduğu müddetçe kâfi değildir... Müracaat edecek çocuklara mektep göstermek lazımdır. Demokrasinin saltanat idaresinden en bariz farkı burada görünür... devlet... her çocuğu iyi bir vatandaş olarak yetiştirmek mecburiyetindedir... Eski devirlerde... yalnız parasını ödeyebilenler okuyabiliyorlardı... Hak para ile satın alınamaz... en ziyade teşekkür şayan inkılap iptidai tahsilinden ücreti kaldırmak olmuştur...

“Fakat Cumhuriyet bu ruhu inkılâbı yapmakla iktifa etmemelidir. Vatan yavrularını, istisna yönetmemizin, okutmak imkanını temin etmelidir... Necati Bey, bütçenin fazla mektep açmağa müsait olmadığını, elimizde fazla malum olmadığından maarif rekabetinin bu ikinci noktasını telafi için mühim tedbirler ittihaz ettiğini biliyoruz... Bütün tedbirlere rağmen bu sene yüz binlerce çocuğun tahsilsiz kalacağı muhakkaktır.”¹⁸⁰

Eğitim-öğretimdeki imkânsızlıkları belirttikten sonra Türk çocuklarının olanaklar düzelinceye kadarki sürede cahil bırakılmaması için de önerileri vardır. Amerika’da olduğu gibi ikili eğitim. Nitekim şehirlerde bina sıkıntısının bu şekilde aşıldığını ifade etmiştik. Nebizade’ye göre; Amerika gibi öğretmeni ve okulu bol bir ülkede bunların yapılması, bize de okul için devletinden talepte bulunan vatandaşa olumlu cevap vermek adına ölçü olmalıdır. Cumhuriyet idarelerinde devletten eğitim konusunda talepte bulunan halka cevap vermemek ‘demokrasi namına azap veren’ bir durum olacaktır.

Cumhuriyet Türkiye’si’nin en önemli sorununu inkılâpları tabana yayacak eğitim kadrolarına sahip olmamasıydı. Köylere giden öğretmenlerin cahil ve bilgisiz olması bu tür problemleri kökleştirmekteydi. Nebizade Hamdi, ziyaret ettiği bir köyde, öğretmenin M. Kemal’i öğrencilerine son halife olarak tanıtmaya şahit olduğunda cahilliğin ve bilgisizliğin boyutlarını iyice fark etmiş, kat edilecek daha çok yol olduğuna bir kez daha kanaat getirmişti. Vatan evlatlarına, en azından vatan sevgisini aşılacak zabıtların bile olmamasından, bu yetişmiş insan yokluğundan şikâyet etmesinin O’nu üzmemekten başka bir anlamı yoktu.

Maarif Vekâleti gibi bu konuyla yeni ilgilendiğini belirten Nebizade Hamdi’de 1926 yılından itibaren özel okul açma fikirleri olgunlaşmaya başlar. Çünkü devletin tek başına bu işin altından kalkması mümkün değildir. Gücü yeten vatandaşın da bu konuda devlete yardımcı olması gerekmektedir. Zaten ‘millet ve devlet birleşip bu mesele ile meşgul olma lüzumunu anladığı gün,’ eğitim sorunu çözüme kavuşacaktı.

¹⁸⁰ Nebizade Hamdi, Yenises, 26 Eylül 1926.

Gençliği gelecek açısından ihmal etmenin nelere mal olacağını ortaya koyduktan sonra geleceğine önem veren bir lider olarak da Roosevelt'in uygulamalarını dünyanın diğer ucunda olmasına rağmen yakından takip ve tahlil etmektedir:

“Vaktiyle Amerika Reis-i Cumhuriyet Roosevelt'e memleketteki çocuk sorunlarının azametini gösterir bir istatistik vermişler, yekûn o kadar kalabalıkmış ki Roosevelt bunu görünce gözünün önünde Amerikan istikbali kararmış birden bire hayalinde mecvum eden korkunç manzara karşısında titremiş ve mütehassıs bir doktor gibi ellerini yaranın üstüne basmış ve:

‘-Şimdi anlıyorum ki demiş çocuk meselesi Amerika'nın en mühim meselesidir. Vatanın çocukları kurtulmazsa istikbali kurtarmak mümkün değildir.’ Bu teşhisi yaptıktan sonra ‘Çocuk Haftası’ ismiyle bir hafta ihdas etmiş, bu hafta zarfında bütün muallimleri, ruhiyatçıları, içtimaiyatçıları, iktisadiyatçıları, matbuat mensuplarını ve mütefekkirleri seferber hale koyarak herkesi çocuk meselesiyle meşgul olmaya davet etmiş, o hafta... Amerika'ya çocuğun önemini anlatmıştır.

“...Bugün biz de aynı mesele karşısındayız. Sıhhiye Vekâleti'nin neşrettiği bir istatistiğe göre Türkiye'mizde 340 senesi zarfında ölen 781.101 kişinin dörtte biri henüz beş altı yaşına varmadan bakımsızlık yüzünden ölen çocuklardır. Yine bir sene zarfında annelerin cehaleti; dikkatsizliği ve bakımsızlığı yüzünden yirmi beş bin çocuk kurban verilmiştir.

“Bizim gibi nüfusu on milyonu geçmeyen bir memleket için durum, hepimizi ikaz edecek derecede mühimdir... bir taraftan Sıhhiye Vekaleti, diğer taraftan Himaye-i İttifal Cemiyeti bu çocuk meseleleriyle ciddi surette meşgul olmaktadır. Sıhhiye Vekâleti annelere rehberlik ve çocuklara ilk senelerinde lazım gelen yardımda bulunmak üzere bakım evleri açmıştır.”¹⁸¹

Harf inkılâbının gerekliliğini açıklamaya çalışırken, kamuoyunun 1926'da ortaya koyduğu baskıyı da dikkate alarak Latin Alfabesi'nin kabulünün zaruretini dile getirmiştir. O'na göre; Arabî ve Farsî kelimelerin hâkimiyeti sarsılmış, milletin cehaletinin devam etme nedeni, göze hoş gelmeyen, matbuat açısından uygun olmayan, göz yoran, tam ve sabit olmadığı ve şekilden şekle girmesi dolayısıyla da anlaşılması zor ve çocuklarımızı Avrupalı çocuklar gibi üç dil öğrenmekten yoksun bırakan bir yapıda ve gereklidir.¹⁸²

Kurun, 21 Şubat 1937 tarihli sayısında Kültür Bakanlığı'nın lise ve ortaokulların ders programlarını incelerken diğer taraftan da terbiye sistemleri ile yakından ilgilendiğini verdiği

¹⁸¹ Nebizade Hamdi, Yenises, 19 Aralık 1926.

¹⁸² Nebizade Hamdi, Yenises, 17 Ocak 1927.

haberinde; değişmeler esnasında öğretmenlerin fikirlerini almak amacıyla bir anket düzenlediklerini belirtmekte idi. Öğretmenler arasında büyük ilgi bulan anket daha önce başka öğretmenlerle yapılmıştı. Bu sayısında da Yuca Ülkü Lisesi Direktörü ve Trabzon Sayısları Hamdi Ülkümen'in görüşlerine yer veriyordu. 1937'li yılların II. Dünya Savaşı arifesi ve ekonomik sorunların ön planda olduğunu göz önünde bulundurursak eğitimin ekonomik boyutunun dile getirilmesi doğal olacaktı:

“-Kültür işleri hakkında gazetelerde yazılanları okumuyorum. Söylenenleri de dinlemiyorum. Ben de bu mevzular üzerinde bir şeyler söylemek ve yazmak da istemiyorum. Niçin mi diyeceksiniz? Çünkü:

“Nazari olarak yazılan ve söylenenlerden bu şekilde yazılmak ve söylenmek sureti ile hiçbir fayda hâsıl olmayacağına işin bir dedikodudan ibaret kalacağına kaniim. Yapılması lazım geldiği yazılan ve söylenen işlerin yüzde doksan dokuz üççeyreği paraya tevakkuf eder. On yedi milyonluk bir milletin kültür bütçesi, altı yedi milyon içinde kaldıkça, kültür işlerimizi dilediğimiz şekle sokmaya hiç kimsenin kudreti yetmez.

“Parasız görülebilecek işler, giderilecek kusurlar olduğu da söylenebilir. Fakat işten anlarım zehabında bulunan her ferdin münferiden ileri süreceği yüksek, süslü, şatafatlı nazariyelerle bu parasız işler de görülmez.

“Bizim her şeyden evvel gerek paralı, gerek parasız yapılabilecek işleri bir umumi kültür siyaseti şeklinde tespit edecek hakikaten salahiyyetli bir heyete ihtiyacımız olduğuna kaniim. Şimdilik ben böyle bir heyetin teşkili temennisinde bulunmakla iktifa etmeyi, sizi ve okuyucuları boşuna yormamayı tercih ediyorum”¹⁸³ Ekonomik yetersizliklerin kendisinde, bir bıkkınlık ve yılgınlık oluşturmuştur. Bir gün büyük hayallerle açtığı eğitim kurumlarının ekonomik yetersizlikler yüzünden kapanacağını hissederek gibiydi. Bu his O'nda daha şimdiden kendini bıkkınlık olarak göstermişti.

3 2. Yuca Ülkü (İnkılâp) Lisesi Anaokulu ve İlkokulu

İnkılâp Liseleri 1931 yılında Uşak ve İstanbul'da olmak üzere iki şube olarak açılmıştır. Kumkapı'daki şubenin öğrenci sayısı daha ilk yıldan beş yüzü geçmiş olduğu için kayıtlar durdurulmak zorunda kalmıştır. Daha sonra dilde Türkçeleşme faaliyetleri kapsamında bu okulların adları Yuca Ülkü olarak değiştirilmiştir. Yatılı ve gündüzlü olarak eğitim vermiş, öğrenci sayısı ilk yılın ardından beş yüzü aşmıştır.

¹⁸³ Kurun, 21 Şubat 1937.

Anaokulu ve ilkokul ise 1958'de Şişli'de kurulmuştur.1961–1962 Eğitim-Öğretim Yılı'nda ilave bir bina inşaatı başlatmış ve 1962–1963 Eğitim-Öğretim Yılı'nda faaliyete geçmesi sağlanmıştır. Sınıf mevcudu 30 geçmediği için bu sayıya ulaşıncaya kayıtların durdurulması esası belirlenmiştir¹⁸⁴ Okul 09.00–14.00 saatleri arasında eğitim yapılmakla birlikte isteyenler için 17.30'a kadar etüt vermekte idi. Ana sınıfı velileri öğrencilerinin 16.00'da alabiliyordu. Bu okullar taşınmalı eğitim yapmış, mesafeye göre taşıma ücretleri belirlenmiştir. Ayrıca okula kayıtlar 15 Haziran'dan itibaren yapılıyor eski öğrencilere ancak 1 Ağustos'a kadar kayıtlarını yenilemeleri için süre veriliyordu.¹⁸⁵

Okulun kadrosundaki bir doktor, bir psikolog ve bir pedagoğtan oluşan danışma kurulu, öğrencileri tanıma ve anlama ile eğitim öğretimin öğrenci durumlarına göre planlanması işini yapmak ve velilere tavsiyelerde bulunmak için oluşturulmuştur. Danışma kurulu; geçimsiz öğrencilerin, çeşitli ailevi, sosyal ve psikolojik sorunlarını bilimsel metotlarla çözme yöntemini benimsemiştir. Bütün çabalara rağmen düzeltilemeyen öğrencilerin gideceği okullarda yararlanılması için tanıma fişleri düzenlenmiştir.

Akşam yemeğinden sonra, hemşire tarafından ve öğretmen nezaretinde temizlik yapılarak, isteyenlerin uyku saatine kadar lamba ışığında çalışmaları sağlanmaktaydı.¹⁸⁶ Sosyal ve ekonomik sebeplerle ailelerinden uzak kalan öğrencilerin aile sıcaklığını yaşaması için okulun 12 ay açık yatılı kısmı, araç olarak görülmektedir. Yaz aylarında kamplar açılmıştır. İsteyen öğrencilere piyano, mandolin, bale, dil ve dersleri verilmekte idi.

İlkokul programı ders araçlarıyla uygulanmış, görerek-işiterek öğrenme ilkesine göre düzenlenmiş, bunun için okula yansıtım cihazı, diyapozif, kitap, dergi, broşür gibi görsel materyaller sağlanmıştı. Ders araç ve gereçlerinin kullanımıyla modern eğitim ilkesi; 'yaprak yaşayarak' öğrenme sağlanmıştır. Sosyal kol faaliyetlerinden beklenen amaç kendi kendine idare anlayışını geliştirmek olarak belirlenmiş idi.¹⁸⁷ Ayrıca olay yeri incelemesi de önemli görülmekte idi.¹⁸⁸

Okul, dersi derste öğretmek amacını taşısa da saat 16.00'dan sonra etütler düzenleyerek başarıyı tesadüfe bırakmak istememiştir. Ana sınıfı kısmında, anasınıfı öğretmeni ve hemşire nezaretinde birinci sınıfta da intibaklarını kolaylaştırmak amacıyla çeşitli faaliyetler düzenlenmekte idi. Belli bir uyku saati tespit edilerek öğrencilerin uyku ihtiyaçları da

¹⁸⁴ Özel Ülkü Ana ve İlk Okulu Tanıtım Broşürü, s. 1

¹⁸⁵ Özel Ülkü Ana ve İlk Okulu Tanıtım Broşürü, s. 5.

¹⁸⁶ Özel Ülkü Okulu Yatılı Kısım Yönetmeliği, Kasımpaşa 1962, s. 1–2.

¹⁸⁷ Özel Ülkü Ana ve İlk Okulu Tanıtım Broşürü, s. 2–8.

¹⁸⁸ Özel Ülkü Çalışma Programı ve Yönetmeliği, Kasımpaşa 1962, s. 2.

düşünülmüştü. Yemekler, kalori hesapları yapılmak üzere öğretmen nezaretinde verilmekte idi.¹⁸⁹

3 2 0. Okulların Amaçları ve Eğitimin Şekli

Nebizade Hamdi Ülkümen tarafından kaleme alınan bir kitapçıkta bu konu şöyle değerlendirilmiştir; Sağlam bir bünyeye sahip, milli ve ahlaki terbiyesi tam, çağa ayak uydurmaya yetecek bilgiyle donanmış, kişisel ve milli görevleri konusunda sorumlu, hiçbir zaman ve mekânda dillerini, hareketlerini ve terbiyelerini ihlal etmeyen gençler yetiştirmek. Çocuklarımızı ‘kendilerine ağırlık vermeyecek çok sağlam bir inzibat içinde ve hayatın hiçbir müşkülünden yılmayacak kuvvetli bir irade ile Türkün bütün faziletleri, temiz hasletleri ile yüksek seciye ve ahlaki’ ile donatarak hayata hazırlamak. Öğrencileri adabı muâşeret kurallarını bilen ve uygulayan, örnek insanlar olarak yetiştirmek. Bu okullar, çağın eğitiminin esası olarak çocukların neşeli ve sağlıklı olmalarını gerekli görüp öğrencilerin neşeli bir ortam içerisinde eğitim almalarını garanti etmekte idi.

Okul bünyesinde kurulan revir ve özel bir doktor, öğrencilerin sağlığına verilen önemin bir göstergesi olarak okulun bünyesine alınmıştır. Okulun bir aile ortamı olması amaç olarak görülmektedir. Öğrencilerin hayatta karşılaşacakları güçlüklerle karşı iradeli, yüksek ahlaki değerlere saygılı, Türk’ün bütün özelliklerini sergileyen insanlar olarak yetişmelerini sağlamak terbiyenin ölçütü olarak görülmektedir. Bu amaçla ülkenin en mükemmel öğretmenleri seçilmeye çalışılmış zaman zaman kadrolarda yenilikler yapılmış ve en yeni eğitim-öğretim programı takip edilmeye çalışılmıştır.

Okulun amaç ve hedeflerini göstermesi açısından Yuca Ülkü Liselilerin ağızlarından düşürmedikleri Ülkü Marşı oldukça anlamlıdır:

Mademki şu toprak atamın yattığı yerdir,
Öyleyse bütün varlığım uğrunda siperdir.
Ceddin kanı akmış sayısız bu uğurda,
Fatihini ansın diye ay yıldızı surda.
Ak alınına kaç önderin altın başı değmiş,
Kaç ırkı huzurunda o dehşet ile eğmiş.
Elden ele koştukça akınlardaki erle,
Türk ordusu mutlak bitirir cengi zaferle.
Öz rengini soldurmaz onun işte bu millet,

¹⁸⁹ Özel Ülkü Çalışma Programı ve Yönetmeliği, s. 3.

Kaç kere kanından geçerek etti ibadet.
Türkün!.. Kılıcın raksı ezelden beri şandır,
Her çağda şeref tacı giyen ülke vatandır.
Bulduk savaşın zevkini yenmekteki sırda,
Gerdik, kılıcın alnını öptük her asırda.
Her yerde bugün-göz kamaştırır-hatıramız var,
Nal sesleri hala yedi kat gökte çağıldar.
Maziyi anarken geriyor göğsümü duygum,
Ömrümce o kandan gelişin zevkini duydum.
Lakin yine bir gün nöbet alsak da siperde,
Neslim koşacak, ün salacaktır bu sefer de.

Hikmet Şinasi ÖNAL

Okul öğretmenlerinden Feti Botuş'un yazdığı bir şiir de okulun amaçları hakkında bize bir fikir verir niteliktedir:

“Yılmaz çelikten kalpli bize “ÜLKÜLÜ” derler,
Yurt için millet için ölecek gençleriz biz.
Hız aldık Atamızdan kâfi gelmez bu yerler
Çünkü var İnönümüz, sarsılmaz takatimiz.”¹⁹⁰

Yuca Ülkü Lisesi, hazırladığı yönetke ile aldığı tedbirler ve elde edilen sonuçların görülebilmesi için velilere, belirlenen bir günde, çocuklarıyla birlikte yemekte, derste, oyunda, müzakerelerde çocuklarını görmeleri önermekteydi. Kendini, öğrencilerin ahlaki gelişimlerini üzerine almış bir kurum olarak kabul eden okulca, velilerle görüşme ve gerekirse fikirlerini alma konusuna büyük önem verilmişti.¹⁹¹

3 2 1. Kültürel Faaliyetler ve Dengeli Beslenme Alışkanlığının Kazandırılması

Resmi okullara denkliği Kültür Bakanlığı'nca onaylanmış olan okullar, yabancı dil eğitimine önem vermekte idi. Okulun orta kısmında İngilizce ve Fransızca lise kısmında ise bunların yanında Almanca da okutulmaktaydı. Normal derslerde bu alanlarda başarılı olamayan öğrencilere ayrıca özel ders imkânı sağlanmakta idi ki özel ders uygulaması diğer dersler için de geçerlidir. Yatılı öğrenciler için akşam kursları düzenlenmekte idi. Yatılı öğrenciler, ayrıca kendi öğretmenleriyle akşamları müzakere yapar ve her iki ders dışı uygulama için ayrıca bir

¹⁹⁰ Yuca Ülkü Lisesi Hatırası, T.C. Maarif Vekâleti Derleme Müdürlüğü, 15 Mayıs 1943, s. 8 ve 11.

¹⁹¹ Nebioğlu Hamdi Ülkümen, Yuca Ülkü Liseleri, İstanbul 1937, s. 1-2; Milliyet, 13 Eylül 1931.

ücret alınmamıştı. Bu öğrencilere; çamaşır yıkama, tamir ve ütüleme, askerlik kampı gibi hizmetler de verilmekte idi.

Öğrencilerin ilgi duydukları konular tespit edilerek duruma göre konferans veya söyleşiler yapılarak fikri seviyelerinin yükseltilmesi amaçlanmıştı. Her an yenilenen kütüphane öğrencilere daima açık tutulmakta idi.

Sosyal faaliyetlerdeki ölçü, dersleri aksatmamak olduğu için hafif ve tehlikesiz sporlara okulun sorumluluğunda müsaade edilmektedir. Müzik, gezi ve eğlence faaliyetlerinin de öğretmenlerin gözetiminde yapılması şartı getirilmişti.

Öğrencilerin sağlam bir bünyeye sahip olmasının koşulu olarak en kaliteli yiyecekler yenilmesi ve bunların kullanımının alışkanlık haline getirilmesi için; kahvaltılarda, sütlü çay, sütlü kakao veya salep, yağ, peynir, zeytin, yumurta ve reçel, öğle yemeklerinde; et veya balık, tereyağlı veya zeytinyağlı sebze, pilav, börek veya makarna, tatlı, hoşaf, komposto veya mevsimin uygunluğuna göre meyve, akşam yemeği için; çorba etli sebze, pilav, makarna börek veya tatlı olarak öğünler belirlenmişti.¹⁹²

3 2 2. İnkılâp Liselerinin Basındaki Yankıları

3 2 2 0. Cumhuriyet Gazetesi

Yunus Nadi'nin 18 Ağustos 1931 tarihli başyazısının başlığı 'Yeni Bir Mektep: İnkılap Liseleri'dir. Geleceğimizin güveni açısından okullarda verilecek eğitimin öneminin büyüklüğüne vurgu yaparak hayatın en büyük gerçeği olarak eğitim konusunda iyi şeyler yapmış ulusların bu anlamda teselli bulabileceğini düşünmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarının görgü tanığı olarak inancı; Türk toplumunda eğitime olan ihtiyacı karşılayacak her türlü faaliyet önemli olması idi. Bu anlamda fikir sahibi gençler yetiştirecek 'mefkûreli bir mektep milleti felaketten kurtaracak bir çoban yıldızı ve hatta sırasında bütün felaketleri devirecek bir manivela' dır. İlim ve irfana önem vermeyen milletler, bu ışık kaynağından yararlanamadıkları için devamında da ihmalci davranır ve onun nimetlerinden yararlanamazlar. Oysa eğitim basit, bununla beraber muhteşem bir kalkınma aracıdır. 'Tutunup kalkınmak' isteyenlerin okuyup okutması gerektiğini savunan Yunus Nadi, Nebi zade Hamdi'nin eğitimle ilgili girişimlerini bakın nasıl yorumlamaktadır:

"Bu hakikatin kuvvetini yakinen bildiğimiz ve ona bütün bir ruhumuzla inandığımız içindir ki Trabzon Mebusu Nebizade Hamdi Bey biraderimizin yani ve mefkûreci bir mektep

¹⁹² Ülkümen, Yuca Ülkü Liseleri, s. 2-3.

açacağını ve bunun için muktezi esbap ve vesaiti hazırlamakla meşgul olduğunu işittiğimiz zaman memnuniyetçi bir heyecanla yüreğimiz hopladı. İşte dedik bütün bir hayata ve hatta bütün nesillere devam edecek bir zevk ve iftihar vesilesi. Bunca çalışmalara bedel irfan hasreti bir türlü gönüllerimizden gitmeyen yoksul memleketimizde demek bir meşale daha yakılıyor. Bu mektebin bizce ideal mektep olması temennileri yüreğimizi hoplatan heyecanlarla beraber ve onların içinde yükselmekte olduğunu söylemeğe hacet bile yoktur.

“İdealist bir vatan çocuğu olan Hamdi Bey’in mektebi bizim de idealimiz olan mektep olmağa çalışacaktır. Zaten adı da onu söylüyor: İnkılâp Liseleri. Büyük inkılâplar ile aziz Türkiye’imiz ortaya bütün dünyanın hayret gözleri parlayan yepyeni bir âlem yaratmıştı. Ancak o âlemi yaratmak büyük milli bir kudrete taalluk etmek ve binaenaleyh takdirlere pek layık olmakla beraber inkılâbı takiben ona layık olmak ve onun istediği hayatı yaşamak ve yaşatmak daha büyük bir hünerdir. Hatta bizce milli kabiliyet bu inkılâbın inkişaflarında gösterilecek istidat ve muvaffakiyetlerle temayüz edebilecektir. İnkılâplar ilan etmek gaye değil, belki daha yüksek bir hayata ermenin ve onu fiilen yaşatmanın bir vasıtasıdır. Asıl zor iş inkılâpların ilanından sonraki vazifelerin ifası tarzında saklıydı. İşte şimdi biz bu ağır vazifelerin ifası yolunda çalışıyoruz, İnkılâp Liseleri ile Hamdi Bey’i bu sahada dikkate layık bir hamle göstermektedir.

“Hamdi Bey’in fikrinde İnkılâp Liseleri ahlakça, terbiyece, bilgice inkılâbın istediği gençliği yetiştirecektir. Böylece hülasa edilen bu gaye bile ciddi ve muazzam bir müessesenin esas programını teşkil etmeğe kifayet edebilir. Hamdi Bey’in irfana meclup olan hayatı ise teşebbüs ettiği işin muvaffakiyetine teminat teşkil edecek alaka ve mesai ile doludur. Hamdi Bey hayata gazetecilikle beraber mektepçilikle atılmıştır. Muallimlik O’nun çok sevdiği bir meslekti. O kadar ki muallimlikten resmen ayrıldıktan sonra da mekteple, çocukla alakasını kesmemiş, irfan hayatımızın seyrini takipten hali kalmamış, daima mekteplerle, mektepçilikle meşgul olmuş ve bu mevzudaki neşriyatı muntazaman takip eylemiştir.

“Daha geçenlerde kendisi ile beraber yaptığımız küçük bir seyahatte kızını beraber almıştı. O’nun ne Müşfik ve ne dikkatli bir baba olduğunu ve çocukla ne müstesna bir surette alakadar ve meşgul olduğunu bu fırsatta hayretle ve takdirle görmüştük. Hamdi Bey’e göre çocuk bir aile için, bir millet için çok büyük bir şeydir. O hele zekâsı, kabiliyeti itibarı ile Türk çocuğunun pek büyük bir hazine olduğuna kanidir. Kendisinin hayatında görebildiği en büyük zevk kendisinin mahsus, gayrimahsus müdahalelerle körpe bir dimağın yavaş yavaş hayatı öğrendiğini görmek, yeni bilgilerle inkişafına sahip olmaktır.

“İşte İnkılâp Liseleri’ni bu arkadaş açıyor. Talim ve terbiye için çok güzide bir heyet seçmekte çok titiz çalıştığını söylemeğe hacet bile yoktur. Yeni bir mektep ve böyle gayeli ve mefkûreli bir mektep açılmakta olduğunu haber veren bu satırlarla aynı zamanda istikbalimizin tenvir ve teminine hadim bir müessesenin kurulmakta bulunduğunu haber vermiş olduğumuz kanaatine sahibiz.”¹⁹³

Böylece Yunus Nadi de Nebizade Hamdi’yi eğitimin toplum için önemini kavrayan biri ve eğitim açığını kapatmaya çalışan biri olarak kutluyor, kendisine her anlamda yardımcı olacağını bütün samimiyetiyle ortaya koyuyordu. Çünkü Cumhuriyet Türkiye’sinin en büyük sorunu, inkılâpları geniş halk kitlelerine yayacak kadroların eksikliği idi. Şimdi İnkılâp Liseleri adına yaraşır bir şekilde bu davayı kendine hedef alıyordu. Bu anlamda dikkatimizi çekmesi gereken durum şudur; devletçilik bir zorunluluğun sonucudur. Eğitim gibi temel bir konuda bile özel teşebbüse olanak sağlanmıştır. Devletin imkânlarının eğitim işlerini yürütmede yetersiz kaldığını düşünürsek Nebizade Hamdi’nin bu girişimi son derece önemli idi.

3 2 2 1. Vakit Gazetesi

İnkılâp Liseleri hakkındaki “Yeni Bir Tesis: İnkılâp Liseleri” başlıklı haberde bu dönemde Türk toplumunun okula olan ihtiyacına değinilerek her eğitim yılı başında velilerin uykularını kaçıran ve geniş kitleleri ilgilendiren bir sorun olarak tanımlanıyor.

Vakit Gazetesi, insanımızın okulu değerlendirirken çocuklarının geleceği, maddi boyutu ve alacakları eğitim açısından tahlil ederek karar verdiğini ele alır. Bu anlamda da İnkılâp Liseleri’ni, velilerin beklentilerine cevap verecek nitelikte okullar olarak görür ve okuyucularına müjdelere. İnkılâp Lisesi bu anlamda öğrencilere iyi bir gelecek sağlayacak, maddi açıdan külfetli olmayacak ve ana baba şefkatiyle velilerin içlerini ferah tutmalarını sağlayacaktır. Gazete devamla her yönüyle velileri memnun edecek bu okulların özelliklerini şöyle sıralar:

“Bugün karilerimize inkılâp mektebi adı ile İstanbul’da ve İstanbul’un tam ortasında yeni bir teessüsü haber verirken, kendi memnuniyetimizden fazla böyle üzüntü geçirmekte olan çocuk velilerini memnun etmiş olduğumuzu zannediyoruz.

“İnkılâp Liseleri adı ile Trabzon Mebusu Nebizade Hamdi Bey’in müessisi olduğu bu mektepler leyli, nehari, kız, erkek, ana, ilk, orta kız lise kısımlarını ihtiva etmek itibarı ile her sınıftaki çocukları toplayacak ve hele çocuklarını bir mektepte buldurmak isteyen veliler için bir kere aradıklarını bu noktadan temin ediyor.

¹⁹³ Yunus Nadi, Cumhuriyet, 18 Ağustos 1931.

“Nuru Osmaniye’nin başlıca iki büyük binasının mektep ittihaz edilmiş olması da semt noktasından en elverişli bir şarta cevap vermiş oluyor.

“Mektebin resmi mekteplerle bir derecede sayıldığı öğrenmek, ders programlarının genişliği hakkında tam bir kanaat vermeye kâfi olduğu kadar bir şefkat yuvası olması arzusu ile kurulan bu mektebin bütün çocuk muhitine hâkim olan ruhi ‘milli terbiyeye azami itina’ olacağını söylemek de İnkılâp Lisesi’nin terbiye noktasından üzerine aldığı vazifenin bütün Türkiye’nin mefkûresini tahakkuk ettirmekten ibaret olduğunu gösterecektir.

“İnkılâp Liseleri hassaten ecnebi lisan derslerine çok ehemmiyet vererek ve bu ihtiyacın arattığı ecnebi mekteplerine müracaattan, çocukların istikballeri ile alakadar olanları kurtaracaktır.

“Matbuat âlemimizde maruf bir uzuv olan Hamdi Bey’in bu yeni teşebbüsünde memleketin bu güzide muallim ve mürebbilerinin müzaheretini temin etmesi tesisi ile hedef tutulan maksat için en kuvvetli teminat sayılabilir.

“Fikrimizce hususi mektepler memleketi yükselmek mücahededesinde en belli başlı hizmetlerdendir. Maarif Vekâlet’imizin bu yoldaki mesaiyi himaye etmesi de bu fırsatta hazırlanacak ve memnuniyetle karşılanacak bir hattı harekettir ki semeresini her gün yeni bir inkişaf merhalesini karilerimiz gazete haberleri suretinde değil, fakat yer yer mesela feyziati gibi canlı eserler halinde görüp tanıyacağız.”¹⁹⁴

Görüldüğü gibi gazete, bu özel eğitim girişimini memnuniyet verici bir gelişme ve Maarif Bakanlığı’nın bu anlamdaki iznini de olumlu bir hamle olarak değerlendirmekte idi. Eğitimin önemini anlamış bir kadronun elindeki imkânlar da düşünülürse yapacağı en güzel hamle Nebizade Hamdi gibi Cumhuriyet’e inanmış özel girişimcilere olanak sağlamaktı.

3 2 2 2. Son Posta Gazetesi

16 Eylül 1931’de yayınladığı “İnkılâbın İsteddiği Mektep” başlıklı yazısında Alfred Thfery’nin ‘Terbiye Hakkında Mülâhazalar’ adlı kitabından inkılâp ve inkılâpların yerleşmesinde okulların ve gazetelerin önemine vurgu yapan bir alıntı yapıldıktan sonra eğitim alanındaki bu girişim hakkında şöyle deniyor:

“Trabzon Mebusu Nebizade Hamdi Bey tarafından bu sene tesis edilen ‘İnkılâp Lise’leri, bu itibarla mühim bir teşebbüstür. Bu lise, inkılâbın mektebi olursa, inkılâbın mekteplere yüklediği vazifeyi görebilirse, o vakit hem memlekete, hem maarife büyük bir hizmet yapmış olacaktır.

¹⁹⁴ Vakıf, 22 Ağustos 1931.

“Bize alelade mektepten ziyade inkılâbı telkin eden, inkılâbı kökleştiren inkılâp mektepleri lazımdır.Yine bunun içindir ki inkılâbın en büyük mabedi mektep, en güzel hadimi muallimdir.”¹⁹⁵

Son Posta'nın vurgu yaptığı nokta inkılâplara uygun olarak vereceği eğitim ve inkılâbın halk kitlelerine ulaştırılmamasında oynayacağı roldü. Bu anlamda da A. Thiery'nin inkılâbı buharlı makinenin icadından daha önemli gören toplumsal, siyasal ve fikri bir icat olarak değerlendirmesi görüşü dile getiriliyor. Bu icadın ise ancak okullarda yeşertilebileceği basın ve yayın araçlarının ancak inkılâbın yerleşmesine yardımcı olabileceği ifade ediliyor. Bu anlamda İnkılâp Lisesi ve diğer kısımlarının, Türk toplumu için lokomotif görevi göreceği sonucuna varılıyordu.

3 2 3 3. Milliyet Gazetesi

13 Eylül 1931 Tarihli “İnkılâp Liseleri” adıyla yayınladığı yazı Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleştirilen özel eğitimciliğin nasıl bir boşluğu doldurarak önemli bir girişim olduğuna dikkat çekiliyordu. Milliyet bu sayısını adeta inkılâp Liseleri'nin mümkün olduğu kadar fazla öğrenci alması için ayırmıştır. Böylece öğrenci velileri memnun olacak, milli sorumluluklarının bilincinde gençler yetiştirilebilecekti. Milliyet Gazetesi Okulları aynen şu şekilde anlatmıştı:

“Trabzon Mebusu Nebizade Hamdi Bey tarafından tesis edilmiş olan İnkılâp Liseleri yavrularına ciddi bir tahsil, sağlam bir terbiye verdirmek isteyen ana ve babaların ehemmiyetle alakadar olmaları icap eden bir irfan yurdudur.

“Müessesenin izahatnamesi teessüs hakkındaki gayeyi ve bu gayeye varmak için takip edeceği yolları hülasadan şöyle izah etmektedir:

“İnkılâp Liseleri sağlam vücutlu, ahlaki mükemmel, milli terbiyesi tam, neşesi yerinde, dimağları asri hayatın istilzam ve emrettiği malumat ile dolu ferdi ve milli vazifelerini müdrük gençler yetiştirmek gayesi ile kurulmuştur.

“İnkılâp Liseleri müessesesi çocukların sıhhatli ve neşeli olmalarını mili terbiyenin, seri tedris ve talimin esası bildiği için kendisine emanet edilecek Türk yavrularının sıhhatine azami bir itina gösterecek, onları yeis ve bedbininden uzak, azmi iman membaı şen bir muhit içinde bulunduracaktır.

¹⁹⁵ Son Posta, 16 Eylül 1931.

“Leyli ve nehari bütün çocukların sıhhati müessesenin hususi doktorunun daimi murakabesi ve memleketimizin en tanınmış doktorlarından mürekkep yüksek bir heyetin umumi nezareti altındadır.

“İnkılâp Liseleri’nin yavruları, mektepleri ile aile yuvaları arasında hiçbir fark bulamayacaktır. Ana baba şefkat ve ihtimamını bütün icapları ve incelikleri ile bütün sıcaklığı ile bu mektepte göreceklerdir.

“Çocuklarımızı, kendilerine ağırlık vermeyecek çok sağlam bir inzibat içinde serbest ve hayatın hiçbir müşkülünden yılmayacak kuvvetli bir irade ile Türklüğün bütün faziletleri, temiz hasletleri ile yüksek seciye ahlak ile mücehhez olarak hayata hazırlamak İnkılâp Liseleri için terbiyede esastır.

“Gerek terbiye ve gerek talim ve tedriste en mükemmel neticelerin istihsali için memleketin en güzide en muktedir muallimlerinden en ciddi ve salahiyyetli mürebbilerinden mürekkep yüksek tedris ve terbiye heyetleri, en emin, en yeni talim ve terbiye usulleri ile çalışacaklardır.

“Müessesesi talim ve terbiye mesuliyetini –bu mesuliyeti bütün hududunu, ehemmiyet ve azametini tamamen müdrik olarak-deruhte edeceği yavruların ailelerini, kendisi için çok değerli birer muavin heyet addeder. Bu sebeple velilerle ve ailelerle daima münasebet ve muhaberede bulunacak, ana babaların mekteple mümkün mertebe sıkı alakalarını temin edecek, çocukların sıhhatleri, hal ve vaziyetleri, inkişaf ve terakki dereceleri hakkında kendilerine malumat verecek, düşüncelerini söyleyecek, lüzum görürse bazı hususlarda onların da fikir ve mütalaalarını soracaktır.

“Resmi ders programlarını tamamen takip edecek olan İnkılâp Liseleri müessesesi ecnebi lisan derslerine hususi bir itina gösterecek, fevkalade ehemmiyet verecektir... Fransızca ve İngilizce konuşan mürebbiler bulunduracaktır...

“Mektebin tesisi her tarafta alaka uyandırmıştır. Bu sene için muayyen olan talebe kadrosunun vaktinden evvel dolması çok muhtemeldir. Mektebin talebesini ismine layık bir surette yetiştireceğine şüphe yoktur; Hamdi Bey milli mücadelenin ilk günlerinden beri inkılâp hareketinin içindedir.”¹⁹⁶

Milliyet, ayrıca bu sayıda; okulların talim ve terbiyenin önemini anlamış olmasından dolayı velileri eğitimin yardımcı elemanı olarak gördüğünü, bu sebeple de velilerin eğitim öğretimle yakından ilgilenmelerine büyük önem verdiğini yayınlamakta idi. Resmi okullarla aynı ders programını takip edecek okullar, İngilizce ve Fransızca olmak üzere yabancı dil

¹⁹⁶ Milliyet, 13 Eylül 1931.

eğitimine 3nem verecek, tehlikeli olmayan sportif faaliyetlere, m3ziğe ve gezilere zaman ayıracaktı. Bu faaliyetlerle ilgili olarak velilerin ilerinin rahat etmesi için de uygun zamanda çocuklarını doğal halleriyle izlemeleri 3ng3r3lmektedir. Milliyet, yatılı 3đrencilerin 3cretine her t3rl3 ihtiyaının dâhil olduğunu yazmaktadır ki bu okulların her t3rl3 ihtiyaı karşılayacak şekilde 3rg3tlendiği anlamına gelir. 3cretlerin 3 taksitte alınacağı ve eğitim işleriyle uğraşanlara indirim yapılacağı, okulun her yerde ilgiyle karşılanmasından dolayı kayıtların dolabileceği, velilerin acele etmesi gerektiği de haberde yer alıyordu. Nebizade Hamdi'nin inkılâp hareketinin içinde olmasının kayıtları hızlandırmada etkili olacağı ifadesine yer verilmesi ise İstanbul'da inkılâpların 3nemini kavrayan 3nemli bir kesimin varlığına işaret eder.

SONUÇ

I. Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı Devleti imzaladığı anlaşmalarla hukuken olmasa da fiilen sona ermiş, ancak Türk milleti yenikler safındaki diğer milletlerin tepkisinden farklı olarak birer bahaneyle işgal edilen vatan topraklarını kendi imkânlarıyla kurtarmak yolunu seçmiştir. Bu yola kısaca Kuva-yı Milliye diyoruz. Ani bir refleks olarak beliren bu karşı koyma dağınık, başsız ve düşman karşısında uzun süre dayanacak bir güç değildir. Çanakkale geçilememiştir. Ama Türk milleti yenilmiş, birçok yetişmiş insanını kaybetmiştir. Bütün kayıplarına rağmen Kuva-yı Milliye ruhunu yeşertmiş, Kuva-yı Milliye'ye baş olacak liderler yetiştirmiştir.

Anadolu insanında, vatanını bütün olumsuzluklara rağmen düşmana teslim etmeyecek cevheri gören M. Kemal, aynı duyguları paylaşan önemli karakterleri yanında bulmakta gecikmedi. Seçilen yol, çetin zorluklara katlanmayı gerektiren bir yoldu. Ancak "hiçbir zafere çiçekli yollardan ulaşılamayacağını" da biliyordu bu kadro. Osmanlı padişahı her şeye milletin sultanı, Müslümanların halifesi idi. Türk milletinin, kendisini kurtarabilecek yolu seçmesinde kendisine cehaleti engeldi. Bu cehalet ki devleti yönetecek, devlete sahip çıkacak insanların yetişmesini de engellemiştir. Şimdi üç türlü mücadele vardı. Her güce rağmen otorite olmak, cehaletle mücadele etmek, düşmanla ve işbirlikçisi azınlıklarla mücadele etmek Hem de maddi imkânsızlıklara rağmen.

Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Misak-ı Milli kararı alması, önemli bir dönüm noktasıdır. Milli Mücadeleyi anlayanların sayısının arttığını gösteren, bu ülkeyi her şeye rağmen sahiplenecek insanların varlığını dosta düşmana ispatlayan bir gerçek olarak. Mebusan Meclisi'nin bir baskınla kapatılmasından sonra T.B.M.M.'nin açılması milli mücadeleye ivme kazandıran önemli bir adımdır. Meclisin açılışından 1.dönemin sonuna kadar tek hedef düşmanın yurttan atılmasıdır. Tartışmalar genellikle yöntem konusundadır. Bu anlamda önemli bir sorun, Ali Şükrü Bey'in öldürülmesiyle sonuçlanan olaydır. Nebizade Hamdi Bey olayların tam merkezinde ve Atatürk'e yakın, Ali Şükrü Bey'in aksine Birinci Grupta yer alan biri olarak olaya çok üzülmüş ve cenazeyle bizzat ilgilenmiştir. Ali Şükrü Bey'le ilgili yapılan çalışmalarda, bu olaya içinde bulunan biri olarak Nebizade Hamdi Bey'in bakışına yer verilmediği için ilgili bölümü biraz geniş tuttuk.

Nebizade Hamdi Bey'in, I.- VI. dönemler arasında 22 yıl milletvekilliği yapmış olmasına, üstelik döneminde aktif bir siyaset izlemesine ve gelişmelerin tam merkezinde olmasına rağmen günümüzde çok az insanın bildiği bir şahsiyettir. Çok yönlüdür ve günümüzde pek çok imkâna rağmen bu kadar çok yönlü olmayan hayli insan vardır. O'nun değeri, yetişmiş bir insana çok ihtiyaç duyulan bir dönemde bir kat daha artmaktadır. Sorbonne'de hukuk okudu. Milletvekilliği yaptı. Kastamonu İstiklal Mahkemesi üyesi oldu. Gazetecilik yaparak milli mücadeleye manevi destek verdi.1930'lu yıllardan sonra da ülkenin en önemli bir yarasına tuz basmak üzere özel eğitim kurumları olan İnkılâp Liselerini (sonra Yuca Ülkü) açarak vatanına hizmet etmeye çalıştı.

Gerek meclisteki konuşmaları, gerekse gazete yazıları değerlendirildiğinde, vatanseverliğin, milliyetçiliğin, mücadele azminin en güzel ifadelerine rastlanır. Mecliste yaptığı konuşmaların tamamı, Anadolu'da Yenigün Gazetesi'ndeki yazılarının önemlileri ile şimdiye kadar hiç değerlendirilmemiş olan Yenises Gazetesi'ndeki baş makalelerinden önemli bir kısmı; yukarıdaki özelliklerini ortaya koyacak şekilde çalışmamızda yer almıştır. Böylece üç bölümden oluşan bu biyografi çalışmasıyla, yerel tarihimizde önemli bir eksiği gidermeye çalıştık. Özellikle Yenises Gazetesi'ndeki makalelerinin şimdiye kadar değerlendirilmemiş olması, dönemine hâkim bir düşüncenin bakışıyla, Cumhuriyet dönemini aydınlatmada yararlı olacaktır. O'nun siyasi hatıralarını içeren 'Hümanist Atatürk Adlı' eserin de yeniden gündeme taşınmasını ve gözden geçirilmesini sağlayacaktır.

Nebizade Hamdi Bey'in önemli bir özeliği de N. Nazif Tepedelenlioğlu'nun ifadesiyle 'merkez-i umumi hatıralarına bağlı' oluşudur. İzzet Bey'in öldürülmesi üzerine Hacı Ahmet Barutçu'nun desteğiyle seçilmiş, sonuna kadar, I. Grupta yer almış, zaman zaman yanlış gördüğü konularda da bağlı bulunduğu partiyi ve partili arkadaşlarını acımasızca eleştirebilmiştir. Yenises'i kendi siyasi fikrinin karşıtlarının sahip olduğu Tevhid-i Efkâr Matbaası'nda bastırdı. Bu tavırlarıyla dışlanmaması, elbette samimiyetiyle açıklanabilir.

Bu çalışma ile Nebizade Hamdi Bey ve O'nun etrafında gelişen olaylar çerçevesinde Cumhuriyet tarihini yeniden gözden geçirebilir ve bazı soru işaretlerini silebiliriz. Vatanımızın kurtuluş serüvenini ve verilen mücadelenin kutsallığını, O'nun şahsiyle hatırlayıp gözden geçirebiliriz. Bu ülkenin imkânlarıyla aldığımız hizmetlerin karşılığı olarak, zamanı geldiğinde ödemek üzere borcumuz olduğunun farkına vararak, kendimizi çağdaş uygarlık düzeyine çıkmakta mecbur görebiliriz. Çünkü ülkeler zor zamanlarda onları kurtaracak, kendisini her

anlamda yetiştirmiş vatan evlatlarına ihtiyaç duyarlar. Nebizade Hamdi lkümen bunlardan biridir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

a) Kitaplar

Ahmet Hamdi – Zekeriya: Hayat ve Şebab, Rumeli Matbaası, Selanik 1327.

AKMAN, Eyüp: Açıksöz Gazetesine Göre Kastamonu İstiklal Mahkemeleri, Gazi Kitabevi, Ankara 2005.

AKŞİN, Aptülahat: Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

ATAY, F. Rıfki: Çankaya, BATEŞ Yayınları, İstanbul 1998.

AYBARS, Ergun: İstiklal Mahkemeleri, (1920–1927) C. 1–2, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1988.

BARUTÇU, Faik Ahmet: Siyasi Hatıralar, Milli Mücadele'den Demokrasiye, 21.Yüzyıl Yayınları, 1.Baskı, Ankara 2005.

BAŞGÖZ, İlhan: Türkiyenin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995.

ÇAPA, Mesut - ÇİÇEK, Rahmi: Yirminci Yüzyıl Başlarında Trabzon'da Sosyal Yaşam, Serander Yayınları, 1. Baskı, Trabzon 2004.

ÇELİK, Fevzi - AKYÜZ, Sevgi: T.B.M.M. Süreli Yayınlar Katalogu, T.B.M.M. Kütüphanesi Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1987.

ÇOKER, Fahri: Milli Mücadele ve T.B.M.M., I. Dönem (1919–1923), C. 3, T.B.M.M. Yayınları, Ankara 1995.

DEMİREL, Ahmet: Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

- GOLOĞLU, Mahmut: Birinci Büyük Millet Meclisi, Başnur Matbaası, Ankara 1971.
- GOLOĞLU, Mahmut: Devrimler ve Tepkileri, Başnur Matbaası, Ankara 1972.
- GOLOĞLU, Mahmut: Tek Partili Cumhuriyet, Kalite Matbaası, Ankara 1974.
- GOLOĞLU, Mahmut: Türkiye Cumhuriyeti, Binnur Matbaası, Ankara 1971.
- GOLOĞLU, Mahmut: Üçüncü Meşrutiyet, Ankara 1970.
- GÜLMEZ, Nurettin: Kurtuluş Savaşında Anadolu'da Yenigün, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999.
- GÜNEŞ, İhsan: Türk Parlamento Tarihi, (T.B.M.M. V. Dönem, 1935–1939) C. 2, T.B.M.M. Vakfı Yayınları, Ankara 2001.
- IŞIK, İhsan: Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi, Elvan Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2002.
- KAPLAN, Mehmet - ENGİNÜN, İnci - EMİL, Birol - BİRİNCİ, Necati - UÇMAN, Abdullah: Devrin Yazarlarının Kalemiyle Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal, Kültür Bakanlığı Yayınları, C. 1, İstanbul 1981.
- KAPLAN, Mehmet - ENGİNÜN, İnci - KERMAN, Zeynep - BİRİNCİ, Necati - UÇMAN, Abdullah: Atatürk Devri Fikir Hayatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.
- KARNAP, Huriye: Kurtuluş Savaşından Cumhuriyete Trabzon 1–2. Dönem T.B.M.M. Milletvekilleri, MK Yayınları, Ankara 2006.
- KARS, Zübeyir: Milli Mücadelede Kayseri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.
- MİSİROĞLU, Kadir: Ali Şükrü Bey, Sebil Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1996.
- ODABAŞOĞLU, Cumhur: Trabzon Belgeleriyle Milli Mücadele Yılları, (1919–1923) Trabzon 1990.
- ORAL, Fuat Süreyya: Cumhuriyet Basın Tarihi, Ankara 1973, s. 348.
- ORBAY, Rauf: Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım, Emre Yayınları, İstanbul 1993.
- ÖZAKMAN, Turgut: Şu Çılgın Türkler, Bilgi Yayınları, 44. Baskı, Ankara 2005.
- ÖZEL, Sabahattin: Milli Mücadelede Trabzon, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

- ÖZTÜRK, Kazım: T.B.M.M. Albümü, (23 Nisan 1920–14 Ekim 1923) Ankara 1973.
- ÖZTÜRK, Kazım: Türk Parlamento Tarihi, (T.B.M.M. II. Dönem, 1923–1927) T.B.M.M. Vakfı Yayınları, C. 3, Ankara 1995.
- PALLIS, Alexander Anastasius: Yunanlıların Anadolu Macerası, (Çeviren: Orhan Azizoğlu) Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1997.
- SAKAOĞLU, Necdet: Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi İletişim Yayınları, İstanbul 1993.
- SELEK, Sebahattin: Anadolu İhtilali, Burçak Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul 1998.
- SERTEL, Sabiha: Roman Gibi Anılar, Ant Yayınları, İstanbul 1969.
- SERTEL, Zekeriya: Hatırladıklarım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.
- SHAW, Stanford j.; Ezel Kural SHAW: Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, C. 2, E Yayınları, İstanbul 1983, s. 451–452.
- ŞAKİR, Cevat: Mavi Sürgün, Yükselen Matbaası, İstanbul 1999.
- ŞAPOLYO, Enver Behran: Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın, Ankara 1969.
- TARAKÇIOĞLU, M. Reşit: Trabzon'un Yakın Tarihi, Trabzon 1986.
- TOPUZ, Hıfzı: 100 Soruda Türk Basın Tarihi, Gerçek Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 1973.
- UÇAROL, Rıfat: Siyasi Tarih, (1789–1994) Filiz Kitabevi, İstanbul 1995.
- UĞURLU, Nurer: Gizli Belgelerle Rauf Orbay-İsmet İnönü Kavgası, I. Perde 1922, Özgün Yayınevi, İstanbul 2005.
- ÜLKÜMEN, Nebioğlu Hamdi: Yuca Ülkü Liseleri, İstanbul 1937.
- ÜLKÜMEN, Nebizade Hamdi: Hümanist Atatürk, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1994.
- YÜCEER, Saime: Bursa'nın İşgal ve Kurtuluş Süreci, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 2001.

b) Makaleler

ALBAYRAK, Hüseyin: Trabzon'dan Atatürk'e, "Milli Mücadele'nin Başkenti", Trabzon

1981

SAFRAN Mustafa: Türk Tarihinde ve Kùltüründe Kastamonu, “Kastamonu İstiklal Mahkemeleri ”, Kastamonu 1988, s. 119.

c) Süreli Yayınlar

Anadoluda Yenigün Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Kurun Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Son Posta Gazetesi

Vakit Gazetesi

Yeni İstanbul Gazetesi

Yenises Gazetesi

d) Arşiv Belgeleri

Emekli Sandığı Arşivi; Dosya No: VH 000 055.

T.B.M.M. 416 Nolu Şahsi Dosya

Trabzon Merkez İlçe Nüfus Müdürlüğü Arşivi

e) Basılı Eserler ve Tutanaklar

Özel Ülkü Ana ve İlk Okulu Tanıtım Broşürü.

Özel Ülkü Çalışma Programı ve Yönetmeliği.

Özel Ülkü Çalışma Programı ve Yönetmeliği, Kasımpaşa 1962.

Özel Ülkü Okulu Yatılı Kısım Yönetmeliği, Kasımpaşa 1962.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, TBMM Basımevi, I. Devre, C. 3, Ankara 1980.

TBMM Zabıt Ceridesi, I. Devre, C. 2, Ankara 1961.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, I. Devre., C. 8, Ankara 1961.

TBMM Zabıt Ceridesi, I. Devre, C. 25, Ankara 1961

TBMM Zabıt Ceridesi, I. Devre, C. 27, Ankara 1961

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, I. Devre, C. 28, Ankara 1961.

TBMM Zabıt Ceridesi, IV. Devre, C.14, Ankara 1961.

TBMM Zabıt Ceridesi, IV. Devre, C.14, Ankara 1961.

Trabzon Lisesi 100. Yıl Albümü, 24–25–26 Nisan 1987.a

Yuca Ülkü Hatırası, T.C. Maarif Vekâleti Derleme Müdürlüğü, 15 Mayıs 1943.

EKLER

NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ				İLİ TRABZON	İLÇESİ TRABZON MERKEZ (1686)	MAHALLESİ / KÖYÜ BOZTEPE MAHALLESİ	CİLT NO 2	HANE NO 661				
SIRA	BSN	C	YAKINLIK	T.C.NO	ADI	SOYADI	BABA ADI	ANA ADI	DOĞUM YERİ VE TARİHİ	MED. HALİ VE DİNİ	TESCİL TARİHİ	OLAYLAR VE TARİHLER
1	1	E	Kendisi	20321717968	AHMET HAMDİ	ÖLKÜMEN	MAZHAR NEBİ	HAYRIYE ŞERİFE	SİROZ 1888	DUL İSLAM	07/05/1339	Ölüm: 23/02/1969 Evlence: Boşanma:
2	2	K	Eşi	20318718022	HAFİZE SIDIKA	ÖLKÜMEN	HAKKI	ZAHİDE	TRABZON 1893	EVLİ İSLAM	Ölüm: 14/12/1961 Evlence: Boşanma:
3	3	K	Kızı	20315718186	SEVİM	ÖLKÜMEN	AHMET HAMDİ	HAFİZE SIDIKA	İSTANBUL 01/05/1920	BEKAR İSLAM	Ölüm: 12/03/1340 Evlence: Boşanma:
4	4	K	Kızı	47653326736	SEVİM TÜRKAN	ÖLKÜMEN	AHMET HAMDİ	HAFİZE SIDIKA	TRABZON 22/09/1929	EVLİ İSLAM	29/09/1929	Ölüm: KAPALI KAYIT Evlence: 16/08/1962 Boşanma:
5	5	K	Kızı	49906634292	İSMET ALTAN	ÖLKÜMEN	AHMET HAMDİ	HAFİZE SIDIKA	TRABZON 17/01/1925	EVLİ İSLAM	29/09/1929	Ölüm: KAPALI KAYIT Evlence: 05/10/1956 Boşanma:
6	6	E	Oğlu	20312718240	ATILA	ÖLKÜMEN	AHMET HAMDİ	HAFİZE SIDIKA	TRABZON 24/01/1927	BEKAR İSLAM	29/09/1929	Ölüm: SAG Evlence: Boşanma:
7	7	K	Kızı	49630209148	HAYRIYE SUNA	ÖLKÜMEN	AHMET HAMDİ	HAFİZE SIDIKA	TRABZON 10/09/1928	EVLİ İSLAM	29/09/1929	Ölüm: KAPALI KAYIT Evlence: 22/03/1957 Boşanma:

KİŞİLERİN OLAYLARI		
BSN	ADI	DÜŞÜNCELER
1	AHMET HAMDİ	DOĞUM: //1304 olan doğum tarihi miladiye çevrilmiştir.
2	HAFİZE SIDIKA	EVLENME: EVLENEREK GELDİĞİ YER TESPİT EDİLEMEDİ.
2	HAFİZE SIDIKA	EVLENME: EVLENEREK GELDİĞİ YER : BİLİNMEYEN İLÇESİ
2	HAFİZE SIDIKA	DOĞUM: //1309 olan doğum tarihi miladiye çevrilmiştir.
3	SEVİM	DOĞUM: 1/5/1336 olan doğum tarihi miladiye çevrilmiştir.
4	SEVİM TÜRKAN	DÜZELTME: KİŞİYE AİT MAHKEME KARARI YOKTUR.
4	SEVİM TÜRKAN	DÜZELTME: KAYIT DÜZELTME İLE DOĞUM TARİHİ 22.01.1337 İKEN 22/9/1929 OLMUŞTUR.
4	SEVİM TÜRKAN	16/08/1962-EVLENME: EVLENEREK GİTTİĞİ YER : ÖSKÜDAR İLÇESİ ÇAKIRHASANPAŞA 35.HANE
5	İSMET ALTAN	05/10/1956-EVLENME: EVLENEREK GİTTİĞİ YER : RİZE MERKEZ İLÇESİ BAĞLITAŞ MAH. 21.HANE

Sayfa: 1/2

EK1: Nebizade Hamdi Bey'in Ailesine Ait Nüfus Kayıt Örneği

EK 3: I. Meclisin En Genç Mebusu Nebizade Hamdi Bey

Nebi - Zade Hamdi Bey ...

BENCE

HİZMETLİNİN NAZİF
TEPEDELENLİOĞLU

Pek eski dostum Nebizade Hamdi de kervana katıldı demek...

Sirasını savan savana.

Allah rahmet eylesin Nebizade Hamdi'ye.

Eski milletvekili, ajansçı, gazeteci ve yazar Nebizade Hamdi, İkinci Dünya Savaşına kadar adı sık sık duyulan aydınlardan biriydi. Ortaya çıkışı Meşrutiyetle başladı.

Sosyal hayatta son derece nazik, politikada ise dikine sertti.

Omer Seyfeddin, Ali Canip, Hakkı Süha, İbrahim Necmi neslindendi. Yazılarında göze vuran üslup, genç kalemler damgasını taşıyor.

Nebizade Hamdi «Otuz Bir Mart» hadiselerinden sonra yapılan devamlı kadro tasfiyeleri esnasında İttihatçıların emniyetli hizmetlerde yer verdikleri «genç Meşrutiyet» aydınlardan biriydi.

Sahsiyetini belirten ilk önemli hizmeti o milli ajans müdürlüğü oldu.

Nebizade, siyasi sahneye çıkışından İttihatçılığın yok oluşuna kadar «merkez-i umumî» hatıralarına pek bağlı kalmıştır.

Politikada vefalı oluşun en esaslı meziyet sayıldığı günlerin gençlerindendi.

Delikanlı adamdı.

Allah sana rahmet eylesin Nebizade.

Durmadan «zade, zade» diyorum ve o da hayatı boyunca kendine hep «Nebizade» dedirtmişti, ama benim bu rahmetli dostum öyle, «zade gândan madegândan» bir adam değildi.

Nebiliği de Hazret-i Peygamber (R.A.) ile en ufak bir sihriyet, akrabalık ifade etmez.

Bu Nebizade tam bir halk adamıydı.

Halktan gelmiş, halka katılmıştı. Ömrünü halkın öz davaları uğrunda seve seve harcadı.

... Artık hakka kavuşmuş olan bu dostun açık aklıyla aramızda ya-

şamsı ve aramızdan ayrılmış olduğuna inanmalıdır.

«Millî ajans» ile bizde «ajançılığın» ilk millî adınımlarını atmış olan Nebizade Hamdi Bey basın tarihimizde elbette yazar olarak da gazeteci ve gazete sahibi olarak da derece derece kıymetlere sahiptir.

... Üstelik bir de öğretmen, maarifçi ve özel okul kurucusu Nebizade vardır.

Gazete sahipliğinde Nebizade Hamdi Bey'in en hatırlanacak eseri kırk dört yıl önce İstanbul'da kurduğu «Yeni Ses» gazetesidir.

Ağa Han'ın mektubu hâdisesinde, İstanbul'un bir çok günlük gazetesine urpan atılınca, Nebizade boşluğu doldurmayı düşünenlerden biri olmuştu. Özellikle «Tanin» ile «Tevhid» in sahneden çekilişi Nebizade'ye ümit vermişti.

Müvafık da olmadı değil...

Fakat en yakın siyasi dostları olan rakip gazete sahiplerinin, sabotajı O'nu bir gün pek fena yere serdiydi.

O hâdiseden sonra gazetecilik alanında Nebizade bir daha belini doğrultamadı.

Burada Nebizade dostumun hatırasına hürmet için o «Yeni Ses» in bir parlak gününü hatırlatmalıyım:

O gün Türk nesrinin bu büyük volkanı bir korkunç yazı ile gene bütün lavlarını püskürmüştü:

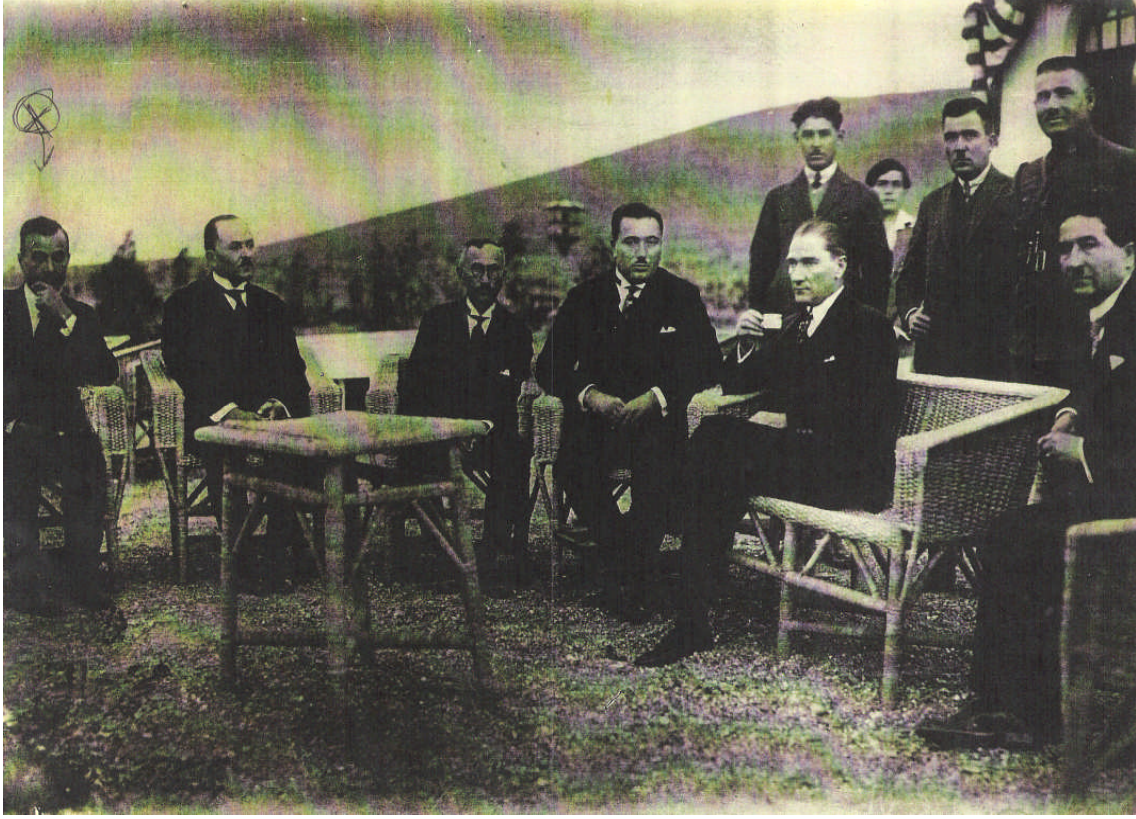
Kâfir hakikat...

Evet, bu kâfir hakikat adlı azametli yazı Nebizade Hamdi'nin «Yeni Ses» inde neşredilmişti.

O hafta Nebizade basın Türkiye'sinin en parlak çehresiydi.

Bu iyi adam, benim dostumdur.

Fransa ile İspanya karşısında pek parlak bir antiemperyalist direnme yapmış olan Fas'ın meşhur «Rif» kahramanı Abdülkerim yenilip esir edildiği gün, Türk nesrinin büyük artisi o Diyar-ı Bekir'li Said Paşazade Süleyman Nazif, İslâm âleminin saray koyu yaş içinde, şimşek gibi çakmıştı.

Ek 5:
Nebi
zade
Ham
di
Bey
Must
afa
Kem
al'le
Birli
kte

Öğrencilerle bir hasbehal

Kayıt ve kabul şartları

Kayıt ve kabul muamelesine 1 ağustosta başlanır. Okula yazdı-
bilmek için her öğrencinin :

- 1 — Nüfus kâğıdı veya hüviyet cüzdanı,
- 2 — Sıhhat raporu ve aşı kâğıdı,
- 3 — Son bulunduğu okulun tasdikname veya diplomasını,
- 4 — 3,5×5 santimetre büyüklüğünde baş açık 8 fotoğraf,
Getinmesi lâzımdır.

Ücretler

Glünsel ücretler: İlk kısım için 55, orta kısım için 75, lise kısmı
için 85 liradır.

Gecel ücret: Çamaşır yıkanması, tamiri, ütülenmesi, hususi ders-
ler, esas spor levazımı kayıt ve kütüpane masrafları dahil olmak üzere
300 liradır.

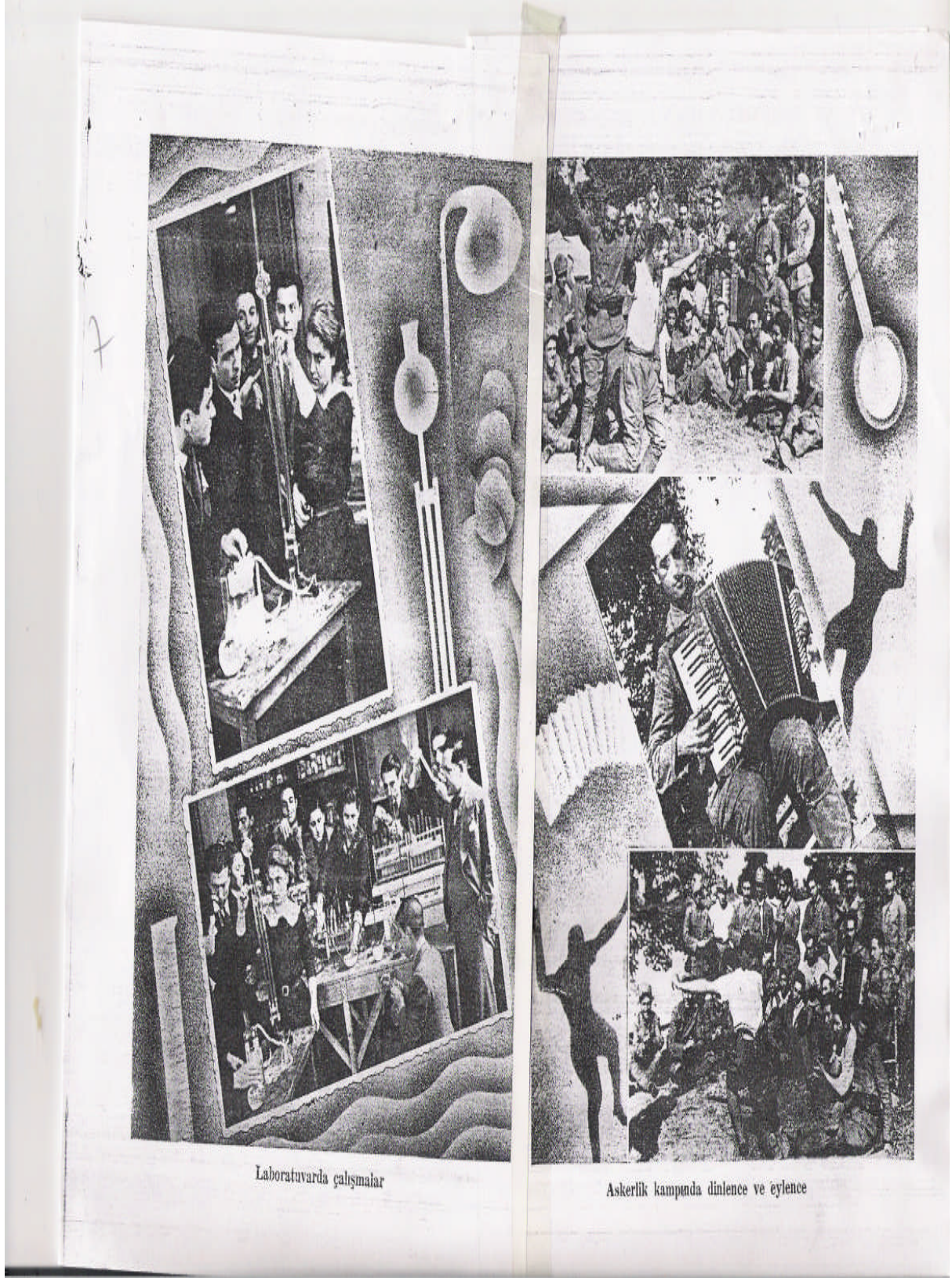
Bu ücretler kayıt muamelesi, öğretim yılı başında yapıldığına ve
bir bütün yıllık taksit verildiğine göredir. İkinci taksitte kaydolunan-
lar taksitlerinin yüzde beş, üçüncü taksitte gelenler ise yüzde on beş
fazlasını vermek mecburiyetindedirler.

Eski öğrencilerden taksitlerini zamanında vermek suretile kayıt-
larını yenileyenlerden 5 lira kayıt yenileme ücreti alınır.

Bir müzakere — Sınıfta — Yatakanede sabah tuvaleti

Ek 6: Öğrencilerle Söyleşi Yapan Nebizade Hamdi Ülkümen

Ek 7: Yuca Ülkü Okullarında Eğitim Spor ve Sosyal Faaliyetlerden Bazıları

Voleybol ve Futbol takımları

İdman bayramına hazırlık

Ek 8: Yuca Ülkü Okullarında Sportif Faaliyetler ve Bayram Hazırlıkları

Ek 9: Günümüzde Bir Kamu Binası Olarak Kullanılan Yuca Ülkü Lisesi'nin Görünümü

ÖZGEÇMİŞ

28.07.1973'te Trabzon'da doğdu. İlkokulu Maçka'nın Sukenarı Köyü İlkokulu'nda, orta ve liseyi Maçka Lisesi'nde tamamladı.1992'de K.T.Ü. Fatih Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Programını kazandı.1996 Haziran döneminde buradan mezun oldu.1997–1998 yıllarında çeşitli dershanelerin üniversiteye hazırlık kısımlarında çalıştı.1998'de Milli Eğitim Bakanlığı bünyesine dâhil oldu. Giresun'un Alucra İlçesi'nde çalışırken yüksek lisans çalışması dolayısıyla 1998'de Trabzon Merkez Kutlugün İlköğretim Okulu'na atandı ve halen burada çalışmaktadır.1999'da dil ve ders döneminden sonra vatani görevini Isparta Eğirdir ve Kahraman Maraş'ta tamamladı. Halen tez çalışması aşamasındadır. Evli ve Beyza adında bir kız çocuk babasıdır.